

GABRIELA ADAMEȘTEANU
S. DAMIAN

Scrisori către I. Rațiu pag. 3

DAN PAVEL
Balcanizarea României pag. 5

O carte în dezbatere
TURNIRUL KHAZAR
de Andrei Cornea
pag. 12-14

Săptămîna trecută, o mașină a Inspectoratului General al Poliției - Direcția Cercetări Penale, rulind cu mult peste viteza legală, a produs un grav accident pe raza comunei Ciolpani, omorînd trei femei care vineau pepe ni pe marginea soselei și răind o fetiță care a rămas sub stare de soc. După accident, IGP-istii au ascuns în grabă numerele mașinii și sticlele goale de băutură rostogolite în urma impactului, părând în trombă locul masacrilui. Ulterior, reprezentanți ai poliției au venit cu bani la rudele victimelor, ca, sub pretextul unui ajutor umanitar, să sub semnatură (care, după împrejurărî, ar putea fi utilizată și în instantă), să cumpere tacerea nevoiașilor ce tocmai își îngropau morții. Ancheta începută, firește, tot de reprezentanți ai IGP, dă semne clare că se dorește a fi mușamalizată. De altfel, însuși ministru Dejeu, aflat în cediu, considerînd că tragicul accident al subordonatilor lui „este o culpă normală, obișnuită”, iar „acuzele care ni se aduc (...) sunt total nedrepte și vin din partea unor oameni de totală rea-credință” pare să fi deschis, cu generozitate, umbrela acestei monstruoase mușamalizări. Din punctul de vedere al statisticilor, accidentul de la Ciolpani, „o culpă normală, obișnuită”, se înscrie în seria celor 255 de accidente înregistrate în prima jumătate a acestui an, produse de poliști și soldate cu 14 morți și 35 de răniți grav. Din punctul de vedere al cetătenilor de rînd, acest ultim „eveniment rutier” face parte din convingeră că „poliția tot miliție a rămas”.

În același interval, generalul de brigadă Corneliu Grigoraș, aparținînd Serviciului de Informații Externe, a făcut publice, prin intermediul unui interviu acordat *Evenimentului zilei*, dezvăluiri enorme, referitor la afacerea *Tigarea II*, colaborări ale unui important șef de partid cu serviciile secrete, veridicitatea, în proporție de 99%, a „listei lui Severin” etc. Într-o conferință de presă, el a reproșat ziaristilor că nu verifică informațiile primite. Probabil, în dorința de a fi ironic (sau pur și simplu cinic), el nu a precizat cine și cum ar fi putut verifica spusele publice ale unui general care lucrează în serviciile se-

Scriitori în închisori

SUPPLIMENT GRATUIT

crete. Organul *SIE* a explicat, în aceeași conferință de presă că el a dorit să facă „o demonstrație a ceea ce înseamnă dezinformarea și cum poate fi direcționată greșit, în acest mod, opinia publică”. Precizează mai adăugat generalul – că mi-ai asum responsabilitatea asupra formulei la care am recurs și mi-aplăcea să cred că toată lumea va avea de învățat din acest exemplu”. Ca urmare a acestui straniu exercițiu pedagogic, generalul Grigoraș a fost demis „pentru depășirea competențelor și atribuțiilor de serviciu”, fapt care nu a înălțat însă opinia cetățenilor că, acolo, în sferele înalte ale Serviciului de Informații Externe, s-ar juca o farsă.

RODICA PALADE
„Aleșii” – ca umbre pe pînza vremii

În sfîrșit, jurnalele de televiziune din ultimele zece zile n-au prezentat imagini ale aproape tuturor arestațîilor în afacerea *Tigarea II*, care părăseau, rînd pe rînd, arestul, cu o sacoșă în mină, din lipsă de probe în anchetă.

„Ar fi trebuit – a declarat recent agenției *Rompres* ministrul de Interne, Gavril Dejeu – să fie unul (n.n., afacerea *Tigarea II*) din primele succese palpabile împotriva crimei organizate și a contrabandei, mai ale că era pentru prima dată, după 7-8 ani, cînd se descoperă o rețea organizată, pînă în întîiatea ei”.

Naiv (?), ministrul român de Interne a pus degețul pe rana celor cîteva „scene de caracter” enumere-

rate mai sus, care fac parte dintr-un amplu spectacol la care asistăm de mai bine de un an: cu cît se ajunge mai în intimitatea unui fenomen de infracționalitate, corupție, incompetență etc. (cînd, dacă s-ar lua măsuri drastice, ele ar înlesni ruptura necesară reformării oricărui sistem), cu atît mușamalizarea vinovatîilor se produce mai grăbit și mai sfidator față de opinia publică.

De ce consimt actualii demnitari (de care s-au legat speranțele a milioane de alegători) ca astfel, pe mîna lor, să se dizolve autoritatea statului? Din neprincipiere, oare? Din neîntelgerearea faptului că au de condus o țară și nu o bucătărie? Sau din complicitatea cu rețelele paralele? (Nu m-am putut impiedica să nu mă gîndesc, în ultima vreme, la ce anume preț trebuie să fi cintărit în tranzacția eliberării lui Miron Cozma, transacție făcută, practic, la lumina zilei și cu sfidarea oricărei idei de dreptate.)

Din exteriorul acestor stupefătoare întîmplări nu se poate vedea clar o cauză, ci doar derapajul, lent dar precis, de la atitudinea de autoritate în numele legii, spre atitudinea discriționară în numele fărădelegii. Am auzit, în ultima vreme, formulată în diverse forme, dar în esență spunînd același lucru, ideea că țara nu este condusă. Debusolat, cetățeanul care a votat schimbarea își pierde încrederea. Reforma nu a reușit. După aproape doi ani, el, cetățeanul, asistă zilnic doar la declarații de intenție, fiind acuzat că este circotaș și că nu vede partea pozitivă a lucrurilor. Lui i se propune să tacă și să înghețe pentru că în acest timp... coalitia lucrează. Pe sprînhînă lui necondiționat se contează și în alegerile din anul 2000. Că doar n-o să voteze cu Iliescu sau Vadim. Acest cetățean este, însă, nu doar un simplu dezamăgit, ci unul umilit și chiar ultragiat, care se gîndește tot mai mult să nu se mai prezinte la vot. Neputințos între scrutinuri, el se întrebă retoric: „Ce au făcut aleșii cu votul meu din '96?”.

„Aleșii” s-au instalat în fotoliile puterii, ca pentru o eternitate, ignorînd că ei, ca și mulți alții, nu sînt decît umbre pe pînza vremii.

Stilată redacție,

În primul rînd, aş vrea să-mi exprim admirarea pentru înținta profesională a echipei de la „22” – un model excelent pentru rolul constructiv pe care, după părerea mea, mass-media trebuie să și-l asume în dezvoltarea societății civile. Mă bucură evoluția tonului publicistic spre o mai mare seriozitate și un conținut informațional deosebit. Pentru mine, ca româncă stabilită în străinătate și implicată în mișcarea ONG de aici, revista dumneavoastră este principală sursă de informații credibile, echilibrate, inteligente și fondate pe realitate din România.

Am citit cu mare interes articolele lui Norman Manea („*Lectura infidelă*” și „*Incompatibilitățile*”), apărute în numărul 23 al revistei „22”, precum și numeroasele reacții la acestea. Mă bucură foarte mult faptul că în România se poartă cu atită pasiune o discuție despre antisemitism, dată fiind tendința generală a societății în care trăim de a ignora, trece sub tăcere sau reacționa cu plăcere și frustrare la acest subiect. E foarte incurajator că *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, ca și articolul domnului Manea stîrnesc reacții și polemici, pozitive sau negative. Faptul că acest subiect nu trece neobservat înseamnă că am ajuns la nivelul la care îl nu mai e prea greu de digerat sau prea incomod. Poate că a venit vremea ca aceia dintre noi care nu suntem evrei să ne reamintim și să ne asumăm rolul pe care l-am jucat, indirect, în Holocaust, dar mai direct și personal, în perpetuarea antisemitismului.

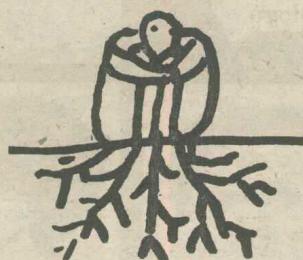
Cred că, prin articoulul despre *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, domnul Manea ne oferă tocmai această sansă de a ne informa și de a ne confrunta cu colaboraționismul și oportunitismul de care a dat dovedă poporul român (împreună cu mai toate celelalte popoare ale lumii) în deceniul premergător celui de-al doilea război mondial. E cazul să recunoaștem că, mai mult ca oricând, în anii '30, neamul evreiesc, care a făcut timp de secole parte integrantă din structura națională a României și a contribuit imens la viața noastră economică, culturală și spirituală, a fost pur și simplu abandonat la cheremul extremităților cînd presiunea dinspre Germania hitleristă a devenit nu insuportabilă, ci doar incomodă.

Ca evreu, domnul Norman Manea ne face un mare serviciu cînd ne expune modul specific în care în țara noastră s-a manifestat antisemitismul sub forma sa cea mai severă. În același timp, ne cerc nouă, celor care nu suntem evrei, să ne asumăm această moștenire.

Mesajul său este mult mai profund decît o „vinătoare de vrăjitoare”, și din acest punct de vedere nu suntem deloc de acord cu poziția domnului Manolescu, deși, după părerea mea, el nu face decît să dea ecou unei atitudini mai generale de care suferim cu toții. De prea multe ori, primul nostru impuls, cînd ni se atrage atenția că nu trăim un grup de oameni cu respectul cuvenit, este de a respinge cît mai rapid orice „acuzare”, fără a ne gîndi prea mult la implicațiile ei (vezi excelentul articol al lui Gabriel Andreescu, „*Despre drepturile omului, ecologie, feminism*”, din același număr). Procedind astfel, cred că scăpăm din vedere o ocazie foarte prețioasă: aceea de a ne autoanaliza cu ajutorul cuiva din afară care observă probabil mult mai corect care ne sint greselile decît o putem face noi însine.

După cum foarte nimerit remarcă Andrei Cornea într-un recent articol despre rasismul din România, e cauză să medităm puțin la aspectele mai sub-

tile ale opresiunilor de tot felul. Antisemitismul nu e un fenomen izolat în timp și spațiu și nu se limitează la Holocaust, ci se manifestă în jurul nostru sub diverse forme, începînd cu neștiința noastră în ceea ce privește tradițiile semite și pînă la dezinteresul, iritarea și chiar complicitatea cu care ne raportăm la conflictul din Orientul Mijlociu. Articole ca ale domnului Manea ne atrag atenția că a venit vremea să creăm din împărtășirea de tot felul nu cu cum să ne săprindere atunci cînd, cum o fac periodic, ele răbufnesc în forme odioase. Iar atunci cînd un evreu ne onorează cu povestea vieții sale, cum o face Mihail Sebastian, cred că singura altitudine corectă și viabilă este solidarizarea cu cauza sa; și nicidcum încercarea de a ne dezvînățî. În asemenea cazuri, cred că e important să evităm tentația polemică, și în loc de aceasta să ne întrebăm ce putem face ca să întelegem mai bine faptele istorice și rolul nostru în ele, ca popor și indivizi.

Există un consens general că trăsătura de caracter cea mai importantă pe care trebuie să-o dobindească în prezent societatea românească este integritatea. Ce altceva ne propune domnul Manea în „*Incompatibilitățile*”, decit tocmai efortul de a re-evaluă cum stăm la acest capitol? Invitația sa ar trebui să ne îndatoreze, nu să ne sperie. De altfel, cred că majoritatea dintre noi am înțeles foarte bine acest lucru: trebuie să spun că mă umple de mîndrie faptul că *Jurnalul* lui Mihail Sebastian nu se mai găsește în librării, fiind epuizat.

Încă odată, vă mulțumesc că editați această publicație excelentă care îmi permite să mă implic, chiar și de departe, în dezvoltarea societății românești. Aș mai vrea să mulțumesc tuturor celor care fac ca revista „22” să ajungă la mine, de la serviciul de abonamente eficient și profesionist, la cei care o ambrăiază, adresează și expediază în fiecare săptămînă la timp.

13 iulie 1998

De cînd am scris aceste rînduri, spre marea mea bucurie, Gabriela Adameșteanu a publicat un excelent editorial („*Eficiența vechilor procedee*”, revista „22”, numărul 27) în care respinge într-un mod deosebit de intelligent atacurile la adresa lui Norman Manea, atrăgîndu-ne atenția că trebuie să ne preocupe esența articolelor, și nu persoana domniei sale. Bănuiesc că doamna Adameșteanu nu este evreică (în caz contrar, îmi cer scuze). Acest fapt mi se pare din cauza afară de semnificativ și îmi dă mari speranțe. Se cheamă că am făcut un mare pas înainte, ca societate, în momentul în care un evreu nu mai este nevoie să se apere singur împotriva atacurilor și neîncrederei celor din jur, ci este înconjurat de solidaritatea ne-evreilor. Dacă mai mulți dintre noi am fi

DREPT LA REPLICĂ

Violeta Vajda
Londra, 24 iulie 1998

Vă mulțumesc că mi-ati oferit prilejul să particip la Simpozionul anual al Fundației „Academie Civica” care a avut loc la Sighet în zilele de 19–21 iunie. Tema simpozionului a fost „*Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*”. M-am bucurat să participe la lucrările Simpozionului „Memorialul Sighet” alături de tabără de elevi, unde am aflat foarte multe lucruri despre istoria ultimei jumătăți de secol din România. În cele trei zile ale simpozionului am avut fericița ocazie de a cunoaște oameni, supraviețuitori ai închisorii de la Sighet, oameni care au suferit enorm și care vad în tineret speranța de a duce mai departe ceea ce ei au început, aici am trăit o parte din istoria zbuciumată a neamului românesc.

Sighetul este cetatea de rezistență și simbolul de biruință desăvîrșită a sufletului românesc. Acolo, undeva, în neînțîță ce adăpostește caieturii destinului să-rupe un fus de tort. și firul deapănă povestea lor. Sînt nume de martiri, ca și nume de eroi, pe care nu le poți rosti fără să-ți tremure glasul încălzit. În temnița de la Sighet se stingea din viață, la 5 februarie 1953, un mare bărbat de stat, luptător întransigent pentru întregirea neamului și democrație: Iuliu Maniu. Trupul său închiricit de frigul celulei a fost azvîrât într-o groapă anonimă din Cimitirul Sărăcilor, unde s-a înfrânt, și după moarte, cu destinele celor doi Brătieni, Dinu și George, al mitropolitului Ioan Luciu, al episcopilor greco-catolici și al altor fruntași ai vieții publice care au lăsat o diră de lumină și demnitate în istoria acestui mult încercat popor. Sighetul este leagănul vîrnor noastre, este infernul celor mai cumplite suferințe indurante de titanii acestui popor, este paradisul împlinirilor noastre sfinte, aici se află istoria noastră.

Sighetul mi-a plăcut foarte mult, dar din toate colturile lui lovește practic această suferință de nesuprat. Fiecare colț emană suferință, fiecare colț este o amintire, fiecare colț cred că trebuie conservat. E important pentru noi, generațiile tinere, să ne cunoaștem propria istorie, să știm ce au îndurat acești martiri ai neamului românesc. Marea mea pasiune este studiul, așa că mă bucurat foarte mult înțîlnirile pe care ti-nerii istorici în formare, elevii, le-au avut

cu Dennis Deletant, Marie Perceval, Victor Frunză, Lia Lazăr Gherasim și mulți alții. Mă bucur că acești copii învață istoria adevărată și nu una truничă, cu adevăruri deformate. Am vizitat Închisoarea Sighet și Cimitirul Sărăcilor, care m-au impresionat profund, am avut puternica senzație că am călcăt pe un pămînt sfînt. „Cine-să cinstește martirii se cinstește pe sine și cinstește istoria însăși”, spunea un mare învățător. Dar cîte nu ar fi de spus despre personalitățile pe care temnicii din Sighet nu și-au dat nici măcar osteneala de a-i transporta omenește spre groapa comună, înrîndu-i într-un sac, coborîndu-i pe trepte, în timp ce capetele ce purtaseră atîțea aspirații ale poporului izbeau neputincios, într-o sonoritate sumbră, lespezele reci. Se sperie și se înfirioară gîndul la nimicină generației de atîta ură și nepăsare. Acești martiri ai neamului sunt o mîndrie a caracterului românesc prin vreme.

Vă mulțumesc pentru clipele minute petrecute la Sighet!

Mădălina Simion
Caracal, 28 iunie 1998

Sînt un cititor a tot ce înseamnă istorie în revista dumneavoastră. Și am destule motive să fiu mulțumit. Începe însă să mă supere cearta nemerită pe care o găzduiește cu privire la *Cartea neagră a comunismului*.

Mi-am cumpărat-o, cu toate sacrificiile decurgînd din prețul deosebit de mare (mai mult de un sfert din salariul meu). Am citit-o cu pasiunea de a avea aproape simultan cu Occidentul o asemenea carte, și încă adusă la zi și completată cu istoria din țara mea.

Nu înțeleg nenumăratele săcane căre se fac *Addendei*, mai precis, ultimele trei pagini din ea: manipularea istoriei (?), antipatizarea disidenților (?), naționalistă (?). Reproșuri care prejau atacurilor dușmanoase din *Adevărul, România Literară și Academia Cațăravencu*.

Dacă am înțeles ceva este că inteligențialii noștri nu se iubesc și își caută motiv de ceartă. Ce să ne mai mîrim că lucrurile merg cum merg, cînd sînt lovită nu cei ce pun piedici, ci cei ce fac cova în tară? În timp ce domnul Gabriel Andreescu vinează de ani de zile naționaliști, cei de la *Alianța Civică* fac *Memorialul Sighet* deschis pentru toate țările din Est.

C. Malanciu
București, 9 iulie 1998

PREȚURILE ABONAMENTELOR INTERNE

Si în continuare, abonamentele pentru cadre didactice, elevi, studenți, pensionari, fosti detinuți politici și veterani de război asigură o reducere de 50% față de prețul de vinzare per exemplar:

- Numai 15.000 lei pe 3 luni, cu expediere la domiciliu
- Numai 12.000 lei pe 3 luni, cu ridicare de la redacție.

Acest program este subvenționat de Asociația Est-Libertés

Pentru celelalte categorii de cititori abonamentele sunt, de asemenea, cu reducere (32%):

- 19.000 lei pe 3 luni cu expediere la domiciliu;
- 16.000 lei pe 3 luni, cu ridicare de la redacție.

MĂRIRILE DE PREȚ NU AFECTEAZĂ ABONAMENTELE DEJA ACHITATE

Cei interesați să rugăți să achite la sediul redacției (Calea Victoriei 120) sau să expedieze prin mandat poștal suma corespunzătoare, pe adresa: Revista "22", cont 45103532 BCR Filiala sector 1, Calea Victoriei 155, Bloc D1, București. Adeverințele (talon de pensie, adeverințe școlare etc.) valabile un an se expediază pe adresa: Revista "22", Calea Victoriei 120, sector 1, București, cu specificarea pentru Serviciul de Difuzare.

1998

4–10 august

SERBAN ORESCU

Rolul asociațiilor civice

O masă rotundă organizată la 13 iulie de GDS a redus în actualitate îngrijorările privind viitorul asociațiilor civice în condițiile nemulțumirii crescînd față de actuala putere pe care ele (în special, Alianța Civica) au susținut-o.

Este în amintirea tuturor participarea AC la campania electorală a actualului președinte și a CDR în 1996. Chiar dacă s-ar lăsa seama de faptul că, odată aleasă, actuala putere a cam întors spatele Alianței Civice, o bună parte din cei care

au votat atunci după recomandările ei în această prestigioasă asociație civică întrucâtva drept garanță pentru promisiunile de atunci – ceea ce amenință să se exprime într-o pierdere de membri și de influență. Această perspectivă îi lasă indiferenți pe „datornici” – președinte, Guvern, CDR – potrivit principiului „Maurul și-a făcut datoria, Maurul poate să plece...”

Perspectiva unei pierderi de prestigiu politic a asociațiilor civice ar putea fi tra-

tată ca un fapt minor dacă n-ar interveni încă ceva: formațiile civice, în primul rînd Alianța Civica, pot constitui acea alternativă de a cărei lipsă Gabriel Andreescu se plingează la masa rotundă din 13 iulie. În această perspectivă există un interes național major ca asociațiile civice să nu se discrediteze odată cu puterea actuală. De aceea, le-am recomandat, mai căsătorit Alianței Civice, să se profileze de acum drept concurențe ale actualei puteri, mergind pînă la constituirea unui partid nou, popular, justițiar și reformist. În această perspectivă își găsește răspuns și dilema mesiei rotunde din 13 iulie: e mai bine pentru țară, ca asociațiile civice să critice neajunsurile actualei puteri, sau să pună surdină criticiilor, așa cum recomanda doamna Doina Comea, pentru a nu se da apă la moără stîngii?

Dilema dovedește și că nu îi una adevărată, pentru că actuala putere a marginalizat asociațiile civice, în primul rînd Alianța Civica. Distanța noastră poate fi împărtășită asociațiilor civice, ci mai curînd felu-

lui lejer cu care noua putere își tratează vechii prieteni.

Nu vedem de ce să arăbească asociațiile civice să critique puterea actuală și este cauză și în mod argumental. Dimpotrivă, asemenea critici pot îndrepta eroriile actualei puterii mai curînd decît articolele de ziar. Pe de altă parte, exercițiul cu măsură o funcție critică, asociațiile civice au toate şansele să-și restabilească impactul social.

Perspectiva ca de pe urma criticii la adresa actualei puterii să profite stînga – centrul civic marindu-și un „gol în poartă” – va fi redusă în continuare dacă asociațiile civice sau, și mai bine, Alianța Civica se vor arăta dispuse să intre direct în arena politică. În felul acesta ar fi poate motivat politic și importantul segment de 47% din cetățenii care, potrivit ultimului sondaj CURS, nu știu cu cine să voteze la viitoarele alegeri. Riscul revenirii stîngii la putere nu se combată prin tăcere asupra erorilor actualei puterii, ci prin angajarea societății civile în îndreptarea lor.

Drept la Replică Stimate domnule Ion Rațiu,

Am citit cu stupeare în Cotidianul din 21.07.1998 o notă nesemnată care, pe un spațiu redus, abundă în calomnii la adresa mea. Abuzind de prestația numelui dumneavostră, redacția ziarului în frunte cu directorul ei și-a pus ca tel denigrarea modului de trai apusean și a valorilor sale spirituale, contrazicînd flagrant pledoaria în favoarea lumi libere, căreia v-ați consacrat de mai multe decenii cu atită abnegație. Mă întreb de ce acceptați, ca editor al Cotidianului, această vecinătate de natură să discrediteze o operă de o viață, fapt pe care l-am semnat și eu într-un articol recent din revista „22” („Mersul de-a ndărătelea”), ceea ce a stîrnit probabil furia răzbunătoare a lui Ion Cristoiu. În nota la care mă refer, coborîndu-se la abiecție, anonimii autori răspindesc infame născociri, propunîndu-și să mă tirască în noroi cu orice preț. De aceea mă simt dor să declar următoarele:

1) N-am semnat nici un angajament la Securitate, n-am scris nici o notă informativă, n-am fost supus controlului serviciilor secrete nici în perioada muncii la publicațiile din București, nici în perioada exercitării funcției didactice la Universitatea din Heidelberg.

2) Cu diferite ocazii am mai reconstituit anii de activitate sub dictatură recunooscînd că, dacă n-am avut cetezanță și tăria de a participa la acțiunile deschise de rezistență la terroare, în schimb m-am străduit să încurajeze formarea unor talente viguroase în proză și poezie, necontaminante de impostură și de mentalitatea oficială. Astfel am fost și foarte aproape de cei care au ieșit în față și au militat pentru răsturnarea dogmelor și libertatea inspirației.

3) Catedra de la Heidelberg am folosit-o, cu sprijinul decisiv al profesorului Klaus Heimann, nu numai cu scopul de a populariza izbinzile culturii române, dar și pentru a oferi o oază de creație și de protecție artiștilor surgiuniți în țară, înlesnindu-le contactul cu gîndirea europeană. Au fost invitați să vorbească studenților germani, în cadrul unui program multuoară elaborat, scriitorii importanți, cunoscuți ca retracții ideologice dominante totalitare. Sînt cei desemnați cu dispreț în notă ca „azi grupați chiar în jurul revistei „22”, dar și în jurul României literare, Dilema”. Îi înșir mai jos, fără a respecta o ordine jerarhică și fără a epuiza lista: Ana Blandiana, Mircea Dinescu, Paul Goma, Ion Negoițescu, Nicolae Breban, Dorin Tudoran, Ștefan Bănulescu, Ileana Mălăncioiu, Gabriela Adameșteanu, St. Aug. Doinaș, Dumitru Tepeneag, Gabriel Liiceanu, Adrian Marino, Augustin Buzura, Andrei Pleșu, Mircea Horia Simionescu, Gabriel

Stimate domnule Ion Rațiu,

Vreau să vă exprim uimirea mea și a colegilor mei că într-un ziar fondat de un om care și-a trăit totă viața într-o democrație unde grăja pentru veridicitatea cuvîntului scris e aproape sacră și unde calomnia este pedepsită cu amenzi distrugătoare (uneori chiar ruiniătoare), pe prima pagină a ziarului Cotidianul (21 iulie 1998) a putut să apară o notă nesemnată, acuzîndu-l pe domnul S. Damian, colaborator al revistei „22”, că ar fi „informator al Securității” și „spion dublu”.

Precum sătăcă prea bine, în cazul infracțiunii de calomnie, proba verității trebuie făcută de cel care calomniză: aşadar, anonimul autor al respectivei note nu se bucură de prezumția de nevinovăție.

De mirare este și că nota anonimă adaugă infracțiunii de calomnie o atitudine antisemită, printre paranteze insinuantă.

Nu ne așteptăm ca tocmai dumneavoastră să girati acest gen de presă. Ne amintim că în 1990 v-ați întors în țară cu intenția declarată de a ajuta România ca să preia, măcar în parte, experiența seculară a democrației britanice.

Prin tolerarea unor practici care încalcă deontologia jurnalistică, aruncați o lumină dezfavorabilă și asupra partidului din care faceți parte, întrucât dumneavoastră, domnule Ion Rațiu (fondator, proprietar și girant moral al acestui ziar), sănătă vicepreședinte al PNCD și vicepreședinte al Comisiei de politică externă a Camerei Deputaților.

GABRIELA ADAMESTEANU

îndezirabilă (în ochii autorităților românesc) în seria de oaspeți ai lectoratului. Trăgind concluziile necesare, m-am hotărît să nu mai călătoresc de atunci la București. Abia după revoluție, în 1994, am revenit încheind mai mult de un deceniu de absență.

5) Nu uit ideea fantasmagorică din Cotidianul precum că: „Aici, în Germania, ar fi fost agent dublu. Serviciile de informație germane le furnizează despre oamenii de lître pe care îi invită profesorul de romanistică Klaus Heimann”. Meseria de agent dublu revendică o pregătire de specialitate extremă, axată de obicei pe domeniul de însemnatate militară strategică sau de performanță economică, neputind fi lesne dată în vîlgeori comunității voios într-un colț de ziar. Prințesa deconspirare și ridicolă, ea indică gradul de infantilism, dar și de poltronie al procurorilor mei.

6) Ca un amărunt concret găsește în nota respectivă consemnarea că aș fi fost „cunoscut ca sursă informativă a Securității în problema literară, fiind legătura lt. col. Marius Bojin”. Am întîlnit un dom Bojin, nu știu ce rang militar deținea, care m-a anchetat în anul 1971, după ce Nicolae Breban, redactor-șef la România literară, sfidase tirania lui Ceaușescu anunțând că nu se mai întoarcă de la Paris. (Trebuie să admit că dialogul să desfășurăt în chip urban și politic, starea de încordare pe care am resimțit-o fiind mai curînd rezultatul firii mele neliniștite). Cîțiva ani mai tîrziu am fost obiectul unui scandal politic la Animafilm, unde lucram pe linie moartă la secția de scenarii. Fusesem alungat prin decizie de partid tocmai de politica ideologică a lui Dumitru Popescu, dovedă că eram un

stilp al Securității în literatură. Securistul care supraveghează instituția, Bujor Pădureanu, a acuzat-o public pe directorarea Studioului, Lucia Olteanu, că adăpostește niște renegăti, care ar trebui să fie deportați căci mai repede în Israel. Reclamindu-l pentru ieșirea sa huliganică, am fost chemat de aceelași domn Bojin, care s-a nimerit să fie în conflict acerb cu colegul său de departament și care a avut amabilitatea să transmită mai de parte plîngerea mea.

Vă mărturisesc, în final, stimate domnule Rațiu, că am expus clevetările și deformările din notă și profesorului Klaus Heimann, un cercetător erudit și un mare prieten al României. Ca reprezentant al Germaniei el a fost socat de primitivism și vulgăritatea atacului îndreptat și împotriva culturii și învățămîntului din patria sa. Să dînsル – care vă socotește un simbol al unei politici luminate românești, deschise spre Europa, avide de dezbatere consistentă, civilizate, nestingerherite de prejudecăți – nu poate prinde de ce îngăduiți în preajma dumneavoastră aceste răbufniri ale degradării caracteristice unor își dispusi să sacrifice orice normă de conduită de dragul scandalului.

Sînt încredințat că veți ordona, în virtutea dreptului la replică, să se tipărească în Cotidianul această intervenție și vă asigur de prețuirea mea,

S. DAMIAN
25 iulie 1998

Nota redacției
Scrisoarea domnului S. Damian, trimisă ca „Drept la replică” ziarului Cotidianul, nu a fost publicată.

ILIE SERBĂNESCU

Impozite cuvenite, impozite colectate

Premierul Radu Vasile l-a admis într-o întâlnire cu ministrul Finanțelor că nu s-a îngrijit de colectarea corespunzătoare a impozitelor, fapt din cauza căruia bugetul a ajuns din nou în dificultăți de finanțare. Deși demersul era evident ghidat de resorturi și mobiluri politice, primul-ministrul ayea dreptate să se plângă de rata de colectare. Dreptate a avut însă și domnul Dăianu spunând că pur și simplu colectările de impozite s-au înscriș strict în cuantumurile prevăzute. Pentru că, realist trebuind să fie la construcția bugetului, dinsă l-a luat în considerare ca intrările nu ceea ce se ar cuveni din impozite și taxe, ci doar ceea ce, potrivit experienței însăși, putea reprezenta colectare sigură. Astfel ar fi contat nu pe încasări efective, ci pe himere. Diferența, din păcate, în România, este imensă. Și este evaziunea fiscală la vedere practică de întreprinderi de stat. Acestea sunt responsabile de aproape 90% din ceea ce se ar cuveni să se plătească la buget, dar nu se plătesc. Rata de colectare a impozitelor de la întreprinderile de stat nu atinge de fapt 2/3. Astfel incit în România Guvernul contează pe încasări la buget cu circa o treime mai mici decât în alte țări cu o presiune fiscală de fapt similară.

Demersul domnului Radu Vasile și replica domnului Dăianu, adusă în apărarea sa, pun la zid, din nou și din

nou, întreprinderile de stat generatoare de pierderi și plăți restante. Să vedem, de data aceasta, cu ce efect, pentru că pînă acum nimic nu s-a făcut împotriva practicilor acestor întreprinderi de a trăi pe seama altora și, îndeosebi, pe seama banului public.

În colimator: întreprinderile generatoare de pierderi și arierate

De altfel, s-ar părea că FMI aşteaptă, înainte de toate pe linia reformei, probe concrete în domeniul întreprinderilor de stat mari producătoare de pierderi și arierate. Nu întîmplător, pentru că punerea unei stăvile în calea irosirilor de resurse și generaților de pierderi și plăți restante în economie, de care sunt responsabile aceste întreprinderi, constituie cea mai importantă componentă a reformelor structurale și punctul nevrălgic al întregii reforme economice în România. Și nu întîmplător, pentru că pe acest plan nu s-a făcut practic nimic pînă în prezent. Și, tocmai din această cauză, adevărată reformă stagneață pe ansamblu, ceva realmente semnificativ nu se poate face nici în alte domenii și în cerc vicios se află bugetul, piata de capital, sistemul bancar, inflația, moneda națională, exportul, importul, balanța plăților externe, angrenajul a-

locuitorilor de resurse prin prețuri, credite și curs valutar.

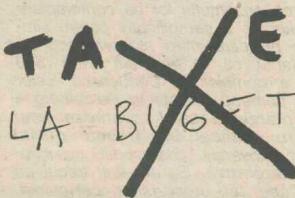
Implicația asupra bugetului este cea mai directă și mai evidență. În România, grosul evaziunii fiscale îl constituie nu evaziunea nedepistată, ci aceea practicată la vedere de către respectivele întreprinderi. Gradul de colectabilitate al impozitelor este compromis de privilegiul acordat acestora de-a nu-și onora obligațiile financiare către bugetul de stat și bugetul asigurărilor sociale. Și cercul vicious constă în faptul că ele răspund la constrințe și sporiri ale impunerii fiscale prin a plăti și mai puțin din ceea ce au de plătit. Prințr-un asemenea sistem, aceste întreprinderi își finanțează, fără indrituire din banul public, cheltuieli peste veniturile pe care le obțin. Cel puțin în parte, salariile angajaților lor, deși aceștia nebudgetari, sint plătite din banul public, respectiv din banii altora. Se pune astfel în mod permanent în pericol plată realilor bugetari și alocarea de resurse pentru ocrotirea sănătății, învățămînt, apărare națională, cultură și altele. Este amenințată onorarea de către bugetul asigurărilor sociale a plăților pentru pensii. Oricum, resursele pentru dezvoltare nu mai rămîn!

Cu trecerea timpului, cercul vicious se agravează. Întreprinderile în cauză

acumulează mereu mai mari pierderi și plăți restante. Ele absorb mereu mai multe resurse dintr-un sac mereu mai gol, văduvind mereu mai serios de potențiale resurse segmentul sănătos al economiei. Și tot cu trecerea timpului, prezumtiva soluție a privatizării se îndepărtează pînă la dispariție, tocmai în condițiile acumulării unor datorii, mereu mai mari, povară care face lipsite de interes întreprinderile respective pentru orice investitor.

Ce șanse poate avea sectorul sănătos al economiei?

Întreprinderile de stat care irosesc resurse și generează pierderi sunt în ultimă instanță responsabile de starea periculoasă în care se găsește sistemul bancar românesc. Dominat de bănci de stat, sectorul bancar în România este subminat de putregaiul pe care îl reprezintă în activele lor volumul masiv de așa-zise „credite neperformante“, de fapt tocmai împrumuturile pe care băncile de stat le-au acordat întreprinderilor de stat producătoare de pierderi și arierate și a căror rambursare nu va mai avea loc niciodată. Pentru multe din respectivele împrumuturi, băncile au devinut „captive“, continuind să-i crediteze pe datornici nu doar la comenzi politice, dar și în speranță că vor mai încasă ceva de la cei din urmă. Dobinile înalte pe care sistemul bancar este nevoie să le practice pentru a se acomode inflației ridicate, generată în ultimă analiză tot de întreprinderile respective, sint prohibitive pentru activitatea de investiții, lovind, și prin aceasta, sectorul sănătos al economiei, care s-ar angaja în proiecte de dezvoltare, dar este descurajat de costul decavant al finanțării bancare existente.

TUNCD după încheierea Școlii de vară

La sediul PNȚCD a avut loc pe 23 iulie a.c. o conferință de presă extraordinară cu ocazia închiderii Școlii de vară „Ion Mihalache“ de la Cimpulung. TUNCD a eliberat un comunicat care evidențiază faptul că „școala de vară a fost un prelu de clarificare doctrinară pentru tinerii creștin-democrați, de cristalizare a opțiunilor politice ale TUNCD“ și nu un prelu de lobby. De vreme ce „important nu este să guvernezi, ci cum guvernezi“, tineretul tărâna propune ca soluția la frântările pe care le cunoaște partidul „nu susținerea unui pol de putere ci concentrarea eforturilor de realizare a reformei“.

Au vorbit, în calitate de reprezentanți ai TUNCD: Victor Alistar, șeful Departamentului de Imagine, Analiză și Programe, și Wilhelm Teiș, vicepreședintele coordonator al organizațiilor de elevi. Temele abordate au fost: închiderea Școlii de vară de la Cimpulung, orientarea politică a TUNCD în actuala situație a partidului și Programul Național al TUNCD pentru tineri.

Școala de vară „Ion Mihalache“, cea mai veche școală doctrinară din România, continuă o lungă tradiție. Înființată în 1935, la inițiativa marelui om politic Ion Mihalache, aceasta a reprezentat o oportunitate deosebită de formare a tinerelui național-tărânaș, de soluționare și identificare a problemelor tinerilor din acea perioadă. După mai mult de jumătate de secol, ea își propune să valorifice extraordinarul potențial reprezentat de tineră generație. Cursurile liniute de personalitatea ale partidului (Victor Ciorbea, Ion Diaconescu) și numărul cursanților dau greutate acestui eveniment. Anul acesta, școala a fost perceptuată de presa cotidiană ca o ocazie pentru unul din grupurile rivale din PNȚCD de a cîștiga tineri. Dacă această percepție este corectă, succesul apărării grupului condus de fostul premier Victor Ciorbea; absența primului-ministrului, Radu Vasile, și propunerea acestuia de a organiza în august o nouă școală de vară la Bădăcin apar ca un răspuns semnificativ la această stare de fapt.

La conferința de presă, însă, purtătorii de cuvînt ai TUNCD au fost nemulțumiți de modul în care presa cotidiană a reflectat activitatea Școlii de vară, văzută ca o afiliere partizană la unul sau altul din grupurile sus-numite. În opinia acestora, presa vinează și amplifică eventuale conflicte, iar declarările personale ale lui B. Bădicioiu și A. Ghenciu, care contravin disciplinei de partid, au încurajat-o în acest sens. A. Ghenciu, vicepreședinte al TUNCD, nu a fost prezent la conferință; în cadrul Școlii de vară el l-a susținut pe actualul premier și a solicitat că mai patre se decize a organizației de tineret în partid.

Este evident, libertatea de exprimare a membrilor PNȚCD se împăcă dificil cu disciplina de partid. Chiar purtătorii de cuvînt delimităza cu strictețe chestiunile în care sunt abilită să vorbească în numele partidului și cele în care se mărginesc să ia poziție personală. El recunoște existența luptei pentru posturile de conducere în PNȚCD dar refuză hotărî să numească persoane implicate în această luptă.

În ceea ce privește orientarea politică a TUNCD în actuala situație a partidului, cei doi purtători de cuvînt au accentuat, pe de o parte, identitatea politică proprie a organizației de tineret și, pe de alta, intenția acesteia de a concilia cele două grupuri formate în jurul fostului și al actualului prim-ministru, Radu Vasile, fără a preciza însă modalitățile concrete întrevăzute în acest scop. TUNCD îl susține pe Radu Vasile în calitate de premier tărânist, nu și anturajul acestuia și consideră că, mulțumită lui, relațiile din coaliție s-au îmbunătățit, deși au fost necesare sacrificii.

Punctul rămas în umbră la conferința de presă a fost constituit de programul național al TUNCD pentru tineri. „Parul pentru Vîitor“ este încă în studiu de proiect: în linii mari își propune crearea unei baze de date, promovarea unor legi mai favorabile tinerilor decît cele deja în vigoare, a criteriului valoric.

Oana Zăbavă

Dăianu nu cedează

Ministrul Finanțelor, Daniel Dăianu, a contrasemnat, miercuri 29 iulie, hotărîrea referitoare la contractul Bell Helicopters, dar cu mențiunea că nu este de acord. El a declarat că își va da demisia în cazul în care proiectul va fi semnat de un secretar de stat din minister. PNL a comunicat ieri că îl sprijină în continuare pe ministru de Finanțe și că o renegociere a acestui minister înseamnă schimbarea întregului Guvern. În ceea ce privește contractul cu Bell, PNL se va pronunța pe 5 august, la Delegația Permanentă a partidului. (A.B.)

Președintele Bell în România

Președintele Bell Helicopters Textron, Webb Joiner, a sosit, marți 28 iulie, la București. El a declarat că, în primii ani de derulare a contractului semnat cu partea română, balanța de plăți va fi pozitivă pentru România. Guvernul va plăti 25-27 de milioane de dolari, în primul an, iar Bell va investi în IAR, în total, peste 100 de milioane de dolari. Potrivit președintelui Bell, din cel de-al treilea an, balanța va deveni negativă. În anii cinci sau săse ai derulării contractului se va ajunge la suma maximă anuală, de circa 300 de milioane de dolari. Termenul total de plată a elicopterelor către noua societate din Brașov este de 14 ani. (A.B.)

Constantinescu în Turcia

Președintele Emil Constantinescu a efectuat, marți 28 iulie, o vizită oficială în Turcia. El a declarat, după întîlnirea cu președintele turc, Suleyman Demirel, că proiectele avansate de România și Turcia privind conducta de transport al petrolierului din Caucaz către zonele consumatoare nu sunt concurente. Cei doi șefi de stat au propus ca variantele de conducte, Constanța-Trieste și Baku-Ceyhan, să fie examineate, în comun, de experți din România și Turcia. Referitor la colaborarea în cadrul organizației Cooperarea Economică la Marea Neagră, România și Turcia vor acționa, împreună cu celelalte state membre ale organizației, în vederea transformării acestei regiuni în zonă de comerț liber. (A.B.)

PS
pe scurt

ANDREI CORNEA

Ultimul răsfăț

După ce „ciudata” guerilă urbană din decembrie 1989 s-a încheiat, *Armata română* s-a reînstorit în cauzări acoperite de lauri. Păruse un moment, într-adévar, că ea fusese principală forță care îl doborise de la putere pe Ceaușescu și care, luptând eroic, îl eliminase apoi și pe „teroriști”. În realitate, descompunerea, sub raport disciplinar, a *Armatelor*, și nu vicejuiu acestia, condusese la sfârșitul regimului, cît despre „teroriști”, totul sugerează că aceștia au luat în deridere cînt au vrut o armată prost condusă, prost echipată și mizerabil instruită.

Ca răspălată, nou regim i-a făcut *Armatelor* și două daruri pe măsură: primul – material: i-a permis să îngurzeze cu cap, membre, și tot restul oaselor, *Securitatea*; a satisfăcut astfel un vechi complex fată de *Securitatea* al *Armatelor*, și, pe de-alătă parte, a permis „salvarea” unor securiști și transformarea lor în militari onorabili. Cela-lalt dar a fost o promisiune, dar ținută bine, sub doi președinți, pînă astăzi: mușamalizarea faptelor reprobatibile comise de mulți ofițeri superiori și inferiori ai *Armatelor* în decembrie 1989. (Propunerea MAN de amnistie a acestor fapte, chiar înainte de a fi judecate sau cunoscute de public, reprezentă, desigur, o satisfacere importantă a acestei promisiuni.)

Dar la ce s-a angajat, în schimb, *Armata*? Peseamă că a promis să respecte Constituția, adică să nu facă politică. La drept vorbind, *Armata română* nici nu pre avea o tradiție de amestec în politică, dar, în noile condiții, a avea și noi vreun „general Lebed” nu ar fi fost imposibil. Foarte important a devenit acest angajament tacit al *Armatelor* în campania electorală din 1996 și imediat după alegeri, cînd devenise clar că opoziția urma să cîștige alegerile. Oricum, *Armata* a rămas tăcută sub aspect politic, bucurindu-se, alături de *Biserica Ortodoxă*, de o mare popularitate în rîndul cetățenilor. Ceea ce nu înseamnă că, utilizînd mijloace mai ascunse, *Armată* nu și facea uneori simîntă prezența.

Dar, între timp intervinse și altceva: parteneriatul pentru pace, misiunile de pace în cadrul acestuia și, mai ales, încercarea României de a se face admisă în *NATO*, încă din primul val. Eșecul partiei de la Madrid din 1997 a creat, pesemne, irașă frustări. Pentru armată – înțeleag pentru corpul ofițeresc – intrarea în *NATO* ar fi reprezentat nu doar uniforme noi, ci și posibilități noi de instrucție, călătorii în străinătate, relații directe cu partenerii *NATO* occidentali, condiții materiale mai bune, o tehnică militară mai perfectionată și, desigur, un statut simbolic, mult mai înalt.

Acecum, se pareă că toate acestea trebuie abandonate, *sine die*. Bineînțele, propaganda oficială a avut grija să prezinte *Armata* mai mult ca o victimă a insuccesului din vara lui 1997: s-a spus fără incetare că *Armata* este bine pregătită, că ea a efectuat în mare parte reforma, ca a primit note bune de la militarii *NATO* în misiuniile de pace. Rezulta că *Armata* era gata pentru *NATO* și că ea plătește, fără vină, pentru deficiențele altora; nu s-a suflat o vorbă despre carentele grave de instrucție și de modernizare, și numai accidentele (căderi de avioane sau helicoptere și sinucideri de soldați) au sugerat dimensiunea acestora. În orice caz, *Armata* a fost răspălită cu o imagine pe care cu siguranță că nu o merită.

Ceea ce vreau să spun, în ultima

instantă, este că regimurile politice din România de după 1989 tend să trateze *Armata* cu immense menajamente și să-i ofere, din cind în cind, cadouri pentru a o ține departe de politică. Paradoxul este că subînțirea bugetului nu permite îmbunătățirea condițiilor generale de viață ale militariilor, sau a nivelului de instrucție. *Armata* va rămîne destulă vreme încă, în general, săracă, ca toată societatea românească. Acum, în plus, militarii români vor primi cu invidie la colegii lor unguri sau cehi care vor fi, curînd, ofițeri *NATO*. O armată română săracă, frustrată, ba și invidioasă pe unguri trebuie puțin răsfăță, poate astfel își va mai reveni, săracă!

Ultimul răsfăț se numește contract cu *Bell-Helicopters*: adică un contract care va costa România peste 1,5 miliarde de dolari. Ceea ce e mai grav este că încă nu e clar care vor fi posibilitățile de desfăcere a acestor helicoptere și, oricum, rămîne riscul major ca piața lor să fie mai mică decât ne-am dorit. Oricum, faptul că ministrul de Finanțe, ministrul Industriilor și ministrul Transporturilor se opun contractului ar fi trebuit, pînă acum, să conducea fie la o remaniere a Guvernului (mai ales refuzul d-lui Dăianu de a semna garanțile guvernamentale era de natură a bloca procesul de încheiere a afacerii), fie la o abandonare a proiectului. Nu s-a întîmplat asa, deoarece, pe de-alătă parte, angajamentul puterii politice de a realiza cu orice preț acest contract oneros era dictat de nevoie de a da *Armatelor* o compensație pentru amînarea intrării în *NATO* și pentru nivelul de trai scăzut al cadrelor sale, dar, pe de-alătă parte, o compensație efectuată de așa manieră încît, totuși, să nu se disloce fragilul echilibru politic al coaliției. Să mai adăugăm și faptul că, în condițiile cînd România nu mai are înamicii potențiali în jurul său, chiar sensul și importanța *Armatelor* înseși sunt puse în discuție și că trebuie să înceată o nouă utilizare și preocupare pentru ea; altminteri, cine știe, poate că, fără ocupație, ofițerii se vor gîndi că ar putea și guverna!

Pe scurt, problema principală nu este dacă România are nevoie de contractul cu *Bell-Helicopters*; ci este dacă societatea românească are nevoie de un copil mare și nu prea istet, răsfățat cu jucării scumpe, adesea minciuni și cu fapte reprobatibile la activ, care e purtat prin lume ca un copil-minune cu hainăperie periată, dar e îmbrăcat adesea sleampăt acasă, copil care se plăcăsește și nu prea știe cu ce să-și omoare timpul, dar care știe să lasă impresia că e în stare să producă și scandal și să răstoarne toată casa cu fundul în sus!

DAN PAVEL

Balcanizarea Transilvaniei (I)

Dacă în decembrie 1989 am trăit experiența bruscă a dislocării temporale și ideologice, recent participare la *Universitatea de vară de la Balvanyos* mi-a confirmat că asist la un proces mai lent al dislocării geopolitice. Mi-am dorit întotdeauna ca Transilvania mea natală să tragă după ea restul țării (Regatul în Europa Centrală, iar de acolo către Occident. Cind m-am mutat împreună cu părinții mei de la Cluj la București, prin 1962, eram perfect bilingv, dar bătăile incasate și ofensele din partea copiilor mai mari m-au determinat să refuz a mai vorbi altă limbă decât cea română. De cîte ori mă reîntorc în vacanțe la Cluj sau la Timișoara, în Maramureș sau la Bâile Felix, simțeam o semnificativă diferență între cosmopolitismul, toleranța și diversitatea culturală a regiunilor fostului Imperiu Habsburgic și spiritul majoritar, intolerant și nivelator al zonei în care ajunsesem să trăiesc. Cu toate că tatăl meu era ortodox, mama m-a botezat pe ascuns și ilegal la greco-catolici. La Cluj, în vacanțe, bunica mă ducea mereu la Catedrala romano-catolică, în timp ce la București știam că trebuie să mă feresc a vorbi în public, mai ales la școală, despre Dumnezeu și problemele religioase. Abia la adolescență am avut țăria de a cerceta și de a-mi asuma un arbore genealogic cu multiple ramuri etnice și culturale. Am crescut într-o familie în care divergențele pe tema națională sau religioasă erau la ordinea zilei, iar dispreut pentru naționalism, fanatismul religios și spiritul de unanimitate m-a făcut să fiu de partea celor mai slabii, a minoritărilor. În mod intuitiv, am ajuns să percep o diferență netă, pe care mai tîrziu mi-am și explicat-o, între comunismul din țările central-europene, unde se petreceau mereu deschideri și aveau loc disidențe, și comunismul estic, unde inchisările și dogmatismul conduceau către represiune și teroare, săracie și autarhie. Cind mă adunam cu prietenii mei ardeleni din București, ascultam amuzat, dar cu interes diferitele lor fantasme identitate, care fie că susțineau că o Transilvania autonomă ar fi fost singura salvare față de neostalinismul de la București sau de revisioniștii de la Budapesta, fie că se gîndeau la mutarea capitalei României undeva în Transilvania sau la un eventual lider comunist ardelean.

Cind am citit articolul lui Samuel Huntington din *Foreign Affairs*, am găsit perfect justificate judecățile sale cu privire la situația Transilvaniei în cadrul civilizației creștine occidentale, iar a restului țării în creaștiinătatea ortodoxă. În cadrul previzibilei expansiuni a *Uniunii Europene* și a *NATO*, situația aceasta pe multe de cîut era un argument în plus pentru a considera că Transilvania poate să tragă după sine și restul României în Europa Centrală și chiar în Occident. Totuși, deși peste trei ani, cind Huntington a publicat cartea în care își dezvoltă pe larg ideile (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*), nu mi se mai parea că are dreptate deplină. Într timp, mă reîntorsesem la Cluj, ca să predau la *Facultatea de Științe Politice a Universității „Babeș-Bolyai”*, iar prăpastia care se crease între elitele române și cele maghiare mi-a părut chiar mai gravă decât contradicția dintre ude-mișteni și naționaliștii români. Ea se

petrece în planul culturii, nu doar al politicianismului cinic. Simțeam că orașul care îl realesește pe Funar ca primar din primul tur de scrutin nu mai aparține Europei Centrale. Iar Clujul este capitala culturală și universitară a Transilvaniei. Sunt multe argumente care atîrnă greu în disloarea geopolitică a Transilvaniei din Europa Centrală. Ele provin din zona clivajelor de tip etnic și religios: atitudinea bolșevică nedemnă a *Bisericii Ortodoxe Române* față de problema restituiri integrală a proprietăților „fraților” greco-catolici, susținută de complicitatea autoritatilor politice de dinainte și de după 1996, culminând cu procesiunea de la Cluj a ierarhiei ortodoxe, exhibînd un amestec de mentalități inchizitoriale și securiste; atitudinea de tip sîrbo-bosniac (dacă nu chiar nazist) a autoritatilor locale maghiare de la Odorhei Secuiesc, care au pretins că deschiderea unui așezămînt pentru orfani de către măciuțele greco-catolice ar echivala cu o alterare purității etnice a populației din regiune, atitudine pe care liderii ude-mișteni nu au dezavout-o, fiind urmată de o demagogică susținere din partea unei clase politice românești față de niște măciuțe apartinând unei biserici persecutate altminteri de către biserică majoritară românească; reacție viscerale împotriva manifestărilor publice ale unor biserici noi (considerate „culte” sau „secte”); inventarea de către ministrul Marga a perfidei formule a multiculturalității ca mijloc de impiedicare a realizării revendicării unei universități maghiare independente și îmbrătisarea ei ne-critică de către o clasă politică dormică de a strivi manifestările spiritului minoritar. Astfel de fenomene se manifestă pretutindeni în Europa, numai că în Balcani ele au condus la războaie civile.

Rareori s-a întîmplat în istorie ca mutația de tip cultural să conducă la dislocări de tip geopolitic. Europa Centrală a căzut în mare parte sub cizma sovietică, fără ca această ocupație să conducă la o pierdere a identității. Numai că regiunile marginale ale Europei Centrale, Transilvania, Croația, Slovenia, Galizia au depins de felul în care au evoluat statele care le încorporau. În România, după o fază inițială de prezență masivă a minoritărilor în nomenclatură, securitate, milie, armată, procurură, administrație, Dej și Ceașescu au procesat la o epurare etnică masivă; mai mult, în zonele considerate nesigure, s-a trecut la un fel de colonizare masivă, aducîndu-se cadre pentru departamentele menționate din zone mai săracă și mai dinamice demografic, dar și forță de muncă pentru sectoarele industriale dezvoltate în mod artificial. Pentru toți acești nou veniți, neobișnuiti a convineau vremi de secole cu maghiarii și celelalte minorități, orice element de diversitate era o amenințare la adresa mitului poporului unic. În mod automat, minoritățile la rîndul lor nu s-au mai simțit confortabile în situația nouă creată: germanii și evreii au emigrat în mod masiv. Maghiarii au rămas pe loc, mai ales că erau mai mulți și nu aveau vreo țară-mamă capitalistă prosperă unde să se ducă. Dar despre ce s-a întîmplat cu ei în vremea comunismului și cum se repercuzează aceste lucruri astăzi, în numărul viitor.

RENATE WEBER,

Fundatia Soros –

Doamna Renate Weber, fundatia pe care o conduceți a suportat numeroase schimbări în ultima perioadă: ce au adus ele nou în structura și funcționarea fundației?

În primul rînd, e o schimbare a persoanei juridice ca atare. Ce a cunoscut publicul înainte cu numele de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă era, de fapt, o asociație. Ea a fost lichidată în vara anului trecut și imediat a fost creată o nouă structură juridică, această Fundație pentru o Societate Deschisă. Sigur, dincolo de aspectele strict juridice, fundația actuală este, evident, continuatoarea celei de dinainte. În același timp, însă, schimbarea structurii juridice a antrenat și modificări în cadrul personalului care, la ora actuală, pe toată lângă este înnoit în proporție de 60%. Conducerea fundației este, în proporție de 80%, schimbată.

„Timpul revoluționar“ al societăților postcomuniste

Lucrul cel mai important este însă schimbarea de strategie. Ea se datorează evoluției societății românești, dar și a întregii zone a țărilor foste comuniste. Există o dorință a lui George Soros personal de a-și modifica strategia. A existat un timp, căruia el îi spune „timpul revoluționar“, cind fundațiile naționale au acționat cu foarte multă promptitudine la cerințele de moment ale societăților. Fundația a sprijinit presa independentă, a sprijinit foarte mulți domeniul educației – participări la masterate, la doctorate, conferințe foarte numeroase, de tot felul. Ei bine, timpul acesta „revoluționar“ a trecut, țările au pătruns deja într-o nouă etapă, iar George Soros dorește acum ca fiecare fundație să-și elaboreze strategii de finanțare pe anumite domenii. Fundația din România este, din toată rețea, cea care experimentează o asemenea gindire.

Finanțăm astăzi în mod priorită patru domenii sau „megaproiecte“, cum le numim în limbajul nostru intern: reforma în domeniul educației, al sănătății, al administrației și în domeniul juridic. Le spunem megaproiecte pentru că, la fondurile pe care le dă fundația, se mai adaugă altele, în aceeași proporție, care vin direct de la George Soros. El ne-a spus: „Dacă dată 5 milioane de dolari pentru reformă în-

aceste domenii, eu vă dau alte 5 milioane“. Ulterior, am mai cheltuit puțin din bani și pentru alte proiecte, pentru că treccerea ar fi fost prea bruscă. Își să, noi am închis deja unele programe din cele vechi, iar o mare noutate este că, începând din acest an, noi finanțăm și instituții ale statului.

In cadrul acestor megaproiecte concepiți programe proprii, sau finanțări doar programe venite din afară?

Unele părți de programe se fac și direct de la noi, dar, pentru cele mai multe, noi căutăm parteneri în societatea românească. Aici ceva s-a schimbat. Fundația recurge astăzi mai puțin decât altădată la anunțuri deschise, în care oricine poate să vină și să aplice. Astăzi, staff-ul fundației are

brie-octombrie, noi nu vom mai avea practic fonduri.

Ce-i trebuie unui proiect să fie eligibil în noua strategie a fundației?

În principiu, orice persoană care dorește să obțină o finanțare de la fundație trebuie să contacteze Departamentul nostru de Informații și Relații cu Publicul. Acolo îi se vor da toate informațiile, va fi sfătuitor către ce anume domeniu să se îndrepte. De exemplu, cineva poate veni cu o cerere din acestea frecvente, de călătorie, o participare la un simpozion, la un concurs. S-ar putea să nu fie nevoie să se ducă neapărat la capitolul nostru de travel general, ci să fie îndrumat spre megaproiectul de reformă în domeniul juridic sau al administrației.

că, mai departe, tu, ca fundație, îți asumi decizia unui juriu și te interesează numai mesajul final. Dar, ori de căci ori există nemulțumiri în legătură cu un proiect, se amintă luarea unei decizii, iar coordonatorul de program este obligat să contacteze din nou instituția sau ONG-ul care a fost aplicant și să încearcă împreună să dea proiectului o formă care să-l facă eligibil.

Am constatat un lucru care m-a terifiat în prima fază. Cu excepția ONG-urilor din România, instituțiile nu prea știu să facă proiecte. ONG-urile știu pentru că au beneficiat de tot felul de instruire, există și centre de asistență pentru ele. Instituțiile statului român sunt însă într-o situație extrem de precară și, atunci, coordonatorii noștri, sigur, nu fac ei proiectul, dar foarte mult din timpul lor de lucru este dedicat invățării oamenilor de la aceste instituții cum anume să redacteze un proiect.

Este vorba doar de redactarea lui formală, sau chiar de punerea lui în practică?

Să pe acest ultim aspect am intervenit. Fundația, anul acesta și pentru anii care vin, și-a propus să se implice în monitorizarea felului în care se realizează proiectele. Pentru că să se știe că, la un moment dat, să constați că, din greșelă, lucrurile n-au mers bine. Si atunci, ideea este nu să oprești finanțarea, ci să-i ajuti pe oameni ca munca să se desfășoare bine.

Se întimplă ca un anume proiect, din cale aprobată, să esueze?

Sigur. De regulă, juriile acționează cam în felul acesta: nu-și vor lua răspunderea să finanțeze proiecte care au un buget foarte mare, dacă nu sunt convinse că lucrurile vor merge foarte bine. Poți să răsăi 5.000 de dolari, dacă se întimplă să nu meargă, dar nu poți să răsăi 50.000. În plus, fundația nu dă niciodată toți banii odată, ci în tranșe, iar înainte de eliberarea unei a doua sau a treia tranșe se produce un raport financiar, un raport narrativ.

Lipsa unei culturi a finanțării

Care dintre programele fundației au fost sau vor fi inchise?

Fundația, care, în mod tradițional, a finanțat evenimente culturale, publicarea de cărți, va trebui să re-

obligația de a identifica parteneri. Pentru reforma în administrație, de exemplu, cine se duce în județul Botoșani merge la Consiliul local, la Consiliul județean, la Primărie. În plus, personalul fundației participă la forumurile ONG-urilor sau la diverse astfel de întâlniri și atunci au cunoștință de posibile organizații non-guvernamentale sau posibile instituții publice care să intereseze să vină cu proiecte pentru finanțare la fundație. Să, în plus, orice altă organizație care astăzi este liberă să vină și să aplice. Oricum, sănătatea multe cete, în general, mai multe decât finanțele pe care le avem la dispozitie.

Fundația are astăzi angajate aproape 60% din fonduri. În septem-

Fundația a lucrat întotdeauna cu comisii de specialitate. Pe fiecare program, nu numai pe megaproiecte, există juriu de specialitate. Juriile, în general, elaborează ele însă criteoriile de evaluare, în funcție de specificul programului. Juriile nu sunt secrete, nu avem de ce să ținem secret numele lor – a fost o discuție pe care am avut-o de mai multe ori cu membri ai juriilor. Unii au dorit nu ca ele să fie secrete, dar să existe o confidențialitate pentru că le-a fost teamă să nu se exercite presiuni din afară, știți dumneavoastră: prieteni, cunoștințe și.a.m.d. Confidențiale sunt doar discuțiile din timpul procesului de jurizare. Felul în care s-a votat, cine, cum. Astăzi este chestiunea juriului, pentru

• Programul publicării de cărți: își propune ca, prin subvenționarea parțială, să contribuie la editarea de cărți valoroase, la prețuri accesibile publicului. Fundația va acoperi îndeosebi costul materialelor tipografice, al manoperei tipografice și alte cheltuieli directe de producție.

• Programul de sprijinire a bibliotecilor: are ca scop dezvoltarea colecțiilor, după profil și după domenii de interes ale utilizatorilor. Completarea colecțiilor se realizează prin donații de publicații curente, tradiționale sau pe suport magnetic, pe baza deciziei unei comisii de specialitate. Donațiile viziază largirea accesului cititorilor la lucrările fundamentale și la nouătățile din domeniile cele mai solicitate la ora actuală. Proiectul se adresează tuturor tipurilor de biblioteci publice, de învățămînt și specializate.

• Programul pentru specializarea bibliotecașilor: implică participarea acestora la diferite forme de perfecționare: burse pe perioade scurte, stagii de pregătire practică, schimburi de experiență etc.

• Central European University Translation Project (initiat ca proiect-pilot de Fundația Soros pentru o Societate Deschisă din România, în 1995 s-a dovedit una dintre cele mai importante componente ale programelor de Publishing). Succesul său a făcut

ca Open Society Institute [OSI] să îl propună fundațiile naționale din 21 de țări central și est-europene, precum și Fundația Soros din Mongolia: programul are ca scop recuperarea decalajului cultural românesc în privința traducerilor unor titluri fundamentale din științele sociale și disciplini-

Programe ale Fundației pentru o Societate Deschisă

nele umaniste. Sprijină traducerea în limbile central și est-europene a unor titluri reprezentative din țările fostului lagăr socialist. CEU Translation Project își propune traducerea în limba română a unor titluri propuse de către experti ai CEU și ai fundațiilor naționale din rețea OSI precum și traducerea în limbile central și est-europene a cărților fundamentale pentru aceste culturi. Vor apărea 150 de titluri din domeniile: istorie, economie, filosofie, drept, relații internaționale, antropologie

culturală, istoria mentalităților, sociologie, politologie, știință și tehnica editării, biblioteconomie, introduceri și antologii, societate civilă.

• Fundația mai organizează o competiție pentru finanțarea unor proiecte în cadrul programului Est-Est. Programul dorește să sprijine inițiative ce au în vedere probleme comune ale societăților în tranziție (spre exemplu, proiecte care vizează participarea civică, efectele sociale ale tranziției și ale procesului de privatizare, reforma legislativă, identitatea culturală, protecția mediului înconjurator, politicile publice în domeniul sănătății, activitatea organizațiilor non-guvernamentale etc).

• Fundația a lansat și un concurs pe teme interculturale, adresat organizațiilor neguvernamentale, instituțiilor guvernamentale centrale și locale, și altor instituții publice. În cadrul programului se acordă suport financiar pentru aplicarea unor proiecte de promovare a unei relații armonioase între diferitele grupuri etnice și culturale; incurajarea cooperării interetnicene, a dialogului intercultural; identificarea unor forme de expresie a caracterului pluricultural al comunităților.

Alice Taudor

președinta Fundației pentru o Societate Deschisă

o schimbare de strategie

nunțe la aceste programe. Nu că ele nu vor mai exista, dar, conform dorinței lui George Soros, vor fi regionale. Centrul de decizie nu va mai fi aci, într-o foarte mică măsură fundația națională va putea să mai facă unele lucruri în aceste domenii. Știu că există un orizont de așteptare la nivelul societății românești, pentru asemenea finanțări și-mi pare rău că nu vom mai putea să le onorăm. Sunt și ingrijorată pentru că în România încă nu există o cultură a finanțării și, atunci, mă întreb: cine va lua locul fundației? Înțeleg frustrările create de această nouă strategie. Pe de altă parte, nu ascund că am o anumită satisfacție cind văd că fundația contribuie azi la ceea ce se cheamă reforma civilizației în România. Pentru că noi astă facem: investim acum foarte mult în lucruri care țin de civilizație: domeniul juridic, al administrației, al educației, al sănătății publice.

A trebuit să renunțăm și la proiecte pe mass-media. Pentru *Scoala BBC* încă mai avem anul acesta fonduri. *Scoala* urmează și ea să devină persoană juridică română. Practic, noi am înzestrat-o cu tot ce există acolo în materie de echipamente. Fundația, care pînă acum a mers pe formula aceea de a păstră proprietățile lucrătorilor și a folosirii lor în comodat, și-a schimbat strategia. Am spus că fundația trebuie să le doneze.

Pentru programe de sponsorizare a cărților mai există ceva fonduri anul acesta pentru „cărți fundamentale ale culturii române“. Există încă fonduri pentru un proiect privind traducerea unor cărți apărute în cadrul *Central European University*, care este tot în rețeaua Soros. Dar aproape nimic pentru celelalte. S-au redus aproape la zero fondurile pentru reviste culturale. Pentru anul viitor, eu nu îndrănesc să fac anunțul că se refunță total. Încă mai sper să putem găsi sume, chiar dacă sunt foarte mici. Dacă mai putem găsi la anul o mică-mică resursă, apoi peste doi ani sigur nu vom mai găsi. Revistele trebuie să se pregătească pentru această eventualitate.

Programul pentru călătorii de studii mai există?

Mai sunt încă fonduri și pentru așa ceva. Cred că ceva vor mai exista și pentru anul viitor. Vor fi drastic redu-

se, dar vor mai exista. Pe de altă parte, ele nu mai sunt așa de generale ca înainte. Înainte, oricine obținea o bură să putea veni la fundație, depunea o cerere și avea sansă să primească bani de drum. Astăzi, sansă mult mai mari sunt pe cele patru mega-proiecte. În alte cazuri, fundația are deja niște angajamente pe care trebuie să le respectăm. De exemplu, cu *Ecole Normale Supérieure* din Franța, programul mai are încă doi ani de desfășurare. Este proiectul cel mai costisitor, peste 100.000 de dolari pe an. 1999, 2000 sunt încă ani în care fundația mai are acest buget pentru astfel de proiecte. După acea dată, dorința lui George Soros de restrucțare a rețelei va funcționa din plin. Prin urmare, nu va mai avea acest buget general de care să dispună. Fundația însăși va trebui să vină cu proiecte mari pe anumite domenii. Vom deveni la rîndul nostru solicitanți de fonduri de la finanțator.

Prin schimbarea strategiei, George Soros dorește și ca fundațiile să nu fie izolate, fiecare în țara ei, ci să existe o colaborare. Vor fi, în viitor, probabil, proiecte care să-și poată să fie făcute împreună de mai multe fundații. De exemplu, am invitație pentru un grup de specialiști la Moscova, fundația din Rusia având un program foarte interesant, și bine susținut financiar, de prezervare de carte. O colaborare cu fundația din Rusia să-și poată să ne ajute și pe noi în obținerea unor fonduri și a unor rezultate. Ideea de lucru în echipă nu prea a existat pînă acum. Fundațiile se finanțau separat și separat existau programe regionale. De aici încolo, nu toate fundațiile vor avea fonduri pentru același lucru. Pînă acum fiecare primea un fond și îl distribuia în funcție de cerințe.

Proiecte pentru instituțiile publice

Ce proiecte ale instituțiilor publice finanțati?

Instituțiile publice sunt finanțate de noi în mare măsură pe proiecte de administrație, ceea ce este o noutate absolută. În afară de ministerie – ministerul săptămână, totuși – sunt celelalte instituții ale statului. Înțeleg că, numai în administrație, ai o grămadă de agenții guvernamentale

sau consiliu județean, consiliu local, primărie etc. Ele obțin fonduri de la noi. În domeniul reformei juridice, de exemplu, au obținut fonduri de la noi diferite penitenciare.

Aceste proiecte sunt mai degradă teoretice?

Nu. Dimpotrivă. Au venit, de exemplu, penitenciare cu niște proiecte-pilot privind probaționea. Instituția probaționii înseamnă existența unui grup de ofițeri de probaționare (termenul nu și foarte fericit, probabil consilieri de probaționare ar fi mai corect) care, în primul rînd, lucrează cu instanțele de judecată. Ideal ar fi să nu trimitem pe tot omul, să-l faci populația penitenciară, ci, tocmai, să te orientezi către această muncă în folosul comunității. Ofițerul de probaționare aici este esențial. Există unități în afara penitenciarului, cu tot ce înseamnă asta: dotarea unei asemenea unități, plata salariorii acelor oameni. Sumele necesare vin astăzi prin intermediul finanțărilor de la fundație. Sint cîteva locuri în care ele funcționează diferit. Va fi interesant de văzut care din ele vor avea rezultatele cele mai bune, pentru că, în funcție de aceasta, și legea va arăta într-un anume fel.

Avem foarte multe proiecte pe restructurarea administrației. Oamenii care lucrează în domeniul administrației nu știu ce ar însemna studii de specialitate, pentru că prea puțin se face acest lucru la noi. Ei au nevoie de o instruire. Din păcate, inițiativele sint mai mult locale, deși poate și mai bine că sunt locale, și mai puțin ale Departamentului pentru Administrația Publică Locală. Pentru că noi oricum vrem să sprijinim descentralizarea. De aceea, multe din programe sint coordonate de alte filiale decât cea națională: Iași, Cluj sau Timișoara. Bugetul e împărțit pe programe, el se împarte după aceea la filiale și este administrat strict numai de filiala respectivă. Sint și programe zonale, care sint în administrație unei alte filiale decât cea din București.

Cum sprijini domeniul medical?

Există un proiect, *Internetul me-*

dicăl, un lucru esențial. Informații de ultimă oră înseamnă viață salvată. Medicii din România – după cum știți, spitalele nu prea sunt dotate cu aparatul – nu au acces la Internet. Astă am încercat să oferim noi. Desigur, nevoile sunt uriașe.

Megaproiectul nostru se referă în primul rînd la asistența medicală primară. Vrem acum să sprijinim inițiativa Colegiului Medicilor de a realiza *training-ul* pentru medicii primari. Resursele nu vin numai de la noi, ele vin și de la buget și din alte surse, dar încercăm să dăm o formă coerentă acestei contribuții. Se va elabora, sper, și un manual pentru medicii de medicină generală. Mai avem cîteva proiecte specifice: pe tuberculoză, care prezintă aici un grad de pericol atât de mare. E o combinație, nu se referă la un singur aspect. Acestea nu sunt proiectele noastre, ci încă primul rînd ale lor. Practic, se vine, se stă de vorbă, vedem cu ce putem ajuta etc.

Fundația participă la programul *Est-Est*. Care sunt rolul și apportul ei la susținerea lui?

Est-Est este unul din programele care, din păcate, nu este valorificat la maximum. Ar trebui să ofere mult mai multe posibilități de finanțare. El presupune ca o organizație sau o instituție din România, care are inițiativa, dacă vrea să organizeze ceva, să aibă un partener într-o altă țară tot din zona aceasta. Sint contactate fundațiile, se face o primă evaluare a proiectului, de către o comisie, după care proiectul este practic trimis la New York, pentru că programul *Est-Est* este jurizat acolo și fondurile vin tot de acolo. Prea puține inițiative de genul acesta vin însă din România.

Programul sponsorizează întîlniri, conferințe, elaborări de studii în comun, de cărti, participări la evenimente care țin de domeniul științelor sociale – istorie, educație civică. Lucruri de genul acesta merg foarte bine pe programul acesta.

Interviu realizat de IULIAN ANGHEL

Declarația Fundației Gheorghe Ursu

Luni, 21 iunie, a avut încă o înfrângere în procesul lui Gheorghe Ursu, opozant al regimului comunist, ucis de Securitate în 1985. Sub conducerea judecătoarei Simona Lordănescu, care nu a făcut efortul necesar pentru a-și disimula antipatia față de cauza partii vătămate – fiul, fiica și văduva lui Gheorghe Ursu – ședința de luni nu a însemnat decât o verigă a unui lanț de tergiversări și obstrucții ale astăzi adevărului. În acest fel, după proces, mai mulți martori, foști ofițeri de securitate, compliciti la lichidarea lui Ursu, au avut de ce să își strângă mîinile și să se felicite, fără podoabă, ușor pe celălalt, ca după un meci cîșigat.

Fundația Gheorghe Ursu constată cu amărăciune că trenarea procesului nu este singurul motiv de insatisfacție în peisajul justiției românești, contemplat din perspectiva dosarului Ursu. Mai exact, personaje care au contribuit la lichidarea lui Ursu sînt favorizate, iar personaje care au contribuit la depistarea criminalilor sînt dezfavorizate de actuala putere politică din România.

Astfel, procurorul Alexandru Tuculeanu este cel care a semnat, la 21 octombrie 1985, prelungirea cu încă 30 de zile a mandatului de arestat preventivă a lui Gh. Ursu. Depus în arestul IGM la 21 septembrie pentru „operări interzise cu mijloace de plată străine“ (suma în discuție fiind de circa 155), Gh. Ursu constituia un caz simplu, el recunoscindu-și această „vină“ și dovedind o sinceritate totală în raport cu anchetatorii din milîție. Este ceea ce declară, în mod sistematic, acești ofițeri, în audierile de după 1990. Singurul motiv al menținerii în arest era acela de a-l păstra la dispoziția bătălușilor ucigași ai Securității. Prin prelungirea mandatului, arestările preventive, procurorul Tuculeanu devine complice la lichidarea lui Gh. Ursu. Procurorul Tuculeanu a fost confirmat recent, de către Parlament, ca membru al Consiliului Suprem al Magistraturii (CSM).

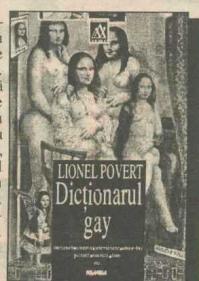
In aceste imprejurări, Fundația Gheorghe Ursu se vede obligată să constate că, în România, momentul adevărului nu a sosit încă.

**Fundația Gheorghe Ursu,
28 iulie 1998**

Colecția DICTIONARELE NEMIRA

A apărut!

Comenzi: C.P. 26-38 București

RADU CĂLIN CRISTEA

Despre Etichetă și alte măruntișuri politice

Prost sau îndoielnic vorbitor al unor limbi de circulație; stingerit de minimele rigori ale protocolului diplomatic ori de acelea impuse de prezența sa într-un cadru instituțional; stîrnește perplexitate prin intervenția cu un grad ridicat de inadecvare la orizontul de așteptare cit de cît comun; este terorizat de gîndul că ar putea fi constrins la o reacție spontană; deplasază metodice discuția spre teme marginale; e tentat în mod natural să evadeze din calendarul convenit inițial; simte nevoie să brutalizeze uzanțele prin replici doar aparent socante, în fapt, elaborată acasă, dar care sucombă constant sub lespedea unor tăceri amuzante; e nedumerit sau chiar iritat că nu i se răspunde în formulări conclusive pe care să le poată deconta ca pe niște succese personale; sub impulsul unor informații precare sau false transmise din țară, e dispus oricând și oriunde să se ia la harță cu colegii de delegație, indiferent de culoarea politică a acestora; este mult mai atras de partea neoficială, eventual turistică, a vizitei; prezent unde nu trebuie și absent ori cu capul în nori unde s-ar fi cuvenit să ia atitudine; cu o ținută exterioară uluiind adesea prin extravaganta stilistică (snobism tipător sau căderi în rigide desuetudini); politicianul român deplasat în străinătate în serviciul țării ar putea avea acest portret-robot. Excepțiile, cîte au fost și, din fericire, încă mai sunt, nu reușesc să influențeze această psihologie-standard a politicianului român în tranzitie, pentru care orice reprezentare externă devine o corvoadă. Acceptă o misiune pe care o îndeplinește în chinuri, măcinat de complexe și revine în țară fără a lăsa impresia că a avut finalmente o percepție clară a destinatarului mesajului său. De altfel și încurcă uneori instituțiile occidentale. Se întoarce acasă respirind ușurat, brusc locvî și comentind în grupuri restrînse, de preferință în cadrul unor festivități intime, cum i-a pus el la punct pe occidentalul care, ca un făcut, nu înțeleg ce se petrece în țară. Aceste campanii externe ale politicianilor noștri au, mai toate, aerul unei cruciale împotriva Occidentului cam năting, dezorientat de atîta exercițiu democratic și nedibace în a deschopi esența originalității românești.

Este gata Legea chirilor

Ministerul Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului a definitivat proiectul de lege privind protecția chiriașilor și stabilirea chirilor. Legea se referă și la persoanele care locuiesc în case naționalizate. Ministrul Nicolae Noica speră ca Guvernul să adopte proiectul sub forma unei ordonanțe de urgență, în cel mult două săptămâni. Sub incidența legii vor intra 100.000 de titulari de contract din întreaga țară și 30.000 din București. Conform legii, persoanelor în vîrstă de peste 70 de ani le vor fi asigurate locuințe, dar nu mai mari de 20 de mp. Pentru chiriași în vîrstă sau cu venituri modeste, chirie nu va depăși 25% din veniturile acestora. Potrivit proiectului de lege, chiria marginală a patru ori mai mare în zonele centrale ale capitalei. În schimb, în cartierul Primăverii, chiria unei locuințe va ajunge la cîteva milioane de lei. (A.B.)

Noua strategie de securitate

Consiliul Suprem de Apărare a Țării a aprobat, în ședință de miercuri, 29 iulie, reactualizarea strategiei de securitate națională a României. Președintele Emil Constantinescu a spus că trebuie luată în calcul extinderea Uniunii Europene, în condițiile elaborării unei politici de securitate comune a Uniunii, la care România va lăua parte ca țară asociată. După reactualizarea făcută în urma evoluțiilor din ultimul an, strategia va fi remisă partidelor politice parlamentare la 15 august. Documentul va fi prezentat de președintele Emil Constantinescu celor două Camere ale Parlamentului la începutul următoarei sesiuni parlamentare. (A.B.)

PS
pe scurt

Pentru că, din păcate, politicienii noștri rămîn îngrozitor de originali, atât redutele occidentale de o manieră, prin stil, substanță și efectele obținute, dă una din cele mai pure definiții ale provincialismului.

Psihologia tecuceanului la Iași

Observațiile de mai sus mi-au fost sugerate de o mărturisire făcută de ministrul de Externe, Andrei Plesu, pe parcursul recentei vizite în Statele Unite a delegației conduse de președintele Constantinescu. Arătind că vizita era doar „normală”, domnul Plesu le atragea atenția celor care așteptau după fiecare întîlnire „rezultate spectaculoase” că nu fac decit să exprime „psihologia provincială a tecuceanului care viziteză Iași”. Politicienii regimului Iliescu aveau unele circumstanțe atenuante, fiind nevoiți să renunțe rapid la prefabricatul imaginii externe cu care porneau la defilare din cauza rebuturilor politicii interne. Cu totii dădeau semnele aceleiași somatici captive, zbatîndu-se inutil să convingă străinătatea că nici foști comuniști nu sint și nici putera lor nu se bîzuie pe tovărășii politice suspecte.

O misiune teoretic mai degajată de

aceste frustrări au avut învingătorii în alegerile din toamna lui '96. Ce să-i întîmplă însă, vorba domnului Văcăroiu? Citeva exemple, fără pretenția respectării unei cronologii riguroase. Deși anunțat ca membru al delegației României și așteptat ca atare de omologul său polonez, fostul ministru al Industriei și Comerțului, Calin Popescu Tăriceanu, a renunțat să mai facă deplasarea, preferind să-si serbeze în tînhă, acasă, ziua de naștere. Într-un discurs de la care se aștepta un mesaj direct și pragmatic, fostul premier Ciorbea a văguit Consiliul Europei cu trimiteri savante la istorie, tradiții, Maica Precistă etc. Același Consiliu al Europei fiind confundat zilele trecute cu Uniunea Europeană de către ministrul Mediului, Romică Tomescu. Unul și același demnitar care participă harnic la un simpozion în străinătate în timp ce în țară inundațiile faceau ravagii. Aflat la Bruxelles, ministru de Interne, Gavril Dejeu, avea să spere Occidental anunțind că are de gînd să limiteze dreptul unor cetățeni de a primi pașapoarte, chiar dacă persoanele în cauză nu aveau nici o interdicție oficială în acest sens. Printre scrierile înmînată la Vatican de președintele Radu Vasile, președintele Constantinescu îl invita pe Papa Ioan Paul al II-lea să viziteze România; pentru că, două zile mai tîrziu, din înălțime cerești aferente teritorial, să cadă un comunicat al Sfintului Sinod din care rezulta că nu prea. Aflat în Statele Unite unde a rostit cîteva metafore memorabile în felul lor la adresa tărilor mici și sărace, președintele Constantinescu declară că înțelege gestul Indiei de a face experiente nucleare; astă toamă cînd *Casa Albă* și *Consiliul de Securitate al ONU* condamnau cu duritate testele respective. În condițiile în care o investiție foarte serioasă a grupului FIAT a căzut pentru că a fost tratată cu refuz și pietre de către sindicaliști de la *Semănătoarea*, șeful executivului de la București îi întrebă candidat pe cei de la FIAT de ce nu se lansează mai curajos în afaceri în România. Tot atunci, hamletismul politic al ministrului Culturii, Ion Caramitru, a produs o stare de îndoială colectivă profundă înălțarea peste Dunăre a unei copii a podului construit în vremuri

immemoriale de Apolodor din Damasc. A trecut nebăgat în seamă curiozitatea cumva inocentă cu care președintele Vasile a aflat despre posibilitatea ca în portul Constanța – via Trieste – să ajungă o conductă cu un terminal aflat tocmai în Libia. În fine, intr-un șir parțial interminabil de gafe, cele două doleanțe adresate președintelui Clinton de șeful statutului român cu prilejul recentului dialog din Saloul Oval. Prima: să intervină ca agențile internaționale de rating să nu mai fie atât de severe cu România. A doua rugămintă: să-i sfătuască domnul Clinton pe potențialii investitori americani în România să nu mai solicite garanții guvernamentale. Inutil să adaug că între președintele Clinton, pe de o parte, și, de cealaltă, agențile de rating și companiile americane, nu există vreo legătură. Nici măcar una logică.

Stil, manieră, politețe

Occidentalismul selectiv și mai mult umoral al unor politicieni români din cercurile puterii își are sursa și în acest avorton născut de dialogul cu Apusul. Un Occident bombardat pe la colțuri și bănuit, mai direct, mai cu perdea, că nu s-ar deschide suficient. E adevarat că îndeosebi evenimentul situației economice din România ar putea suprima optimismul oricărui ar fi pus în postura de a trece cu vederea ceea ce sare în ochi. Ceea ce însă cred că li s-ar putea cere liderilor politici care reprezintă România pe mapamond (și sint destui campioni în acest sens) ar fi măcar un dram în plus de precauție atunci cînd ies în lume.

O prudentă care i-ar feri de o parte din rudimentele provinciale afisate aproape muzeistic. Nu e mai jenant să vorbești românește decit mulțînd engleza sau franceza de la microfoanele unor respectabile și răbdătoare adunării occidentale. Nu e chiar o misiune cosmică să te deprinzi că un vestitor mov nu consumă vestimentar cu cămășii în dungi late și cravate prăzullii. Nu e nici o impolitețe față de presă și nici proba unei deconectări de la realitate să refuзи comentarea unor împrejurări pe care nu le cunoști îndeajuns de bine. Mă gîndesc că, printre occidentalizare fie ea și forțată, dar asimilată corect, s-ar putea secură acest drum al provincialului către un centru mereu terifiant cel puțin în atîtea situații stupidă. E un drum care, la urma urmelor, ar putea fi străbătut cu simplitate și o anume noblete. La pas. Dar cine poate ști ce distanță este, de fapt, între Tecuci și Iași?

ASCULTĂ

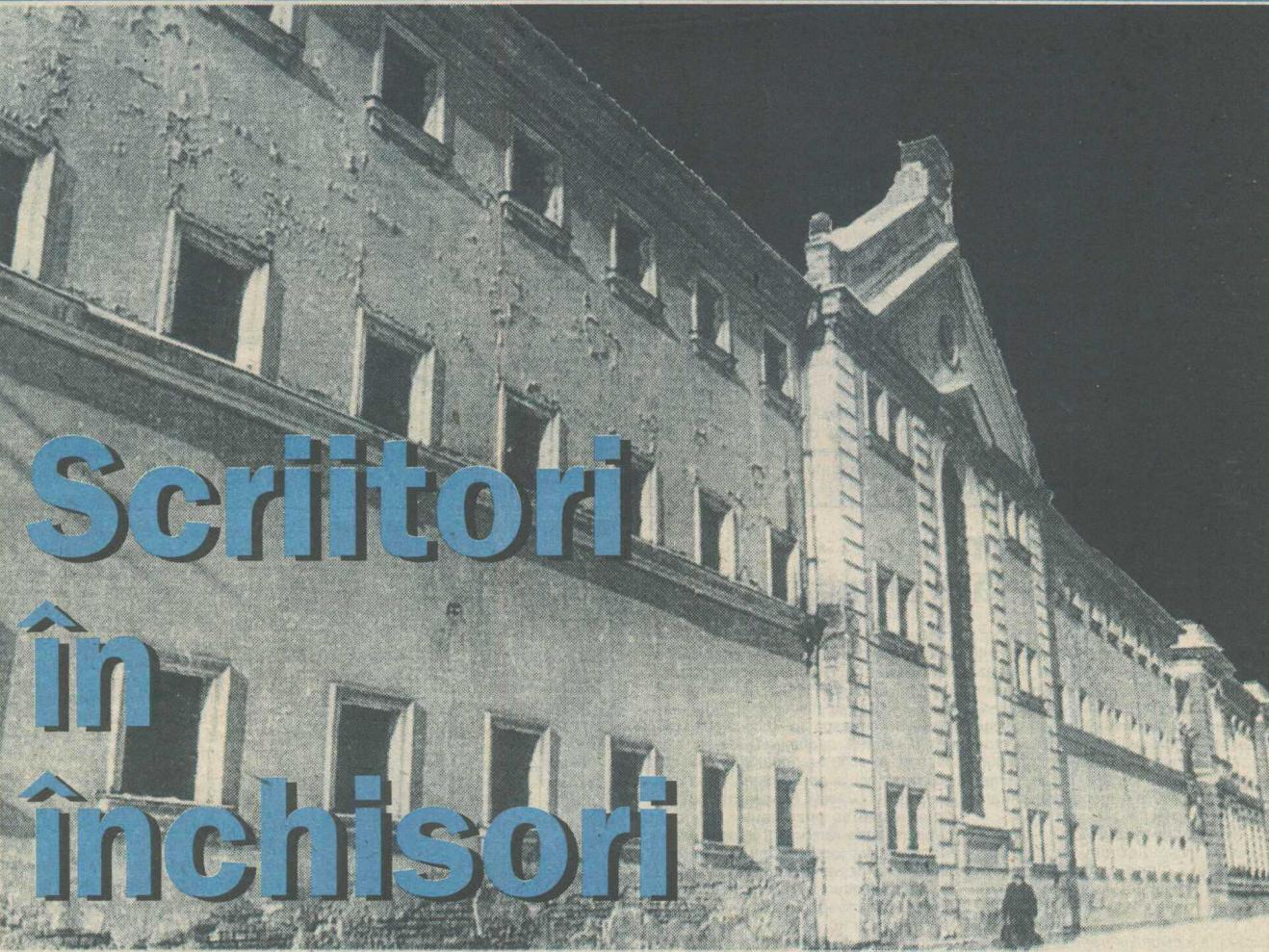
BBC

PROGRAMUL INTEGRAL

ÎN BUCUREȘTI LA

UNIPLUS Radio

69.8

Scriitori în încisori

Nu regret că am propus conducerii PEN-Clubului Român să organizeze cea de-a doua sa conferință regională având drept temă „*Scriitorii în încisori. Între libertatea fizică și libertatea spirituală*” chiar la Sighet și imediat după cel de al patrulea simpozion al Academiei Civice dedicat, de această dată, anului 1948, anul instituționalizării comunismului în România. Toți participanții și îndeosebi cei străini au avut astfel prilejul să cunoască unul din punctele forte ale represiunii în România din anii comuniști și forțări (1948 – 1955), să vadă cum a fost el transformat într-un Memorial al suferinței și al rezistenței, într-un loc de reculegere și rugăciune. Vizitarea încisori și contactul cu încă rarele (din păcate) piese de muzeu au bulversat pe totă lumea. Am remarcat, de altfel, tendința multor vizitatori de a se retrage din grup viziitorilor și de a se medita în solitudine.

Noi, cei din țară, știam, desigur, că acolo au murit marii noștri oameni politici, dar să-și vezi în haine vărgate pe luiu Maniu (la 77 de ani), pe Constantin Dinu Brățianu (la 84 de ani), să vezi în haine vărgate mari intelectuali precum Gheorghe Brățianu, Șerban Papacostea și alții alții, să știi că osemintele multora dintre ei zac undeva pe malul Tisei, într-o groapă comună, fără cruce la căpătii, toate acestea îți produc – astăzi încă – un sentiment de revoltă mută și de dezgust față de fibra nației tale care a putut naște pe călăii lor.

În mesajul pe care l-a trimis spre a fi rostit la ceremonia de inaugurare a Memorialului (din 20 iunie 1997), actualul

MIRCEA MARTIN vicepreședinte Centrului PEN Român

Un alt monument

al

recunoștinței fără sfîrșit

președinte al României, domnul Emil Constantinescu, a avut bunul simț istoric de a cere iertare, în numele statului român, tutur victimelor directe și indirecte ale opresiunii comuniste. Întrebarea este dacă există cineva, persoane sau instituții, în stare să-și asume crimele comise în numele comunismului aici la Sighet, în România, în Europa și în lume? Cum poate fi iertat ceva ce nu e recunoscut și asumat?

Memorialul de la Sighet își propune să dea seama despre victimele tuturor încisori, lagărelor de muncă, deportărilor și persecuțiilor din România comunistă. În paralel, un *Centru internațional de studii* își va extinde cercetările cu aceeași tematică și asupra întregului spațiu est-european aflat în orbita sovietică. Sighet este, de altfel, un orășel aflat nu numai în înima (geografică) a Europei, la răscrecea axelor Est – Vest și Nord – Sud, dar și în Centrul fostului lagăr socialist. Deja documentele și obiectele colectate în legătură cu deportarea bănătenilor în Bărăgan sunt prețioase și emoționante; ne putem i-

magina ce impact va avea reconstituirea deportațiilor successive ale basarabenilor în Asia Centrală și în Siberia, a uciderii ofițerilor polonezi la Katyn, a germanilor (autohtonii) de pe Volga, ori a reprimării revoluției maghiare. Fiecare fotografie, fiecare articol, fiecare mărturie orală vor contribui la construirea unei imagini cuprinzătoare a ceea ce a însemnat instaurarea regimului comunist în Europa de Est și vor reprezenta argumente convingătoare în legătură cu existența unui Holocaust roșu, care a precedat și a continuat Holocaustul hitlerian.

Căci restul încisoriilor comuniste, cel puțin în faza inițială, n-a fost pedepsirea celor înciși, ci exterminarea lor, după cum scopul proceselor din anii '50 n-a fost stabilirea vreunei vinovății, ci condamnarea decisă de către forurile politice. Procesele n-au fost decât o mascaradă tragică: sentința fusese dată dinainte iar anchetațorii trebuiau să obțină de la cei anchetați – prin orice mijloace – declaratiile care să o îndreptească. Și chiar dacă nu le obțineau, procu-

rorii și judecătorii aveau grija ca rezultatul să fie același. Deosebirea între poliția secretă comunistă și cea nazistă – declarată un „client” maghiar al amîndurău în *Cartea Neagră a Comunismului* – nu constă în nivelul lor de brutalitate sau de cruzime, ci în modul de a conduce ancheta însăși: „dacă naziștii te arestau ca dizidenți politici, voiau în general să-ți cunoască activitățile, prietenii, planurile și.a.m.d. Comuniștii nu se încurcau cu asemenea lucruri. Ei știau deja că arestarea ce fel de mărturisire trebuie să semnezi. Tu însă, evident, nu știai”.

Un asemenea mod de a „revoluționa” justiția însema nu doar un atentat la adevăr (care poate părea încă o notiune abstractă), dar la indestructibilitatea evidențelor. Au fost astfel condamnați oameni fără vreo altă vină decât aceea de a apartine unei clase sociale damnate, au fost urmărite rudele lor pentru simplul fapt că erau rude, au fost persecuți copiii lor și.a.m.d. Inventarul crimelor și al abuzurilor este nesfîrșit. În orice caz, ceea ce s-a urmărit în România a fost exterminarea elitei politice, decimarea elitei intelectuale din toate domeniile, scoaterea din circuitul public a personalităților și, mai cu seamă, împăimîntarea lor cu spectrul unei arestări mereu iminentă. Iar ceea ce s-a planificat s-a și realizat din plin, cu urmări catastrofale pentru starea de spirit a unui întreg popor.

Construcția „omului nou” putea să înceapă – și a și început –, pe locul bine

(Urmare în pagina 2)

ROMULUS RUSAN

Cuvîntul nu era mai liber în afara zidurilor

Dacă – aşa cum am văzut – în închisoare cuvîntul era interzis pînă la exterminare, afară, în afara zidurilor, acolo unde libertatea fizică era aparentă, el nu era cu nimic mai liber. Şi, aşa cum în închisoare s-a folosit alfabetul Morse pentru transmiterea prin pereti a poeziei, în oceanul de lozinzi și minciuni de dinafara închisorii s-au stabilit coduri de transmitere a adevarurilor neconvenabile regimului.

În poezie, proză scurtă sau roman, scriitorii găseau calea cea mai scurtă către cititor, peste capul cenzurii. Iar cititorul, autodatat cu un cod special, recepționa mesajul. Nu trebuie să ne imaginăm că această rezistență prin cultură era organizată de cinea (cel puțin la noi în ţară, unde solidaritatea intelectualilor n-a excedat). Ea era doar un complex de inspirații și tactici individuale, din care rezulta un adevarat război de cuvinte între scriitori și regim.

Unii comentatori, înclinați să ia în considerare doar disidența politică, sănătății și disprețitorii sau ostili față de rezistență prin cultură, consideră chiar că dăunătoare. În opinia lor, era un anesteziant care dădea cititorilor iluzia că sunt liberi și care îl scutea de lupta politică! Dar nu trebuie să uităm că, în România, lupta politică pură era practic fără sorti de multiplicare, pentru că protagoniștii erau instantaneu izolați, prin „destrâmarea anturajului”, prin arestare sau expulzare. În timp ce versurile interzise se difuzau prin samizdat spontan (copierea manuală sau mecanică) în zeci sau sute de mii de exemplare și aveau un rol formativ, menținând și structurile revoluției împotriva dictaturii. Cu alte cuvinte, acolo unde oamenii nu puteau să pătrundă, pătrundea scrierile. Dacă despre un disident arestat se auzea doar prin posturile de radio occidentale, aceste scrieri se răspindeau și deveneau notorii în mari mulțimi de oameni, împreună cu autorul lor, care – prin această notorietate – era relativ apărat de represiuni mai brutale. Pentru că, atât, s-ar fi spus că se răfuiește cu poetii, regimul le dădea acestora „doar” interdicție de publicare și căuta să-și discrediteze public prin zvonuri, calomii și supraveghere la vedere. Era o reprimare aparent blindă, dar care nu era ușor de suportat.

Cine consideră rezistența prin cultură nedemnă să stea alături de disidență politică nu trebuie să negligeze faptul că ea a rămas de departe cea mai vie în memoria intelectualilor, și, deopotrivă, a oamenilor simpli. De asemenea, nu trebuie

să judece România, automat, după canoanele de apreciere aplicate altor țări. În țările din Centru și Estul Europei, metodele împotrívării au fost foarte subtil dozate, iar proporția lor a diferit de la o țară la alta, în funcție de psihologia publică, de tipul și gradul represiunii aplicate de regim. În România anilor '80 s-a înregistrat chiar o victimă din rîndul scriitorilor (nemaivorbind de numeroși scriitori exterminati în anii '50 de regimul stalinist). Este vorba de poetul Iorgin Gheorghe Ursu, ucis de Securitate la 17 noiembrie 1985, în cursul anchetei, pentru că scriise în jurnalul său intim o cronică a epocii Ceaușescu. Evident că, dacă ar fi fost cunoscut ca scriitor mai mult decît în cercul său de prieteni, Ursu nu ar fi fost arestat și ucis, ci s-ar fi ales doar cu una din pedepsele administrative de care vorbeam înainte. Moartea sa arată că de mult se temea regimul de adevarul literarului. Si, totodată, probează că, dacă nu s-ar fi temut de reacțiile internaționale, el ar fi procedat mult mai dur în toate cazurile.

Un alt monument al recunoștinței fără sfîrșit

(continuare din pagina 1)

bătătorit al gropii în care au fost coborâti – anonimi – făuritorii României moderne. Mentalitatea primitivă a maselor care vor ovationa în neșire pe noii conduceri, care vor înfiera imperialismul american și, într-un tiriu, vor „face ordine” în Bucureștiul dezamăgit de deturarea revoluției, strigând „Moarte intelectualilor”, această mentalitate își are originea în acest paricid.

Vinarea intelectualilor în diferite forme, la început extrem de dure, apoi insidioase, a rămas o preocupare constantă a regimurilor comuniste. Cazul României o ilustrează din plin, România, unde pînă și frecventarea unei biblioteci (a Institutului francez, de pildă) a putut fi considerată nu doar o infracțiune simplă, ci o abatere penală care impunea arestarea „vinovatilor”. Perchezitiile la domiciliu, controlul corespondenței și ai conversațiilor telefonice, obligația de a raporta orice întîlnire cu cetățeni străini, diverse alte presiuni psihologice și administrative au fost metode de supraveghere și teroare ce s-au exercitat concomitent sau alternativ de-a lungul celor patru decenii de totalitarism, cu precădere asupra intelectualilor. Spre a nu mai vorbi de arma „dosarul de cadre”, de autobiografia ce trebuia mereu completată, adusă la zi, și de peresecutarea copiilor pentru „păcatele” deseori imaginare ale părinților sau chiar ale buniciilor! Această hărțuire continuă – extrem de imaginativă – reprezentă desigur, un patent al dictaturii comuniste.

Organele de reprezintătură din România dețin, însă, o tristă unicitate în ceea ce privește regimul rezervat detinuților politici în genere și intelectualilor în special. Toate mărturii converg în a stabili că în nici un închisoare din România comunistă detinuții nu aveau dreptul să citească sau să scrie. Mai mult, orice inițiativă în acest sens era pedepsită cu zile de carceră neagră. Teribila și penibilă interdicție s-a prelungit din anii '50 pînă în anii '80, cînd Mihai Creangă sau Petre Băicanu au fost supuși același supliciu. Niciodată în țările lagărului socialist nu s-a mers atât de departe: detinuții politici aveau dreptul să citească, să primească anumite cărți din afară

și să scrie ori, cel puțin, să poarte o corespondență. Distinsul nostru coleg, domnul Csicsery Rónay, ne mărturisește că, în 1947, închis fiind la Budapesta, putea să citească „o dozină de cărți într-o singură săptămână”. Dreptul de a căsi și de a scrie l-au avut și intelectualii polonezi închisi pe vremea „legii martiale”. La fel, Vaclav Havel. Prin comparație, existența prizonierilor politici în penitenciarele românești fost un adevarat coșmar tocmai pentru că nu li se satisfăcea această elementară nevoie de hrană spirituală. Înțenția anihilatoare este sădătă: condamnaților trebuie să li se stingă spiritul, să li se atrofieze sufletul, pentru ca rezistența la foame, la torturi și la mizerie să dispară treptat. Libertatea spirituală, teoretic posibilă în măsură în care gîndurile rămîneau libere, era, în practica detinuției, refuzată, căci ce mai reprezenta ea în absența dreptului de comunica, de a căsi și de a scrie? Nici un alt regim comunist n-a ofensat mai grav drepturile elementare ale omului și intelectualului: indiferent de reputația lor anterioră, cei arestați deveneau automat niște „bandiți” cărora urma să le putrezească oasele în închisoare.

Și, totuși, nu puțini au supraviețuit acestei execuții lente, și-au cultivat, în ciuda opreliștilor, mintea și sufletul, și-au trecut unul altuia competența, informația, creația chiar, prin peretii celulelor, în intervalul scurt al plimbărilor sau prin ingenioasa utilizare a cojii de săpun impregnate cu DTT drept tăblă de scris. Am ascultat de mai multe ori în aceste zile elogii săpînului ca instrument salvator, ca suport al scrișului și al lecturii! Bineîntele că și o asemenea soluție miniaturală era interzisă și domnul Nicolae Balotă își amintește cu un sentiment amestecat, de autocompătimire și de mîndrie, că a stat 7 zile la „neagră” pentru că a fost prins scriind pe acea bucătică de săpun, numele lui Thales din Milet!

Tot Nicolae Balotă ne spune că a învățat pe dinarătoare toată *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur*, apoi *Liturghia latină*, transmisă prin bătăi în zid, cuvînt cu cuvînt, frază cu frază și că, la rîndu-i, a transmis altora, în același fel, poeme de

Baudelaire, de Mallarmé și de Arghezi. Așocerea între poezie și liturghie, între poezie și rugăciune, nu e deloc întîmplătoare. Ele au reprezentat pentru mulți prizonieri soluții salvoare în sensul soteriologic al termenului, cu alte cuvînte nu numai un exercițiu mnemotehnic, intelectual, dar chiar unul spiritual. Poetia, ea însăși, își redescoperă astfel, în condiții extreme, una din funcțiile ei, o funcție rară, dar esențială.

Cu toate că, aşa cum observă, într-o sobră și demnă alocuție, domnul David Gyula, „închisoarea este prin excelență un loc neprilenic spiritual: un mediu în care predominante sunt nevoie fizice”, intelectualul adeverăți și au păstrat nealterat cugetul în ciuda mizeriei și cauzelor la care le-a fost supus trupul. Ei și-au cucerit libertatea spirituală, și-au menținut convingerile, nu și-au abjurat credința. Sacrificiul de sine al unui Mircea Vulcănescu, fermitatea intratabilă a episcopilor greco-catolici constituie exemple în legătură cu care decenta intelectuală nu trebuie să ne impiedice să folosim termenul de eroism. Și a mai existat și eroismul anonim asupra căruia memorile din închisoare nu încetează să ne atragă atenția.

Într-o lucrare dedicată literaturii „gulagului” românești, Ruxandra Cesereanu vorbește cu îndreptățire despre închisoare ca despre „un loc de triere și verificare a caracterelor”, dar și de i-

gierezare benefică a constiințelor. În penitenciarele comuniste a funcționat o solidaritate pe deasupra ideologilor, un ecumenism spontan, o comunione inter-etică reală, firească. Scriitori și intelectuali de mare înțelup precum Alexandru Zub, I. D. Sârbu, Georg Scherg, Pál Lajos sau Pászky Géza au fost închiși împreună. În dormitoriele cu patru rînduri de paturi suprapuse ale închisorilor se refăcea într-un fel societatea civilă pe care, în afara zidurilor, regimul comunist era pe cale să o disrupte.

Experiența românească a „gulagului” este, fără îndoială, unică în context european. Ceea ce nu înseamnă și incomparabilită. Dimpotrivă, rolul confrinției inițiate de *Centrul PEN Român* a fost tocmai să prielejuiască și să provoace o asemenea comparație prin raportarea la cele petrecute în țările care au avut după 1945 o soartă similară cu a României. Amploarea și atrocitatea acțiunii polițienești în România anilor '50, efectele ei traumantizante asupra subiecților direcți – prizonieri politici – dar și asupra societății românești în ansamblul ei, constituie, desigur, una dintre explicările faptului că aici n-a avut loc o revoluție anti-comunistă, precum în Ungaria în 1956, nici o „primăvară” liberalizantă ca la Praga în 1968, nici acea extraordinară, exemplară solidaritate între intelectuali și muncitori din Polonia anilor '80.

Era normal ca inițiativa întemeietorii unui *Memorial al victimelor comuniștilor* să fie luată în România și e bine că o asemenea activitate de recuperare a memoriei se desfășoară sub egida *Consiliului European*. Ceea ce nu înseamnă cătăruie de puțin că proiectul – pe cît de generos, pe atât de necesar – să-a realizat de la sine. A fost nevoie de o muncă asiduă în echipă, de sprijinul autorităților și chiar al populației locale, de subsisdile unor importante societăți și fundații internaționale și, mai ales, a fost nevoie ca autori proiectului să se împlătească pînă la capăt în toate etapele și toate detaliiile desăvîrșirii lui.

Mai sunt încă multe de făcut, mai sunt chiar și contestări care apar de acolo de unde te aștepți mai puțin, dar instituția ca atare a memoriei există și e sigur că va dura. Să le mulțumim, deci, colegilor noștri Ana Blandiana și Romulus Rusan pentru că au edificat aici la Sighet un alt fel de monument al recunoștinței fără sfîrșit.

Înființat în 1924, Centrul PEN din România s-a bucurat de un prestigiu real în perioada interbelică, funcționând mai mult formal în timpul regimului comunist și fiind practic desființat la mijlocul anilor '70. În martie 1990, a fost reactivat prin conferința regională de la Viena. Dintre numeroasele întăriri interne, menționăm colocviile comemorative Eugen Ionescu, Ion Negoițescu și Lucian Blaga, moțiuni de protest contra încălcării libertății fizice și spirituale, dintre care cea votată la Perth, în Australia, cerînd eliberarea grupului Ilie Ilașcu, a întrunit votul a peste 120 de țări.

Prima conferință internațională organizată de Centrul PEN din România s-a desfășurat la Neptun, între 21–23 septembrie 1995, pe tema: „Scriitorul și puterea” (v. „22” nr. 40/1995 și Supliment nr. 21/1995).

Între 23 și 25 iunie s-a desfășurat la Sighet a II-a conferință internațională a scriitorilor, intitulată „Scriitori în închisori: între libertatea fizică și libertatea spirituală”, propusă PEN Clubului mondial, la cel de al 62-lea congres de la Guadalajara, de către Ana Blandiana. Propunerea ca această întâlnire să fie ținută la Sighet îi aparține lui Mircea Martin. Comunicările prezentate s-au referit la represiunea fizică, dar și spirituală, la represiunea de tip comunista sau fascist, uneori coincidente, la rezistența dincolo de gratii, unde cuvîntul devinea un mod de supraviețuire.

S-au trimis invitații scriitorilor români care au trecut prin experiența închisorii. Unii nu au putut veni din cauza vîrstei sau bolii (Ion loanid), alții nu au acceptat (Paul Goma).

ANA BLANDIANA

A rămîne în viață prin poezie

Președinta Centrului PEN Român

Stimați colegi,

Fiți bineveniți nu doar la această conferință a PEN Clubului Român, ci și în acest oraș neobișnuit pentru o reunire internațională, dar investit cu o semnificație simbolică aflată în directă legătură cu tema conferinței noastre. Am ezitat îndelung în fața alternativelor de a organiza totul într-o zonă turistică, în hoteluri și restaurante de lux, cum se organizează atâtva reunii PEN, sau de a veni în această modestă așezare de lîngă o fostă frontieră sovietică din inima Europei de Est, așezare devenită emblematică pentru represiunea comunista grăție înspăimîntării sale închisorii staliniste „închisoarea ministrilor” îi spun și acum țărani din satul din jur – în care au fost exterminate elitele politice, spirituale, culturale ale României interbelice. În cele din urmă, ne-am decis să venim aici pentru a vă putea prezenta – dumneavastră, colegilor noștri din celelalte țări foste comuniste, ca și dumneavastră, colegilor noștri implicați pe parcursul unor ani întregi în monitorizarea represiunilor exersate împotriva scriitorilor – un proiect aflat aici în curs de desfășurare sub egida Consiliului European și constînd în transformarea celebrei închisori într-un „Memorial al victimelor comunismului și al rezistenței la comunism”, un memorial al căruia sens este chiar așezarea într-o analiză paralelă a experienței diferitelor țări ex-comuniste, pentru a putea răspunde împreună cum și de ce a fost posibil să trăim tot ce am trăit și cum se explică punctele comune și diferențele dintre evoluțiile noastre. Pentru că e clar: pentru toate țările Europei de Est, comunismul a început prin ocuparea sovietică, dar el nu a încetat odată cu retragerea Armatei Roșii, și, în anumite privințe, n-a încetat nici după dispariția Uniunii Sovietice. Ceea ce am trăit nu a fost doar o etapă istorică, ci și o experiență psihologică abisală ale cărei urmări, mai mult decît politice, ne obligă la concluzii și la comparații.

Un loc neobișnuit, deci, pentru o temă puțin obișnuită, pentru că tema reuniei noastre („Scriitori în închisori: între libertatea fizică și libertatea spirituală”) conține încă din momentul stabilirii ei un accent paradoxal: sugestia că între libertatea fizică și cea spirituală nu există în mod necesar un raport direct proporțional. Dimpotrivă, uneori, lucrurile au putut să evolueze în sens invers, pierderea oricărei libertăți fizice fiind de natură să elibereze spiritul, în timp ce amenințarea cu pierderea libertății fizice exaserba de-a lungul unor întregi decenii a putut duce la aneantarea oricărei rezistențe spirituale. Oricum, și într-un

Ana Blandiana și Csicsery Rónay István

năvirea.) În aceste condiții, pentru a fi în același timp eficientă și profundă, discuția trebuie dusă cu infinite nuanțe, esențialul fiind ca fiecare dintre noi să fi avut o reacție corectă față de epoca pe care am străbătut-o, reacție al cărei sens poate fi înțeles corect doar raportat la sensul epocii în care s-a produs. Actele de curaj din perioada ceaușistă par derizorii pe lîngă eroismul rezistenței din munți, dar ele vin după un sfert de secol de neant. Fără acest accent și fără această nuanță, nu avem cum să înțelegem ceea ce.

O adeverărată lectie de importanță a nuanțării și de relativitate, în același timp, am trăit cu cîțiva timp în urmă, aflat în Africa de Sud despre închisoarea devenită (ca și aici, la Sighet) muzeu, închisoarea în care Nelson Mandela, veneratul președinte al republicii, și-a făcut studiile și și-a luat licență pe parcursul lungilor ani de detinție. Doar că aici, la Sighet, nimeni nu și-a făcut studiile, nu existau nici creioane, nici hărție, alfabetul putea fi exersat doar prin ciocăneli în zid sau prin incizii pe săpun. Ceea ce dovedește că atât opresiunea, cât și rezistența la represiune, au un număr foarte mare de trepte, de grade și de nuanțe. Atât de mare, încât nu știu dacă între închisorile comuniste, cu detinuții lor în lanțuri și purfină cătușe la mîini și picioare, și închisoarea în care Nelson Mandela și-a făcut studiile universitare nu e o deosebire mai mare decât între libertate și închisoarea din Africa de Sud. Comun și constant rămîne raportul dintre rezistență și represiune, restul este nuanță.

As vrea să adaug, însă, că în mod ciudat, aproape miraculos, pentru acești detinuți înlanțuți de ziduri, în aceste închisori de tip medieval, poezia a avut un rol extrem de important. Cind vom vizita Memorialul, veți vedea un perete întreg acoperit de coloane de versuri anonime, transmise din celulă în celulă prin alfabetul Morse al bătăilor în zid sau al tusei și transcrise din memorie la ieșirea din închisoare. Poezia a fost de-a lungul unor decenii întregi, în cea mai neagră perioadă stalinistă, exercițiu intelectual și mod de supraviețuire spirituală; dar în oricare dintre ipostaze – gimnastică mentală sau artă a cuvîntului – poezia a fost o armă a vieții împotriva morții, a frumuseții împotriva urîteniei, a ființei umane împotriva brutei. Mai tîrziu, în generația următoare, cînd formele rezistenței disperăuseră treptat din resursele noastre sufletești, poezia a rămas în ultimă instantă felul de a continua să respiră un aer puțin mai liber. Nu foarte liber. Nu cred că trebuie să ne complimentăm, nu cred că avem foarte multe motive să fim mîndri, dar este clar că prin literatură, prin poezie mai ales, s-a supraviețuit mental, că – aşa cum a fost – scrișul și citișul cărtiilor a fost o formă de a ne opune spălării totale a creierelor noastre, ale scriitorilor, că și a creierelor cititorilor noștri. Astfel – în anii '50-'60, ca și în anii '70-'80 – poezia nu a fost doar o formă de rezistență politică, ci și o formă de rezistență pur și simplu. Un fel de a rămîne în viață.

(Cuvînt introductiv rostit la cea de-a două Conferință Internațională a Centrului PEN Român, desfășurată la Sighet)

THOMAS VON VEGESACK

PEN-ul scriitorilor

La puțină vreme după constituirea PEN, s-a pus problema modului în care urma să reacționeze organizația în cazul în care un scriitor era privat de libertatea sa personală și intelectuală. În Spania anului 1924, dictatorul Primo de Rivera l-a arestat pe Miguel de Unamuno, exilat apoi într-o insulă neprimitoare și nesănătoasă din mijlocul Atlanticului. *Centrul Francez* a propus atunci ca PEN să protesteze vehement, dar Comitetul International din Londra a refuzat, invocind faptul că arestarea fusese motivată politică, în timp ce PEN ar fi trebuit să adopte o poziție imparțială din punct de vedere politic.

Cîțiva ani mai tîrziu a fost arestat scriitorul maghiar Ludwig von Hatvany. Leon Feuchtwanger a insistat ca PEN să îndemne la atitudine, dar *Cartierul general* din Londra a refuzat. Privită din perspectiva actuală, reacția PEN de atunci pare greu de înțeles, dar, dacă ne raportăm la timpul și la motivația creării organizației, vom înțelege lucrurile mai ușor.

Incepiturile

PEN a fost conceput ca o puncte de legătură între intelectualii din țările implicate în primul război mondial. Ei militaseră, prin scrierile lor, împotriva războiului. E lesele de înțeles că scriitorii fondatori ai PEN-ului voiau să evite orice implicare politică – ar fi însemnat deschiderea unor râni mai vechi.

Imediat după înființare, s-a creat o diviziune în cadrul organizației, între centrale care ar fi vrut ca PEN să-și dezvolte latura de apărare a drepturilor omului și cele care încercau să evite orice poziție ce ar fi condus la scindării în cadrul internațional al organizației. Pentru primul grup, principiile pe care fusese înțelemit PEN contau mai mult decât dorința de a avea centre (filiale) peste tot în lume. Pentru ceilalți era preferabil, de pildă, ca organizația să dispună de un centru în China, decât să nu existe nici un contact cu scriitorii chinezi, deși condițiile impuse de Cartă nu erau, în acest caz, satisfăcute. În 1924, *Centrul Francez* nu s-a mulțumit doar să protesteze, ci a cerut crearea unui Comitet special și permanent care să soluționeze problemele de acest gen. Între timp, confruntat cu evenimentele istorice și politice, PEN a văzut nevoie să-și modifice poziția imparțială față de politica unor țări.

În anii '30, persecuțiile în rîndul scriitorilor au crescut. PEN a protestat împotriva interzicerii libertății de opinie de către nazisti. Pe de altă parte, PEN a fost la acea vreme surprizător de puțin informat despre situația din Uniunea Sovietică. O explicație ar putea fi lipsa, în ciuda tuturor încercărilor, a unui centru PEN în URSS.

În timpul războiului civil din Spania, a fost colectat un fond de ajutor pentru scriitorii catalani exilați. Cind Hitler a anexat Austria, a fost rîndul scriitorilor austrieci să fie ajutați. În timpul celui de-al doilea război mondial, în Londra a fost creat un Oficiu PEN pentru Refugiați.

Carta PEN cuprinde o rezoluție prezentată mai întîi la *Congresul de la Paris*, din 1937, adoptată abia în 1947, la *Congresul de la Zürich*. Din acest moment, membrii PEN au avut obligația să se opună oricărui formă de opresiune a libertății de opinie, apărută în comunitățile sau în țările din care faceau parte. La *Congresul de la Sidney*, din 1977, a fost adoptat un amendament important la această rezoluție: opozitia față de încălcarea libertății de opinie, nu doar în zona de apartenență a membrilor, ci orunde în lume apăreau asemenea cauză.

Bineînțeles, PEN nu a stat întotdeauna deosebit, atunci cînd un scriitor a fost persecutat (de exemplu, cînd o uni-

tate militară îl aștease pe Koestler în timpul războiului civil din Spania). Însă, în scriorile de protest, se încerca evitarea oricarei acuzații care ar fi creat impresia de interventionism în politica țării respective. Era preferată solicitarea clemenței și a unui proces desfășurat corect.

PEN și Revoluția maghiară

Revoluția maghiară din 1956 a reprezentat un punct de răscruce în istoria PEN. La Londra ajunseră știri din care rezulta că mai mulți scriitori au fost arestați. Cind am solicitat explicații de la *Centrul Maghiar*, cei de acolo au replicat că arestările fusese făcute pe motive politice și, din acest motiv, le ieșeau din sfera de preocupări a PEN. Numai că situația din anii '50 nu mai era aceeași ca în decenile precedente. Comitetul International al PEN nu s-a declarat mulțumit de răspunsul *Centrului Maghiar*. Ca urmare a lipsei de transpa-

tru Comitet. Primul președinte a fost Paul Tabori – emigrant maghiar care a scris o carte despre exilul intelectualilor. În 1975, președintele a devenit Maurice Cranston, care, într-un articol, a descris munca Comitet:

„Comitetul a avut întotdeauna un scop central și practic, acela de a elibera din închisoare pe scriitori. Această muncă nu a fost prea larg mediatisată (...) Motivul este unu foarte delicat. Majoritatea scriitorilor au fost închiși – și sunt încă – de un soi de birocrati mărunți și ascultători, ceea ce face ca cei cu poziții înalte în sistem să rămână aparent «curăți», dacă aceste cazuri nu sunt intens mediatisate”.

Naivitatea începuturilor

Observația lui Cranston este surprinzătoare. Cineva se referă la germani care, în timpul lui Hitler, insistau că el nu era la curent cu persecuția evreilor și

rență, *Centrul Maghiar* a fost suspendat pentru o perioadă. Nevoia unei mai bune informații privind persecuțiile în rîndul scriitorilor a condus în primăvara lui 1960 la proponerea *Centrului de Limbă Francez* din Elveția de a crea un Comitet permanent cu sarcina de a monitoriza victimizarea scriitorilor din întreaga lume. Comitetul urma să raporteze la fiecare congres situația globală, punând cap la copii înfirmății prime de la centrele individuale.

Declarația lui Heinrich Böll

Pentru o lungă perioadă, s-a considerat că PEN poate reacționa la o situație numai într-o țară în care există un centru și numai după ce acesta și-ar fi dat aprobarea. Problema era că în țările cu regimuri autoritare riscul de aactionera era sporit.

Într-o faimoasă declarație, Heinrich Böll îi avertiza pe membri PEN că nu pot aștepta de la altii un curaj pe care ei însăși nu se dovedeau în stare să-l arate. Nimeni nu-și poate asuma riscuri pentru alții și nimeni nu poate să exact cît riscă alții.

O importanță completă la rezoluția adoptată a fost cea prin care s-a stabilit că prin „scriitorii” săint desemnați toti acei care sunt închisi datorită exprimării în scris a propriilor opinii și că o astfel de arestare constituie o crimă împotriva Cartei PEN. O lungă vreme, nu fusese clar dacă PEN să se implice și în cazurile de jurnalisti. În mai multe rînduri, se decisese ca PEN să-și concentreze eforturile doar asupra persoanelor care aveau un statut corespunzător unui membru PEN. Pînă la urmă, a prevalat opinia că PEN trebuie să reacționeze de fiecare dată cînd cineva este privat de libertatea de opinie.

Prin Comitet PEN al Scriitorilor din Închisori a fost format din secretarul general al International PEN și doi din vicepreședinții săi. În 1970 a fost creat un post special de președinte pen-

Scriitor, eseist, redactor-șef al unei prestigioase edituri suedeze. Membru al PEN Club-ului Central, în cadrul căruia a condus pentru o perioadă lungă de timp Comitetul „Scriitori în Închisoare”, care a dus o activitate intensă în anii '70-'80 în favoarea eliberării scriitorilor din închisori în țările cu regim totalitar de stînga sau de dreapta.

că, dacă ar fi fost informat, nimic rău nu s-ar fi întîmplat. Remarcă lui Cranston arată naivitatea PEN din acea perioadă, dar și că de decis era cineva să nu acuze cumva autoritățile.

Prin anii '70, a apărut o importanță schimbare în maniera în care PEN a borda problemele. Strategia diplomatică a fost păstrată, dar în întreaga perioadă cînd Peter Elstab a fost secretar internațional, Comitetul a devenit mai activ. Elstab a vizitat o serie de țări în care existau scriitori închisi. A fost în Nigeria să-și sprijină pe Wole Soyinka. A fost apoi în Coreea de Sud să-l vadă pe Kim Chi Ha și în Africa de Sud să-l ajute pe Breyten Breytenbach.

Comitetul a primit un sprijin important în ianuarie, 1971, cînd în Olanda a luat ființă Fondul de Dezvoltare PEN. Scopul acestui fond era de a ajuta familiile celor aflați în închisoare și de a oferi sprijin financiar scriitorilor interzisi. O substanțială contribuție la acest fond și-a adus Heinrich Böll, atunci cînd a decis să dăruiască 10% din suma obținută odătată cu Premiul Nobel.

În primăvara lui 1976, Comitetul a avut, în sfîrșit, propriul „cartier general”, Michael Scammel devenind noul președinte. Scammel înființase în 1972 revista *Index-ul Cenzurii* și avea o bună calificare pentru această funcție. Una din cele mai importante reforme demarate de Scammel a fost aceea de a încuraja centrele locale (individuale) să-și aleagă

ca membri de onoare scriitori ce fusese persecuți, pentru a-i ajuta pe aceștia atât material, cit și afectiv. În 1977, zece scriitori au fost „adoptati” de centrele PEN. Astăzi, numărul este de 139. Din acel moment, Comitetul a devenit o adeverătă organizație de apărare a drepturilor omului.

O altă problemă importantă ridicată în cadrul PEN a fost cea a reacției organizației atunci cînd un scriitor era închis pentru opinii contrare principiilor PEN.

Primul raport PEN al lui Paul Tabori, din 1960, cuprindea 56 de cazuri. Întrucât acestea, nouă erau din România (Serban Cioculescu), Nichifor Crainic, Radu Gyr, Ion Caraion, Vasile Militaru, Constantin Noica, Ion Petrovici, Vladimîr Streinu și Vasile Voiculescu), cinci din Albania, treisprezece din Ungaria. Astăzi, numărul total este de 945. Explicația acestei creșteri trebuie căutată în dezvoltarea sistemului de informare al PEN, însă nu e un secret că persecuția în rîndul scriitorilor a crescut, de asemenea.

Mulț timp, PEN a fost singura organizație care a acordat sprijin celor închisi pentru opinile lor. Însă, în primăvara anului 1961, a fost creată organizația Amnesty International. Fondatorii ei au cerut suportul PEN și de atunci încoace cele două organizații au colaborat strîns. Printre multele organizații mai noi care cooperează cu PEN, aş menționa American Human Rights Watch și Comitetul de Protecție a Jurnaliștilor (CPJ), ca și organizația din Londra – bazată pe „Articolul 19” –, organizația franceză „Reporteri fără frontiere”, „Asociația Internațională de protecție a artiștilor” (AIDA) și, ultima organizație apărătoare, „Parlamentul Internațional al Scriitorilor”, de la Strasbourg.

În comparație cu alte organizații, PEN are mărele avantaj de a fi format din membri locali. Secretariatul din Londra funcționează ca un organ central. Aici sunt adunate și prelucrate informații. Un program special, „Rețea de acțiune promptă” (Rapid Action Network – RAN), face posibile protestele ample, într-un timp record. Secretariatul are, de asemenea, la dispoziție, un fond propriu, care constă în partea din vînzare traducerii germane a romanului *Versete satanice* de Salman Rushdie.

Dar cea mai importantă muncă e de depusă de membri individuali ai PEN. Ei colectează bani, le trimit cărți celor din închisori, le ajută pe familiile acestora, supraveghescă modul în care devurg procesele și le scriu scrisori de încurajare.

Rareori o simplă scrisoare de protest a condus la eliberarea unui scriitor închis. Însă mediatisarea internațională poate fi un sprijin important. În autobiografia ei, scrisoarea ucraineană Irina Ratusjinskaja ne povestește cum, în timpul procesului, aflat cînd a fost aleasă membră de onoare a PEN și ce semnificație uriașă a avut acest fapt pentru ea. Din experiența mea la Comitet, îmi amintesc cîteva cazuri cînd am reușit să ajutăm scriitorii în dizgrație. Cum, de exemplu, am putut plăti mîncarea pentru un scriitor turc aflat în închisoare, cum am izbutit să suportăm costurile de scolarizare a celor doi băieți ai unei jurnaliste etiopiene și cum, în timp ce-i vizitam pe scriitori închisi din Coreea de Sud, am obținut permisiunea ca ei să poată să scrie în celele.

Traducere de Sandu Iordache

* Serban Cioculescu este confundat cu fratele său Radu Cioculescu care a fost închis și a murit în închisoare - vezi pagina șapte a suplimentului

Există o diferență privind perspectiva comunistă asupra condiției scriitorului și cea fascistică. Autoritățile sovietice nu încercau doar să cenzureze cărțile, ci, dacă scriitorul nu voia să-și modifice textul, o faceau editorul în locul lui. Iar anumiți scriitori au acceptat acest tratament. În Germania, pentru a deveni scriitor în vîremea lui Hitler trebuia să fie acceptat de Uniunea Scriitorilor, care era un instrument în mîinile lui Goebbels. Deci el decidea cine putea deveni scriitor și cine nu. Rezultatul a fost că în Uniunea Sovietică au apărut multe cărți, pe cind, în Germania, foarte puține au publicat. În perioada comunistă era mai ușor să se scrie cărți, dar acestea prezintă riscul de a însera remarcă periculoase pentru sistem, de aceea în regimul communist au fost întemeiați mai mulți scriitori decit în Germania: în Germania nu li s-a acordat dreptul de a scrie.

CSICSERY RÓNAY ISTVÁN

scriitor, PEN Club-ul Maghiar

Liber în închisoare

În celula AVO-ului (poliția politică), unde mi s-a oferit „ospitalitate” din 4 ianuarie 1947, într-o zi a fost împins pe ușă un domn român, Venise din Vest, cu mașina de lux, ca să-și întilnească familia la București. Dar trebuia mai întâi să se „odihnească” cîteva zile în celula mea. Se numea Popescu-Argheș. Mult mai tîrziu, aflat deja în exil în America, am întîlnit un confrate emigrat, Károly Derecskey, care fusese schimbat – fiind încarcerat, la Arad, nu se știe de ce – contra lui Popescu Argheș, încarcerat la Budapest, iarăși nu se știe pentru ce.

La 29 de ani, avea să mî se întîmplă aceeași lucru, la fel ca și mulțora dintre înaintașii mei care s-au consacrat politicii.

O nouă dimensiune a vietii mi se releva – aceea a suspendării libertății fizice și a realizării integrale a libertății interioare. Arestările începuseră deja și ștîrnă că trebuie să mă aştepț să-mi vină rîndul.

Prima încercare se ridică în momentul trecerii frontierelor de la libertate la captivitate. Zile întregi m-am luptat cu mine însuși întrebându-mă ce să fac: să fug în Vest sau să-mi asum solidaritatea cu colegii mei. În final, m-am decis pentru aceasta din urmă.

Dar problema era să știi cum să te predai poliției. Pentru mine era o idee insuportabilă să fiu surprins în pat în timpul nopții sau să fiu urmărit pe străzi și apoi împins într-o mașină.

Soluția era următoarea: timp de o săptămînă am dormit în Budapesta în diverse locuri. Am venit doar într-o seară acasă, atunci cînd soția mea a sosit cu fiica mea, foarte mică pe atunci, din provincie. Cu această ocazie, mi-am pregătit smokingul pentru balul care trebuia să aibă loc a doua zi. Deodată, un telefon suspect. Convenisem, în orice caz, cu soția mea să ne întîlnim la ora 2.00 într-un anumit restaurant. Dacă nu venea, era semn că fusesem căutat. N-a venit.

La 2.45 am plecat spre casă. Portăreașa, deschizîndu-mi ascensorul, mi-a aruncat o privire îngrozită, dar nu mi-a spus nimic. I se interzise deci să vorbească. Nu puteam încă să mă hotărasc. Am apăsat pe buton pentru un etaj mai sus. Într-un sfîrșit, de aici, am coborât scarile. Gemulețul ușii avea o mică deschizătură: doi bărbați se aflau în mijlocul anticamerii. Am introdus cheia în broasca ușii, am întors-o o dată și am intrat. „Sînteti Csicsery Rónay?” „Da.” Atunci mi-au pus mîinile în cătușe. În acel moment, am simțit o liniște adină că în suflu.

În camera de interogatoriu, ofițerul poliției politice a început pe un ton politic:

„Domnule doctor, noi știm ce ați făcut dumneavoastră pentru democratie; dar știm și ce ați făcut împotriva ei. Acum asta ne interesează pe noi.”

În felul acesta, atât de joyful, a început totul.

M-a întrebăt mai tîrziu de ce mi-am pregătit smokingul:

„Intenționam să merg la un bal.”

„Vă admirăm ce nervi tari aveți.”

Evenimentele zilelor și săptămînilor următoare ar putea ieși din cadrul experienței mele. Dar permiteti-mi să menționez că o forță extraordinară mi-a fost

dată de exemplul străbunicului meu care suferise în urmă cu două secole săpte ani de închisoare din cauza activității sale francmasonice – după o sănătate de condamnare la moarte comună. Eram sigur că și eu va trebui să îndur închisoarea timp de săpte ani. Prin tradiția familiei, s-a transmis că strămoșul meu – scriitor – a preparat din propriei sînge cerneală și a scris prin această metodă *Jurnalul captivității mele*.

Zilele trecute am avut ocazia să recitesc această carte. Nu-mi este greu să găsesc paralele între cazurile noastre: de exemplu, amindoi eram victimele puterilor autocratice, el a habsburgilor, eu a lui Stalin. În plus, fusese condamnat în calitate de membru ai organizațiilor clandestine judecate ca periculoase pentru stat – el, un francmason, eu, un membru al comunității maghiare.

Într-o zi, între două interogatorii, un „prieten” rus m-a vizitat, lamentîndu-se că mă vede într-un asemenea loc. M-a sfătuit să spun tot ce știu despre activitățile antideocratice ale liderilor partidului meu – și voi fi eliberat imediat. „Nu știu nimic despre astfel de activități

Aș dori să-mi folosesc dreptul de vicepreședinte internațional al PEN CLUB-ului pentru a mulțumi Anei Blandiana și celorlalți membri ai Clubului PEN. Am participat la multe congrese și conferințe organizate de PEN într-un an, dar este pentru prima dată cînd i-am ascultat pe scriitorii care vorbesc despre experiența din închisoare. Mă simt scotat dintr-un anumit punct de vedere. După cum am spus în intervenția mea introductory, CLUBUL PEN este tot mai interesat de soarta scriitorilor în închisorile, dar, de cele mai multe ori acest interes a încetat îndată ce scriitorul a fost eliberat. Acest lucru e surprizător pentru că posibilitatea de a-i ajuta pe oameni este mai mare odată ce ei nu mai sunt în închisoare și readaptarea la libertate este dificilă. Unii scriitori sunt în exil, alții beneficiază de o libertate restrînsă. În timpul zilelor petrecute la Sighet mi-am dat seama tot mai mult că sarcina cea mai importantă a PEN în secolul următor și în anii care vor veni este să facă cunoștință experiență scriitorilor, iar această experiență să fie cunoscută de nouă generație care va clădi secolul următor. Tinerii nu pot clădi o nouă lume fără să știe prin ce am trecut noi. Cred că este important să folosească armelo – nu cele de care s-au folosit dușmanii noștri, respectiv exilul, poliția și încarcerarea –, ci să folosească un alt fel de armă. De exemplu, dreptul de a scrie ceea ce dorim. Cred că această armă este mult mai puternică decît cea a dușmanilor noștri. De aceea cred că Fundația Memorialul de la Sighet trebuie să suțină cît mai activ posibil.

THOMAS VON VEGESACK

Scriitori în închisoare

și, în plus, nu vreau să servesc ca spion.”

Atunci a ieșit la iveală ceea ce s-a dovedit a fi problema centrală a procesului nostru: „conspirăția împotriva republicii”. Prietenul meu se întorcea aproape disperat spre mine: „Înțelege o dată, nu vrem un alt caz Kavam es Saltaneh!”

Vorbă despre primul ministru iranian, care îl linștise pe sovietici înaintea evacuării trupelor de ocupație prin contract ce garanta concesii economice, autonomie, acordată minorității azerbaijanilor etc. În loc de asta, Kavam es Saltaneh a arătat, după evacuarea sovietică, pe șefii comunităților iranieni și chiar i-a executat pe mulți dintre ei.

Înălță de ce se temea, în Ungaria, sovieticii și comuniștii unguri. Că un prim-ministru democrat va veni în fruntea guvernului după plecarea sovieticilor, în urma semnării tratatului de pace,

N. 1917 • Scriitor, publicist, editor • Studii de Drept la Universitatea din Viena și Budapesta (1940); studii de Economie politică în Elveția • Diplomat la Ministerul Afacerilor Externe din Ungaria (1944) • Se ocupă de Secția de politică externă a Partidului Micilor Agrarieni (1945–47) • Închis pe motive politice 8 luni (1947) • După eliberare, pleacă în Austria, Franța și se stabilește definitiv în SUA, în 1949 • Devine proprietarul unei edituri, unde publică mai ales scriitori din emigratie (1954) • Urmează Facultatea de Bibliotecari în 1990, revine în Ungaria. Deși în vîrstă, se implică în viața literară • Publică numeroase articole despre scriitorii unguri din emigratie • Membru activ al PEN, participă la întrunirile acestuia, ultima manifestare importantă la care a fost prezent fiind Congresul PEN de la Edinburough (Scotia), din 1997

în februarie 1947. și că, în plus, parlamentul va avea o majoritate absolută, capabilă să-îl eliminate pe comuniștii de la putere, pe căi constituționale.

Torturat, informat, ținut în frig, timp de 51 de zile, am fost transportat pînă la urmă la închisoarea Parchetului. După celula de la AVO, m-am simțit acolo ca într-un sanatoriu. Voiam să retragă ceea ce-mi fusese smuls la interogatoriu prin violență. După două zile, am fost retrimit în celula AVO-ului. Am auzit mai tîrziu că același lucru li s-a întîmplat și altora și că, prin torturi reînnoite, au fost săliți să revină asupra declaratiilor.

În cazul meu, era altceva. Deja în timpul primului interogatoriu am fost atât de agresiv, încît au considerat că aș mai avea nevoie de încă două săptămîni de chin, timp în care anchetatorii s-ar epuiza mai repede decît mine – eu fiind un tip neurotic, care rezistă la insomnie. Poate că ar fi mai bine să fiu retrimit la închisoarea Parchetului? Mi s-a cerut să semnez o hirolic nesemnificativă, în care mărturisesc că am ținut secret faptul că fiul primului ministru fusese trimis la Legația ungără de la

Cu scriitorii de limbă maghiară din România s-a întîmplat același lucru ca și cu scriitorii români. Cu o singură deosebire. Dacă noi am scris ceva și nu s-a publicat, s-a spus nu numai că suntem împotriva regimului, ci și sub influență revizionistilor din Ungaria. În același timp, am avut unele situații mai fericite. Un exemplu: după ce au apărut vestitele poeziei din *Amfiteatrul* ale Anei Blandiana, în presa românească nu s-a putut scrie despre ele, eu însă am scris, la noi s-a putut. În ce ne privește, organele de reprimare și cenzură au fost atente mai ales la aşa-zisul naționalism. Și, din cauza asta, uneori noi am putut să formulăm – bineînțeleas, fiind foarte atenți la formularea respectivă – o critică socială ceva mai ascuțită.

GALFALVY ZSOLT

Washington (un pretext ridicol: tinărul fusese numit oficial și, de altfel, nimeni nu mă întrebă nimic despre acest lucru). Încă două zile într-o celulă subterană umedă și inghetată, apoi am fost retransportat la „sanatoriu”.

„Sanatoriu” era una dintre cele mai interesante comunități din cîte am văzut. Într-o celulă pentru patru persoane eram uneori cîte cincisprezece. Nici un criminal, doar prizonieri politici, dar ce varietate de caractere! În afară de co-acuzați, erau acolo un ministru de-al lui Horthy, un general SS, un membru comunist din Parlament etc. Deputatul comunist era cel mai amuzant: fusese condamnat la 4 ani și jumătate de închisoare din cauză că ucise un comisar de poliție. (Firește, a fost pus în libertate după ce comuniștii au luat puterea.) Acest om cumsecăde voia să mă convertească la marxism! E nevoie să mai spun că dădea cu bățul în băltă?

Marea experiență spirituală a închisorii constă în această libertate interioară pe care n-o AFLĂ în afară. Teroarea continuă ne-a forțat la disimulare, nu numai ca să ne apărăm, ci și ca să nu împunem pe ceilalți în pericol. Dimpotrivă, între zidurile închisorii îl puteam critica liber pe liderii comuniști sau sovietici. La AVO, trebuie să ţin seamă de un agent provocator plasat în celula mea. Dar aici, cu acul de acuzare în mină, eram de prinși în angrenaj.

Această libertate interioară era hrănita de posibilitatea de a citi orice carte. Toată lumea avea dreptul să primească o carte pe săptămînă. Astfel, puteam să citeșc cîteodată o dusină de cărți într-o singură săptămînă.

Si *Biblia* era acceptată. O am întotdeauna cu mine. Înainte, ea m-a însorit pe front. O aveam în timpul bătăliei de pe Don, chiar în momentul în care am fost rănit.

Înaintea sentinței, acuzatul are dreptul să se exprime liber. L-am folosit ca să formulez un apel către autoritatea sa mai înaltă – în cazul nostru, mai marii literaturii ungare. L-am invocat pentru a arăta că activitatea noastră a servit intereselor cele mai sfinte ale națiunii noastre. Ultimul meu citat era al poetului Ady Endre: „*Acela care își apără poporul au acționat întotdeauna astfel!*”

Dacă aș vrea să rezum principala morală a închisorii mele, aș esențializa-o în următoarea idee: în momentul în care am hotărît să iau asupra mea suferința – aș fi putut scăpa acestei sorti, dar nu cu conștiința curată –, am ajuns la condiția unei perfecte libertăți spirituale. Sint om, în consecință trebuie să accept solidaritatea cu întreaga omenire care a suferit mai întîi în războiul mondial și apoi sub opresiune.

De aici a venit teribila forță care mi-a transformat viața, a făcut-o eficace, chiar victoriăsă!

Traducere de Alice Taudor

Este o experiență cu totul deosebită cea trăită aici, alături de dumneavoastră. O experiență cuprinsă în scopurile programului nostru.

Tema aleasă este foarte apropiată de sufletul nostru și ne leagă pe toți împreună, memoria fiind o piatră de incercare a luptei pentru libertate. Trebuie să nu uităm niciodată experiențele crude prin care au fost obligați să treacă prietenii noștri în timpul dictaturii. Este absolut necesar ca spiritul celor care nu au renunțat și care au avut foarte mult de suferit să fie prezent alături de noi tot timpul. În acest aspect este așa de bine ilustrat în România, încît membrii PEN CLUB-ului internațional nu trebuie să uite acest lucru niciodată. Știm că el apartine și înălțarea spirituală a omenirii și că înălțarea de acum se înscrie în spiritul celor preoccupați de admirabila suferință pe care atîi îndurăt-o.

JANE SPENDER,
secretara Internațional PEN

JOSE AUGUSTO SEABRA,
scriitor, ambasadorul Portugalei în România

De la un univers solitar la unul solidar

În închisorile lui Salazar

La această întâlnire atât de dureroasă, dar atât de necesară, pe tema experiențelor trăite în închisorile politice ale dictaturilor de peste tot, organizată cu alția oportunitate de *PEN-Clubul Român* în acest loc martir de la Sighet, bîntuit încă de universul concentraționar comunist, aş vrea să aduc o mărturie despre un alt univers, situat la polul opus, dar omolog acestuia, pe care l-am cunoscut din interior: temnițele fasciste din Portugalia lui Salazar.

Aproape în același moment în care în România, la începutul anilor '50, prietena mea, Micaela Higescu, care vă transmite în numele meu acest mesaj, îndura în pușcările din București și Jilava o înpămintătoare detinere (pentru simplul fapt de a fi aparținut „lotului francez”, persecută împlicabil de puterea totalitară care tocmai acaparase aici puterea), eram și eu arestat, torturat și condamnat, în țara mea, de poliția politică și de un tribunal extraordinar, în calitate de tîrnă lider al studenților democrați.

Pentru a înțelege mai bine ce reprezenta în acea vreme sistemul represiv al statului așa-zis „noi” (care urmase dictatura militară din 28 mai 1926, devenind sub conducerea lui Salazar o dictatură polițienească, în ciuda aparențelor unui autoritarism paternalist), trebuie spus că opoziția regimului, de orice culoare politică – de la republicani moderati și monarhiști-liberali pînă la social-democrați, socialisti și comuniști, fără a-i uita pe catolici progresiști –, toți puteau fi arestați în orice moment de *PIDE* – Poliția Internațională și de Apărare a Statului – și deținuți cu titlu „preventiv” timp de 6 luni, înainte de a fi sau nu judecați de o „Curte Plenară” și condamnați adesea la pedepse grele, supuși unor „măsuri de securitate” care puteau fi reinnoite la nesfîrșit.

Erau deci două perioade de detinere politică: una în închisorile *PIDE*, fără nici un control judiciar, ceea ce permitea să se aplice deținuților orice formă de tortură; cea de-a doua într-un penitențiar, unde se executa o sentință impusă de un tribunal special. Cel mai cunoscut penitențiar era Fortul Peniche. Însă (mai ales înaintea și în timpul războiului din 1939–1945), mulți prizonieri erau trimiși în lagărul de concentrare de la Tarrafal, într-o din insulele Capului Verde, unde numeroși deținuți au pierit într-un climat torid și insalubru.

După înfringerea Axei nazist-fasciste pe care o susținuse, Salazar a trebuit să accepte victoria Aliaților, dar acest lucru nu l-a împiedicat să mențină o dictatură opresivă, cu efecte uneori feroci. *PIDE* a asasinat cu sînge rece, în 1964, un general disident, Humberto Delgado, care îndrăznește să se prezinte în 1958 drept „candidate independent” la *Președinția Republicii*. Ceea ce, de altfel, *PIDE* face-se deja și altor opozitori mai periculoși ai regimului.

Detinția mea, în februarie 1955, s-a petrecut într-o vreme în care represiunea împotriva tinerelor generații de opozanți ai lui Salazar se accentua. *Mișcarea de Unitate Democrată* a *Tineretului* reușește să se organizeze cel mai bine, în urma scurtului interval de destindere de după război. Din nefericire, instaurarea războiului rece i-a determinat pe comuniști portughezi să încearcă să conducă ei această mișcare, în ciuda pluralității sale democratice, care numără de la tinere republicani și democrați pînă la catolici. Regimul a folosit această încercare a comuniștilor ca pretext pentru a-i scoate în afara legii și a arestaț, în trei universități din țară – Lisabona, Coimbra și Porto – mai mult de 50 de studenți (printre care

N. 1937 • Licență în Drept (1961, Coimbra), militant al *Mișcării de Unitate Democrată*, arestat și torturat • În Franță, studiază Științele politice și activează în *Comitetul pentru Apărarea Libertăților în Portugalia și ca președinte în Uniunea Studenților Portughezi din Franța* • Profesor la Facultatea de Litere, Porto (1974) • Ministrul Educației în Portugalia (1983–'85). În timp ce era ministru, a dus o campanie în favoarea lui Saharov, a disidenților cehoslovaci, a sindicatului polonez *Solidaritatea* și a refuzat orice colaborare cu regimul Ceaușescu • Ambasador UNESCO al Portugalei (1986–1993) • Ambasador al Portugalei în România (din 1997) și la Chișinău • 7 volume de eseuri, printre care *Cultură și politică*, 1986, 11 volume de versuri, numeroase studii critice și articole publicate în reviste portugheze și străine; a primit diferite titluri onorifice, distincții și medalii

mă numărăm și eu), judecați apoi de *Curtea Plenară* din Porto într-un proces devenit răsunător.

Atunci am învățat ce înseamnă singurătatea

Arestat deci la 17 ani, la Coimbra, unde frecventam primul an la Drept, am fost imediat supus întrebărilor. Am fost torturat brutal cu loviturile de bici și supus supliciului așa-zis al „statului” (zile și nopți în picioare fără somn), din cauza refuzului meu de a face mărturisiri. Tortionarii pretindea că și membrii al Partidului Comunist – ceea ce era fals, cum avea să dovedească procesul meu –, în timp ce eu mă revendicam de la convingeri democratice și formațiunea catolică. După ce, în semn de protest, am început o grevă a foamei, am fost transferat în închisoare *PIDE* din Porto și din nou supus torturii „statului” (de această dată, timp de 5 zile și 5 nopți făță de 3 la Coimbra). Iar cînd am reușit să strecor un mesaj în afară, prin care denunțam aceste torturi, am fost mentinut, drept pedepsă, în izolare cea mai completă, pe totă durata detinției mele preventive.

Atunci am învățat ce înseamnă singurătatea. Eram, închis într-o carceră subterană, cu grăti dese, aflată la nivelul străzii, prin care abia răzbătea o lumină palidă, atingând în treacăt perechi de ciment umizi și mușcăți. Un vas cu apă murdară, unde trebuia să-mi satisfac nevoile fiziológice, era aşezat între patul de fier și ușa blindată, care nu se deschidea decât pentru spălatul de dimineață și pentru mesele pe care le înghităream cu mare greutate, atât erau de scrisoare. Pe peretei, alti deținuți își înscriseaseră, de-a lungul timpului, numele și numărul zilelor de carceră, cu linije mici, destul de numeroase, care mă făcea să prevad o sedere prelungită în acel loc infect.

De-abia auzeam, din timp în timp, cîteva zgromote în celelele vecine, zornălul cheilor gardienilor și picioare care se tîrau pe culoarul din față. Cînd încercam să comunic cu ceilalți deținuți prin sistemul Morse, lovind ritmat în pereți, nu reușeam niciodată să captez mesaje de răspuns. Nu puteam face nimic altceva decât să evadiez în mine, de-a lungul zilelor și nopților lungi, între orele de veghe și de somn tulburat, cu teama permanentă de a fi dus din nou la un întrebător și torturat, de fiecare dată cînd ușa se deschidea și mă chema un gardian.

Visarea este singura ieșire din singurătatea pușcărișulu. Îmi închipuam viață liberă de afară, pe strada închisorii, care se numea, cu justificătă ironie, „Strada Eroismului”. Îmi imaginam plătări din împrejurimi, care dădea spre un cimitir, pe unde îmi construam planuri de evadare imposibile, luate din povestile de aventuri sau polițiște citite în adolescență. Așa încercam să-mi umplu gîndu-

rile pînă la epuizare, în timp ce alte reverii mai intime se strecuau în interstîții. Dar, mai ales reconstituirea vietii mele trecute, din copilarie și pînă la tinerețea prost trăită, popula cu o delectare tristă orele mele de singurătate inexorabilă. Îmi promiteam, cînd voi fi eliberat, să recuperez timpul pierdut, amintindu-mă de o lectură din Proust, pe care mă surprindeam că-l imit suscînd în mine senzația de placere, ca succedaneu ale celor neplăcate, de exemplu, mesele.

Compania cea mai dragă îmi era, fără îndoială, cea a scrișului. Pe cele cîteva petice de hîrtie pe care reușeam să le sustrag, schițam poeme și mici povestiri, pe care le ascundea în buzunar sau sub covurteri, dar pe care erau obligați apoi să le distrug și chiar să le înghit, de teama perchezîției. Nu-mi rămînea decât să compun pe dinofără cîteva texte obsedante pe care le memoram, ca urme ale unei singurătăți pe care voiam să-împărtășesc după eliberare.

Viața interioară, pe care nici un perete sau zâbreu nu poate împiedica să-întră pînă la saturăție – iată forța prizonierului politic dacă el se agăță de acest ultim colț de rezistență, nu sub forma unei condamnări, ci ca o altă libertate. Ea devine atât de scumpă, înoit ne vine greu să-să schimbăm cu libertatea fizică. Mi-am dat seama de asta cînd am fost eliberat pe cauțune, în așteptarea procesului în care aveam să fiu judecat cu tovarășii mei de detinere. Captivitatea noastră solidară devenise solidară.

Viața într-o comunitate încarcerată: victimele pot deveni călări

Încarcerarea mea la Fortul Peniche a fost o experiență cu totul nouă, după condamnarea de către *Curtea Plenară* într-un proces care a produs scandal. Cînd s-a dovedit că nu faceam parte din Partidul Comunist, tribunalul a reținut totuși împotriva mea că „dezvoltasem o activitate de agitație subversivă”, în calitate de militant al *Mișcării de Unitate Democrată* a *Tineretului*, ceea ce a dus și o pedeapsă de închisoare grea de 10 luni și la suspendarea drepturilor mele politice timp de 5 ani. Iată-mă deci un excluder al societății, un dușman declarat al regimului.

După o trecere scurtă printre „coloniile penitenciare” aproape de Porto, am fost trimis spre fortăreața maritimă de tristă celebritate de la Peniche, loc de închisoare a principalilor prizonieri politici, printre care și Alvaro Cunhal, legendarul șef stalinist al comuniștilor portughezi. Mi-s-a rezervat o celulă destinată condamnatelor necomuniști, desigur, pentru a evita contagiunile periculoase... Eram în compania unui prieten student, judecat împreună cu mine, și a unui anarhist bătrîn. În locul solitudinii primei faze a acces-

tui „drum al crucii”, am cunoscut din acel moment prezența vie a celuilalt, cu care îmi împărteam ziua și noaptea într-un spațiu închis. Nu este, totdeauna, o viață usoară aceea a comunității încarcerate, cu momentele sale de fraternitate, dar și de neînțelegeri. Aproape că regretam uneori că nu mai eram singur, că în detenția preventivă.

Situația a devenit mai tensionată cînd, urmare a lipsei de loc, directorul a decis să plaseze în celula noastră cîțiva prizonieri comuniști. L-am primit cu brațele deschise. Dar au vrut imediat să comande, forțîndu-ne să ne supunem dictatorilor lor, ca și cum ar fi fost deja la putere. Pentru mine a fost un soț teribil. Am aflat că victimele pot deveni călări prin inversions dialeptică, de genul celei pe care Hegel a analizat-o în raporturile dintre stăpîni și sclavi.

Știind deja că în țările comuniste metodele de represiune erau brute, aşa cum o dezvăluise de puțin timp raportul lui Hrușciov asupra crimelor lui Stalin, mi-am dat seama că nici comunității portughezi, cu Cunhal în frunte, nu învățaseră nimic din asta. Comportamentul lor autoritar în închisoare, privit de apropo, îl anunță deja pe cel pe care l-ar fi etalat după căderea dictaturii, în încercarea de a-și adjudeca puterea și de a impune o altă dictatură.

Părodoală, în Fortul Peniche, comuniștii se înțelegeau uneori mai bine cu gardienii decât cu ceilalți prizonieri necomuniști. Nu-i de mirare că fuga lui Cunhal și a unui grup dintre camarazii săi a avut loc cu complicitatea uneia dintre gardieni. Aceasta nu aduce nici un prejudiciu curajului lor în fața represiunii fasciste. Dar această represiune nu era, aşa cum ei o prețindea, manifestată exclusiv împotriva lor. Mulți alții, precum socialistul Mario Soares și atâtia alți democrați de diverse convingeri politice și religioase, au trecut prin închisorile și exil. L-am cunoscut la Peniche și aiurea.

Detinția în dictaturi simetrice

N-am uitat niciodată încercările detinitorilor mele din închisorile lui Salazar. Altfel decât cei care susțin că trebuie să faci *tabula rasa* trecutului, cred că este imperios necesar ca acesta să fie reconstituit în meandrele sale, făcînd de aici o sursă permanentă de reflexie și meditație. Experiențele comparate ale vietii în închisorile politice din regimuri tiranice opuse implică o analiză profundă a complicității istorice pe care au stabilit-o între ele. Așa cum a făcut Hannah Arendt în carte, sa de pionierat despre sistemul totalitar, cînd a studiat în același timp originile totalitarismului în Germania hitleristă și Rusia stalinistă, trebuie să căutăm încă acele cauze și motivează care leagă dictaturi simetrice, în ciuda diferențelor lor, oricare ar fi gradul de brutalitate sau numărul, uneori monstruos, al victimelor lor.

Polemicele recente pe tema *Cărții negre a comunismului*, unde unii au încercat să stabilească o aparentă diferență între crimele nazismului și comunismului, nu au sens pentru toți cei care știu că o crimă este întotdeauna o crimă, dincolo de orice pretinsă justificare ideologică. La fel cum a oltă, sub aspectul privării abominabile de ceea ce oamenii au mai de preț: indivizibila lor libertate.

Traducere de Alice Taudor

(Fragment din textul prezentat la Conferința PEN, titlul și subtitlurile aparțin redacției)

NICOLAE BALOTĂ

Riscul și suferința scrisului în închisoare

Terorizarea lui Lucian Blaga

(...) Tot ce am să vă spun provine dintr-o experiență personală, chiar atunci cind nu sunt eu cel "despre care voi vorbi, ci cei din jurul meu.

(...) În perioada de teroare pe care am traversat-o, au fost unii dintre cei mai de seamă scriitori, care, fără să fi fost închiși, au trăit totă teama pînă la capăt. Ea însemna o luptă dintre torturile cele mai cumplite, dacă nu lăzări, prin excelență, la care ne-a supus comunitatea. Cazul la care mă refer este acela al lui Lucian Blaga – poetul, gînditorul, magistrul, maestru meu și al întregii mele generații. Nu a cunoscut pușcăria. A cunoscut, însă, toată umilințele. A fost „umilit și obisnit” îndeosebi în acei ani, 1948–1952, dar umilințele au continuat pînă la moarte lui, în 1961. Fusesem studentul lui, dăduștem licență cu el, la Filosofie. În 1948 am suferit prima mea detenție (a durat doar cîteva luni) pentru „Definire și răspîndire de material subversiv” – cărți interzise găsite în biblioteca mea. Fusesem dat afară din Universitate – eram asistent la Cluj –, în tovarășia unora dintre magistrii mei, printre care Lucian Blaga, și el scos la sfîrșitul lui '48, cind reforma învățămîntului a eliminat majoritatea profesorilor de la Literă și Filosofie din Cluj (și bineînțeles, și de la celelalte facultăți, decimind Facultatea de Medicină, Facultatea de Drept). Îl știu pe Blaga din anii aceia, '49–'52, retras în ceea ce numeam noi „biroul lui Faust”, o odăță mică, sub o scârîă de lemn, la Biblioteca Universității din Cluj, pentru că Blaga fusese numit, totuști, ca să i se dea „o pîne”, bibliotecar, apoi documentarist, apoi fusese încadrat într-un fel de colectiv de lucrare la *Istoria filosofiei în Transilvania*. Acolo, în acea odăță, ne înțineam zi de zi. L-am văzut pe Blaga temîndu-se de arestare. Teama aceasta de închisoare, care era răspîndită de securiști, a apăsat cugetele mulor intelectuali ai timpului, care nu cedaseră din primii ani. Îl înțovărăseam spre casă, în Cluj, pe Blaga și din cind în cind îl auzeam: „Nu te uita înapoi, sănătății urmăriți!”. Mărturisesc, fără cum eram (trecusem deja prin prima experiență cu pușcăria), eram mai puțin temător, mai „astucios”. Mă uitam în urmă și nu vedeam pe nimeni suspect. Teama acestui om mă bîntuie pînă și azi.

Am văzut, mergînd la București, în 1954–1955, cîpluri de prieteni – de pildă, pe Tudor Vianu și Edgar Papu. Două și două condiții diferite. Amîndoi stăteau sub aceeași apăsare. Vianu era mai reticent, mai temător, devenise de o prudență excesivă. Edgar Papu era mult mai deschis. Vianu nu va intra în pușcărie, Edgar Papu, da, peste cîțiva ani. Un alt cuplu de prieteni apropiati: Vladimir Streinu și Șerban Cioculescu, doi critici literari și istorici literari, oameni, de asemenea, cu lucrări deja publicate, de notorietate, și ei marginalizați în acei ani. Cioculescu, mult mai reticent, mai prudent, Vladimir Streinu, mai deschis. Cioculescu nu va intra în pușcărie, Vladimir Streinu va intra ceva mai tîrziu. Eu însuși, la început de '56, am intrat într-o lungă perioadă de detenție – 9 ani jumătate de pușcărie, plus doi de domiciliu obligatoriu, la Lătești.

Sînt un om care, și înainte de pușcărie, și după, am trăit mereu între cărți – cărți pe care le citești sau pe care le scrii. Una dintre suferințele majore ale penitenciarului comunist era aceea de a nu putea nici citi, nici scrie. N-am văzut în toți anii detenției mele o singură literă împărtășită. Scrisă am văzut. Nu aveam nici o posibilitate de a scrie pe ceva, hîrtie etc. (...)

Literatură și religie prin Morse

Cum comunicam? A fost evocată transmiterea prin Morse. Fiind la Jilava (am traversat mai multe închisori: Jilava, Gherla, Pitești, Dej, Făgăraș; la Sighet), am învățat alfabetul Morse și am comunicat fie eu transmitînd, de pildă, unui scriitor (dar nu lui special) și el a aflat de la mine, poeme de Baudelaire, Mallarmé, Argehi. E vorba de Alexandru Iavasiuc. (...) Cu Nicu Steinhardt am fost împreună cîteva luni. În *Jurnalul tercîrului*, în bunătatea, aș zice, în sfîrșirea lui, a evocat această amintire a lui din Jilava și și-a amintit ce i-am dat eu lui. Eu l-am învățat, încet, ceea ce și eu învățam prin Morse, respectiv, *Liturghia Sfintului Ioan Gură de Aur*. (...) În carte nu scrie ce mi-a dat el mie. El intrase 6 ani mai tîrziu ca mine, venea cu „prospături” de afară și printre acestea erau și texte din pri-

mele două volume apărute la *Gallimard* ale lui Eugen Ionescu. Eugen Ionescu era tabu la noi, dar volumele începuseră să pătrundă. Ceea ce cunoșteam eu la intrarea mea în pușcărie din Ionescu era acel *Nu și textele* publicate la noi în română, în tinerețe. Începusem să aflu că acest Ionescu se bucură de succes la Paris, dar, în 1955, nu le cunoscusem încă. Or, Nicu Steinhardt, cu talentul lui actoricesc, cu verva lui, cu umorul delicios, evreiesc, mi le-a jucat mi-le-a interpretat în așa fel cum niciodată nu le-am văzut interpreta nici de Jean Louis Barrault, nici de nici unul din ceilalți mari actori pe care i-am văzut mai tîrziu interpretând în străinătate Ionescu. Cînd i-am povestit mai tîrziu lui Eugen Ionescu că pe el l-am descoperit în pușcărie jucat de Nicu Steinhardt, l-am văzut lacrimind.

Bineînțeles, dintre scriitorii au fost unii mari povestitori și conferențieri. Îl evoc pe unul care mi-a fost bun prieten, și el i mort acum, Ovidiu Cotruș. A rămas memorabil îndeosebi prin povestirile după romanele lui Dostoevski. Eu însuși, toți anii de la pușcărie, mult mai mult decît el, am traversat conferenții despre filosofie sau istoria literaturii sau povestind. Depindea de cercul, de nivelul ascultătorilor. În închisoarea Făgăraș, unde am fost 6 luni, unde erau bătrâni politiști, jandarmi, procurori, o categorie întreagă, aceștia preferau nu filosofie, ci povestiri de romane sau filme. Au fost perioade în închisoare în care povestirile acestea, în special după revoluția din '56 din Ungaria, erau interzise.

Nicolae Balotă

Mîntuirea prin poezie

Scriitorul, în pușcărie, bineînțeles că nu putea scrie. Ce puteai face? Poezia. S-a compus multă poezie în memoria. De ce tocmai poezie? De ce oameni care nu s-au gîndit niciodată în viață la poezie au recurs ca la un refugiu la poezie? Cînd am intrat în pușcărie, după cele 9 luni de anchetă, la Jilava, am auzit, ca un folclor care circula, poemele lui Nichifor Crainic și ale lui Radu Gyr. Trebuie să spun că unii, care nu erau poeti, dar văzîndu-mă pe mine, literat en titre, veneau la mine și îmi spuneau, unii cu timiditate, poemele pe care le compusesești, îndeosebi în perioade de singurătate. Unul dintre acești poeti ai acelei perioade care, după '90, a putut să publice, cu o prefacță a mea, este episcopul Ploscaru. Poezia este un refugiu al sufletelor.

Am asemănăt două modalități de a reacționa la situația de mare presiune, îndeosebi în perioadele de singurătate, sau fără anchetă, cum au cunoscut bieții noștri demnitari la Sighet. În aceste perioade, unii dintre ei s-au refugiat în boala, în ceea ce medicii numesc „nevroză de situație”. De pildă: a auzi voci, a-ți auzi propria tu voce răsunînd din afară, a auzi vocile ironice ale anchetatorilor, ale altora, vorbind despre tine afară, vorbind despre ai tăi, despre cei apropiati – acestea sunt simptome ale unei nevroze de situație care de cele mai multe ori încetează odată cu situația respectivă. Dacă acest condamnat, supus în timpul anchetei sau al singurătății la asemenea presiuni trăia asemenea simptome, evident traumatic, dacă ajungea într-un peritențiar cu mai mulți împreună, aceste simptome, de obicei, încetau. Alii au avut acest refugiu în poezie. Poezia e mîntuitoare.

Dinu Pillat și mîntuirea prin credință

Evident, cu adevărat mai mîntuitoare era – dar aici depindea totul de un har – credința. Cei cărora li s-a dat acest har au avut cu adevărat alimentul salvator. Am avut o întîlnire, foarte frumoasă, tot la Jilava, cu Dinu Pillat. Era în același lot Pillat-Noica. Dinu Pillat a avut acest har și închisoarea lui a fost mult ușurată prin credința lui. Tot astfel revelația pe care a avut-o Steinhardt. Le era mult mai greu celor care nu aveau acest dar al rugăciunii. Atunci cînd îi se răpește totul din mină, cînd nu mai ai nici situație socială, nu mai eşti nimic, atunci cînd îi se spune: „Oasele tale aici vor putrezi” (și asta o auzi foarte des), cînd îi se ia și posibilitatea de a scrie, de a publica, dacă ai în mîna credință, ai o temelie cu care mult mai ușor poți străbate greul zilelor.

Salvarea prin humor: Radu Cioculescu

Evident că un intelectual poate trăi și altfel în pușcărie. Fără rugăciune, fără poezie, însă cu humor. Ca zul pe care îl văd prea rar pomenit este al lui Radu Cioculescu (fratele lui Șerban Cioculescu), traducătorul lui Proust, I-am întîlnit într-o dată printre cei mai frumoase zile ale detenției mele. Zia în care închisoarea Pitești în așa fel a fost decimată – au murit mulți bătrâni care nu au mai suportat detenția – și resturile, 300, au fost transportați în dube de cîte 100, pe un drum foarte greu, pînă la Dej. Îi înzia în care ultima sută, cea din care am făcut parte eu, am fost adunați în cellularul de la Dej, aud „Uite-i și pe Radu, uite și pe cutare”. M-am dus la el, pentru că, pentru mine, care sunt un mare iubitor al lui Proust, el reprezenta traducătorul lui Proust. Am stat puțin împreună. Atunci mi-am dat seama că ironia, umorea puțin acidă poate să întrețină și ea vigoarea unui om. Nu era cîtușii de puțin credincios, se declară, cu cinism, trebuie să spun, nu cu feroare, un „francmason care, zicea el, n-a părăsit francmasoneria, pentru că de ce să părăsești o altă de bună vacă de muls?”. Cinism evident, din partea lui. Dar, în același timp, omul acesta, mare iubitor și amator de muzică (evoca concertele memorabile la care assistase în anii buni înainte de război), chiar prin aciditatea pe care o exercita, înainte de toate asupra sa, apoi asupra celor din jur și, evident, asupra „caraliilor”, a care îl păzeau, s-a „păstrat” și el foarte bine.

Lecția poporului evreu

Noi, toți, ne-am adunat aici pentru că participăm la o răspundere: aceea de a nu ne „uita înapoi cu minie”, ci de a judeca și, în același timp, de a păstra memoria, înainte de toate prin ceea ce este unealta, instrumentul și viața noastră, cuvințul. Aceasta este lecția mare pe care trebuie să o învățăm de la poporul evreu. Nici ei, după întîrcerea din lagările de concentrare a celor care au fost supraviețuitori, nu și-au dat seama că memoria este o datorie vitală, de la început, ci doar cu timpul. Suferința mea cea mai mare în pușcărie a fost următoarea: Dumnezeule, am trăit între 30–39 de ani în pușcărie. Astă mă durea cel mai mult. Nu foamea, nu frigul, nu altceva – că s-ar putea să nu mai ies de aici și tot ce aveam de spus, tot ce aș fi vrut să spun, să scriu săr pe care nu mai pot spune și scrie nimic în toată viața mea. Această gîtuire în tine a cuvintelor pe care ai fi vrut să le spui a fost pentru mine suferința cea mai mare și aș putea spune chiar singura, cu adevărat suferință.

Lucrurile trebuie spuse și repetate și revăzute, cu alii ochi. Vor fi alii după noi care vor vedea cu alii ochi; din anumite perspective pe care noi nu le-am putut avea, am trăit prea în mijlocul lor. Ei vor judeca poate altfel, dar lucrurile trebuie iarăși și iarăși reluate. Așa cum toate operele mari ale omenirii s-au întîmpeata, pe mari suferințe, aş cred că se va putea fructifica și această experiență teribilă, aceea a detenților comuniști și a detenților naziste, a lagărelor de exterminare ale totalitarismului secolului 20.

Fragment din intervenția la cea de-a două Conferință Internațională a Centrului PEN Român, desfășurată la Sighet
(Titlul și subtitlurile aparțin redacției)

STELIAN TĂNASE

Intelectualii ca

- Studiu de caz -

DINU PILLAT

NOICA CONSTANTIN

Anul 1958 este pentru România anul declansării celui de-al doilea val de represiune. Primul se consumase între anii 1948–1953. El avusese ca ţinte elita antebelică, industriași, bancheri, oameni de afaceri, diplomați, militari, funcționari publici și mai ales cadrele și conducerile partidelor politice. Intelectualii, cu excepția celor direct implicați în politică, participanți la guvernările din perioada 1938–'44, nu fusese să ţină prioritate ale acestei campanii de represiune, mai ales a formelor radicale ale acesteia, arestările, procese publice etc. Intelectualii fusese marginalizați prin forme anexe ca: naționalizarea tipografiilor și editurilor, interzicerea ziarelor și a revistelor culturale; e-purări, înființarea cenzurii. Aceste măsuri au scos din circuitul cultural, complet controlat acum de serviciile de propagandă și aparatul partidului, majoritatea scriitorilor, în același timp, o campanie de atragere și corupere a virfilor intelectualității a avut loc, cu relativ succes. Nume mari ale culturii române ca Mihail Sadoveanu, George Călinescu, Mihai Ralea, Camil și Cezar Petrescu au colaborat cu regimul de „dictatura proletariatului” și ocupăție sovietică. Odată cu moartea lui Stalin în martie 1953, toate regimurile din blocul sovietic înlocuiesc politică de confruntare între sisteme cu aceea a coexistenței pașnice, ceea ce a asigurat căiva ani de relaxare ideologică.

Retragerea sovietică și represiunea inteligenției

În România, efectele anului 1956 au fost controversate. Dorința de înlocuire a conducerilor staliniste și intervenției sovietice la Budapesta, Gheorghiu-Dej le răspunde prin cererea de retragere a Armatei Sovietice din România, și începutul procesului de depărțire de Kremlin printre politici de echilibru între Moscova, Pekin și Belgrad. În iunie/lulie 1958, Hrusciov își retrage efectivile militare din România, nu atât datorită cererilor românești, cît din interesul URSS-ului de a demonstra că regimul blocului sovietic se susține prin ele însele, au sprințul societăților lor, pentru a înălțăre efectele negative create de înăbușirea revoluției budeapestene. Era o retragere prudentă dintr-oțară înconjuratoră exclusiv de tări comuniste și cel mai docil aliat de pînă atunci al Moscovei. România rămînea țara cu sentimente anticomuniste și antisovietice, puternice. Regimul lui Gheorghiu-Dej rămînea la fel de nepopular ca la începuturile sale. Cu baza socială și politică proprie insuficiente, și în absența garantului său, Armata de ocupație, Gheorghiu-Dej hotărăște lansarea unui nou val de represiune în masă. Teama lui Dej și a Biroului politic era ca retragerea sovieticilor să nu slăbească și destabilizeze guvernarea sa și să încurajeze elementele contestătoare. Să nu uităm, în munți continua o rezistență armată. În orașe, în perioada de relaxare a spiritului de la Geneva – aşa cum s-a văzut în timpul evenimentelor din 1956 –, începuse să se încheje o societate civilă, diferență grupuri, formale, dar mai ales informale, activau pe platforme

mai ales culturale. Evenimentele din Polonia și Ungaria îl preveniseră pe Dej de rolul jucat de intelectuali în absența unei clase politice. Pentru Gheorghiu-Dej era împede că un mare pericol pentru regimul său putea să vină din spate intelectualii, scriitori, artiști etc. Decizia sa din vara anului 1958 de a declanșa o nouă campanie de represiune se produce simultan cu retragerea Armatei sovietice. Țintele ei prioritare au fost intelectualii. Scopul acestui asalt generalizat împotriva inteligenției era unul preventiv. Ea – inteligenția – trebuia împiedicată să profite de retragerea sovietică. Cum regimul comunist de la București se identificase complet cu occupația sovietică, iar intelectualitatea românească în cea mai mare parte rămăsesese pe pozițile unui naționalism dublat de anticomunism, Dej a ales ca țintă a represiunii zona de unde puteau să apară pericole pentru regimul său. În paralel, pentru a lipsi intelectualitatea de sursele sale de articulare, el trece la românizarea cadrelor PMR și la o emancipare prudentă de Moscova, simultan cu o graduală folosire de către regim unui discurs politic „patriotic” și naționalist, care înlocuia în propaganda oficială pe cel „internaționalist proletar” din primii zece ani de guvernare comunistă. În acest fel regimul găsea o bază ideologică proprie și o anumită susținere în rîndul populației, profund antisovietică, în sentințele sale.

Legislația represiunii

Represiunea este declansată (odată cu retragerea ultimelor regimete sovietice) – prin Decretul 318 publicat la 27 iulie 1958 care modifica Codul de procedură penală. Pedepsele prevăzute de nou cod sunt mult mai aspre și se intind și asupra unor activități care înainte nu constitua infracțiuni, cum ar fi articolul 209, „discuții dușmanoase” sau „tentativa de a schimba forma de guvernămînt sau alianțele RPR-ului”. Aceste articole au permis arestarea, anchetarea, trimiterea în judecată și închisoarea a sute de mii de persoane. Numai în două jumătate a anului 1958 au fost anchetate 47.643 de către Direcția Cercetării Penale a Minis-

terului de Interne. Pînă în 1960, alte 50.000 de persoane vor fi de asemenea anchetate. În aceeași perioadă, cum ne indică o statistică, 323.207 „elemente dușmanoase” aveau un dosar la MAI și erau supravegheate în vederea „anihilării lor”. Procesele care au loc în perioada 1958–1962 își recrutează victimele dintre acestea. Acuzațiile au fost dintre cele mai variate. Au fost intentate procese jucătorilor de bridge, diferiților colecționari, funcționari din mai multe ministeriale, sioniștilor, homosexualilor, preoților din diferele culte, deținătorilor de aur, celor cu rude în străinătate, supravîntitorilor partidelor politice etc. Toate acestea sunt procese politice, care sub diferite titulaturi atacau brutal zone ale societății civile incipiente și ce mai rămăsesese din societatea românească interbelică. Dar principala țintă constituie intelectualii, care din perspectiva lui Gheorghiu-Dej constituau potențialul declanșator al unei revolte pe față. Vîrful acestei mari campanii de represiune îndreptată împotriva intelectualității l-a constituit procesul lotului Noi-

tal. Anchetații nu au urmărit de la început înscenarea unui singur proces, ci a cel puțin două. Într-unul, capul de lot trebuie să fie Dinu Pillat, pentru care se pregătea acuzația de „activități legionare” plecînd de la faptul că acesta scrise un roman, *Așteptind ceasul de apoi*, care avea ca personaj tineri din mișcarea legionară. Al doilea lot era vizat pentru „discuții dușmanoase și tentativa de a trimite în Occident” scrieri considerate periculoase pentru regim, ceea ce ar fi dus la redidarea scandalului Pasternak. În vara anului 1958 se hotărăște comasarea celor două loturi și înscenarea unui singur proces de mari proporții. Componenta lotului indică exact țintele alese de represiune în acest caz. Unii erau medici (Aurelian Vlad, Constantin Răileanu, Nicolae Radian), alții erau cercetaitori (Al. Paleologu, Remus Niculescu, Theodor E-nescu), Marietta Sadova era regizoare de teatru bine cunoscută etc. Intimidarea tribuții să atingă în calculele puterii nu doar scriitorii care nu colaborau cu regimul și care erau izolați, ci și persoane „integra-

ALEXANDRU PALEOLOGU

te” care lucrau în diferite instituții (Biblioteca Academiei, Institutul de Istoria și Teoria Artei, Institutul „C.I. Parhon” etc.). Unii dintre cei arestați nu colaboraseră cu regimul (Nico Steinhardt, Dinu Pillat, Constantin Noica, Al. Paleologu etc.), alții rămăseseră niște marginali (Vladimir Streinu, Dinu Ranetti, Emanoil Vidrașcu etc.) sau se integraseră într-o formă sau altă (ca Marietta Sadova, ALO. Teodoreanu, Constantin Răileanu, Nicolae Radian, Mihai Rădulescu etc.). Procesul îi viza și pe aceștia din urmă, pentru că se urmărea o epurare dublată cu o operatie de intimidare de proporții. Nimenei trebuia să se simtă la adăpost, nici cei care opuneau rezistență sau refuzau să colaboreze cu regimul, nici acela care acceptaseră realitatea politică și încercaseră să se integreze.

Legionarism / fascism: șantajarea intelectualilor din exil

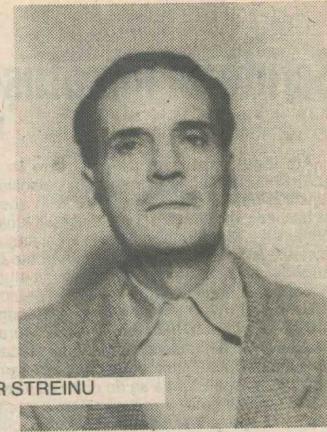
Regimul a dorit să dea ideea că acest proces a fost intentat unora care comploau împotriva regimului, de pe o platformă de extrema dreapta. Insistența pe acuzațiile de legionarism și fascism avea scopul de a anihila o posibilă reacție a exilului românesc sau a unor cercuri intelectuale și de presă din Occident. Acuzațiori susțineau – pe platformă ideologică oficială, după care comunismul era viitorul omenirii, iar capitalismul perimat – că originea ar contesta regimul este un reacționar, care dorește revenirea trecutului, iar trecutul era fascist și burghez (totuna, în viziunea oficială). Cine ar fi îndrăznit în

masă de manevră

(Fragmente)

acest context să apere niște intelectuali acuzați la București de activități fasciste, cind lumea postbelică stătea ideologic pe sentințele procesului de la Nürnberg? Orice reacție în presă în apărarea victimelor te aruncă sub incidența revisionismului istoric. Nu trebuie uitate alte două elemente: 1) faptul că mai mulți intelectuali de notorietate culturală aflați în Occident fusese în anii '30 simpatizanți ai mișcării legionare (Mircea Eliade și Emil Cioran, în primul rînd, dar și alții, ca Horia Vintilă, Horia Stămătu etc.). Dacă acestia ar fi reacționat în favoarea acuzațiilor, regimul ar fi făcut publice activitățile lor din tineret. Așa cum s-a văzut în scandalul Vintilă-Horia, în toamna 1960, cind regimul a scos la iveală articolele din presă de extremă dreapta scris în anii '30-'40 de căștigătorul din acel an al premiului Goncourt. Santajul a prins, nici unul din tre aceștia nu a îndrăznit să ia apărarea victimelor procesului, pentru a nu fi ei înșiși demascăți ca ex-fasciști, ceea ce ar fi dus la ruinarea carierelor lor; 2) Franța era încă o capitală culturală, o țară de re-

pentru regim. Protocolul acestor demascări era identic cu cel al proceselor propriu-zise, cu diferența că nu erau judecate de tribunale militare și nu se dădeau pedepse privative de libertate. Cei „demascăți” erau supuși oprobriului public, cu săli pline de oameni de două categorii: unii instruși să huiduiu, să ceară pedepse grele, selecționați din rândurile aparatului de partid sau muncitorii; alții erau aduși să asiste ca martori (selecționați dintre elitele profesionale) pentru a fi înfricoșați de ce li s-ar putea întâmpla. Finalmente, cei judecați astfel își pierdeau posturile în cele mai multe dintre cazuri, iar în unele dintre ele, considerate periculoase, erau deferiti justiției și trimiși în închisori. De observat că victimele demascărilor au fost adesea persoane integrate, unele care se bucurau de favoruri pentru colaborarea cu regimul. Demascările se organizau în instituții. Campania a avut o anumită metodă, prin care toate zonele activităților culturale au fost atinse. Universitățile, instituțiile de cercetări, presa, uniunile de creație, ministerul, toate au

VЛАДИМИР СТРЕИНУ

cuzațiile de care regimul avea nevoie să facă demonstrația sa de forță și intimidare. Pedepsele trebuiau să fie mari, exemplare, ca să sperie pe oricine ar fi îndrăznit să scape controlului sau să critice regimul. Anchetatorii trebuiau „să găsească doveză” pentru ceea ce imaginașeră liderii comuniști în scenariul lor politic. Într-realitate și ficțiunea procesului existau puține locuri comune, deși faptele incriminate adesea sănătate exacte. Anchetatorii transformau banale întîlniri literare sau conversații ocazionale în „grupuri organizate”, care puneau la cale „subminarea regimului”. În felul acesta erau descurajate orice fel de legături personale, crearea de grupuri, se bloca astfel refacerea societății civile. Sentințele pronunțate au fost foarte severe. Anca Ionescu, Sanda Simina Mironescu, Alex.O. Teodoreanu au primit săse ani. Sergiu Al George, Remus Niculescu, Theodor Enescu, Vladimir Streinu, Aurelian Vlad, cite șapte ani. Beatrice Strelesker, Remus Niculescu, Marietta Sadova, Emanoil Vîdrăscu, Nicolae Radian, cite opt ani. Răileanu, Constantin, 9 ani. Nicu Steinhardt a primit 12 ani de muncă silnică, Iacob Noica 13 ani, Alex. Paleologu 14 ani, Constantin Ranetti 15 ani, Florian Gheorghe și Alexandru Lăzărescu cite 16 ani, iar Arșavir Acterian 18 ani, tot de muncă silnică. Mituca Ion a primit 20 de ani, iar cei doi capi ai lotului, Dinu Pillat și Constantin Noica, cite 25 de ani de muncă silnică. În total, pedepsele însumează 268 ani, dintre care 85 de închisoare corecțională și 183 de muncă silnică. În plus, s-au dictat 125 de ani degradare civilă și pentru toți acuzații confiscarea averii.

„Dezghetul“

Campania de epurare, pedepsire și intimidare începută în 1958 a întinut ansamblul vieții cultural-intelectuale și a durat pînă la sfîrșitul anului 1961. Sfîrșitul ei a fost marcat de Congresul al XXII-lea PCUS, în care Nikita Hrusciov a relansat „critica cultului personalității lui Stalin” și politica reformistă în URSS. Reacția lui Gheorghiu-Dej a fost să refuse amplificarea deschiderilor și mai ales destalinizarea regimului. Pentru asta, el a montat

o plenară în decembrie 1961 în care rezoluția stipula că destalinizarea în România a început încă din 1952, odată cu înălțarea grupului Pauker/Luca/Georgescu și a continuat în iunie 1957 cu înălțarea altui grup, Iosif Chișinevski/Miron Constantinescu. Plenara din decembrie 1961 este semnalul unei accelerări a deținutării de Kremlin. Gheorghiu-Dej caută altă formulă în vederea supraviețuirii sale politice. El caută acum sprijinul economic și politic al Occidentului și se depărtează de Moscova pe fundalul conflictului chino-albanezo-sovietic ca și diminuării treptate a autorității politice a lui Hrusciov. Pe plan intern, desovietizarea propagandei se accentuează. În viață literară apar numeroase atunci interzise. Liderii comuniști români încep o apropiere de intelectuali. Suportul acestora poate asigura regimului o susținere din partea celui mai influent segment al societății românești. În acest context, o serie de decrete de amnistie sănătate succesiv. În cadrul lor, și victimele procesului Noica-Pillat sunt puse în libertate pînă în august 1964. Ultimi amnistiați (Constantin Noica printre ei) sunt puși în libertate în august 1964. Dacă procesul avusese scopuri manipulativ-politice, și amnistia din 1964 a avut același caracter, manipulativ-politic. Dacă în 1958-61, procesele și demascările organizează împotriva intelectualilor servesc consolidării puterii lui Gheorghiu-Dej și oamenilor lui, în 1964 scopul a fost același: consolidarea puterii. În circumstanțe schimbante, intelectualii au fost folosiți ca masă de manevră în folosul acestuia și grup de interes. În perioada 1961-64 prioritățile regimului Gheorghiu-Dej rămăseseră aceleași, supraviețuirea politică. Contextul însă se schimbă. Gheorghiu-Dej, pentru a supraviețui, deci pentru a nu cădea victimă unei incercări de „rotire a cadrelor” inițiată de liderii PCUS, trebuia să se depărteze de Kremlin. După o scurtă perioadă care a urmat intervenției sovietice la București, susținută complet de Dej, cînd își cîștiga încrederea lui Hrusciov, relațiile dintre cei doi lideri și cele două partie comuniste se înrauătășesc, iar (mai ales după octombrie 1961) Gheorghiu-Dej avea nevoie de suport intern. O altă manevră politică, inversul celei declarate în 1958, este atunci concepută. Nu se mai urmărește înfricoșarea intelectualității, ci dimpotrivă, atragerea ei, determinarea ei, într-un fel sau altul, să colaboreze cu regimul. Eliberarea prizonierilor politici din închisori urmărea două tipuri de diferite: 1) pe plan intern, cîștigarea sprijinului intelectualității, ca și unor segmente din vecihile elite care reușiseră să supraviețuiesc detinției, 2) pe plan extern, să răspundă condițiilor impuse de Occident pentru sprijinul economic și politic cerut de București. Si de data aceasta, regimul consideră că intelectualii puteau fi folosiți ca masă de manevră.

(Fotografiile folosite au fost făcute în timpul procesului Noica-Pillat și aparțin colecției autorului)

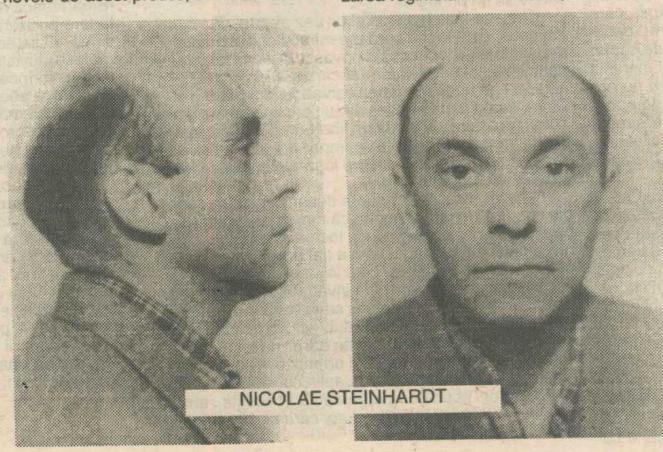

ПАСТОРЕЛ ТЕОДОРЕАНУ

fugiu pentru emigranții politici, oraș de maximă influență culturală. Aici trăiau și mulți dintre emigranții români cei mai cunoscuți. În ciuda prezenței la putere a generalului De Gaulle, Franța, Parisul mai ales, erau din punct de vedere intelectual și cultural dominate net de stînga. Stînga vedea în regimurile „de democratie populară” niște democrații veritabile, către care trebuia să se îndrepte și Occidental. Cu puține exceptii (Raymond Aron, Marcel, Camus), puțini ieșeau din acest format ideologic și politic: Abia mijlocul anilor '70 va aduce o schimbare, în sensul demarxizării intelectualității și mass-media. Acestea au făcut ca un proces de mari proporții, intentat unor intelectuali cunoscuți, dincolo de Cortina de fier, deși informațiile au existat, să nu se oglindăescă în nici un fel în mass-media și în cercurile intelectuale franceze, iar exilații români, la curent cu ce se petreceau, să-și inhibe orice fel de reacție.

Arestările încep la cîteva săptămâni de la atribuirea premiului Nobel lui Boris Pasternak, în decembrie 1958, cu Constantin Noica, aflat în domiciliu obligatoriu la Cimpulung, unde se aflau și „alte elemente ale fostelor clase exploatatoare”. Anul 1959 va aduce arestarea, anchetarea în libertate, sau în stare de reținere, a altor zeci de persoane, în legătură cu procesul care se pregătea. În aceeași perioadă, *Securitatea* și organele PMR încercează „procese cu public” împotriva a mii de persoane, intelectualii cel mai adesea. Ele erau numite generic „demascări” și erau niște ritualuri de punere la stipul infamiei a unor persoane care îndrăznește să critique regimul, sau considerate prea influente și deci periculoase

НИКОЛАЕ СТЕЙНХАРДТ

În vara lui 1988, Petre Mihai Băcanu mi-a împărtășit ideea de a scoate un ziar clandestin, împotriva dictaturii ceaușiste. La această incercare, în afară de noi doi, au mai fost: jurnalistul Anton Uncu, inginerul electronist Ștefan Niculescu Maier, maistrul tipograf Alexandru Chivu, matreriorul Nicolae Neacsu – care a confectionat presa de tipărit – și economistul Elena Gheorghe, care ne-a pus locuința sa la dispoziție.

Una din motivările amintite în micul articol pe care l-am scris atunci, „*Am ales România*”, a fost: „... în toată presa noastră de azi (de atunci – n.n.), nu mai răzbate nici măcar umbra unei opinii care să reflecte tristele realități ale ţării – am el acesătă cale spre adevăr”. Procedeul de tipărire era foarte greoi. Hirtia trebuia umezită, trecea imprimată la această presă, filă cu filă, și după ce terminau tot tirajul pe prima parte (într-împărțire se uscau foile), ar fi urmat să imprimăm și a doua parte. Voiam să fie măcar 3.000 de exemplare și ne gîndea că primulă cea mare va fi la distribuirea ziarului. În același timp, speram să nu fiu descoperit. Din păcate, au știut prea multe despre întreprinderea noastră, de undeva s-a scurs o informație și am fost arestați cînd nu apucase să tragem decît o zecime din tiraj (300 de ameseșene foi), să le imprimăm pe prima parte, fără să fiu făcut corectura.

Anchetatorul „bun”, anchetatorul „rău”

Pe mine m-au arestat (am aflat pe urmă) la două zile după colegii mei, Anton Uncu și Petre Mihai Băcanu, de pe stradă. Urma să plec într-o delegație și colegul cu care trebuia să mă întâlnesc a constatat că nu mai apar. Am fost urcat într-o mașină cu numărul de Timișoara și dus în arestul din Rahovei. Pe urmă, mi s-părui și astăi un semn dumnezeiesc, că era numele Timișoarei implicat.

Am stat în arestul Securității – Direcția a 6-a cercetări penale – 93 de zile și a urmat un domiciliu obligatoriu la Tîrgu Jiu, din care am scăpat după 22 decembrie 1989. Aici săt oameni care au stat ani grei în pușcărie și în condiții infinit mai dure decît cele în care am stat noi. Aș zice că, prin comparație, detenția noastră a fost ca într-un hotel de lux. Bineînteleș, nici o clipă nu mi-am mai văzut colegii, nu aveam nici o știre din afară și eram fiecare în celule separată. Am avut norocul ca fereastră de la celula mea să dea spre o aripă de la Patriarhie – era postul Paștelui, fiind iarnă, înținericul cădeau destul de devreme și ve-deam mereu aprinsă o luminiță acolo, pînă trebuia să trag obloanele. Știam că mă rog lui Dumnezeu și că am un semn prin acea luminiță, pe care o vedeam de cădere serii.

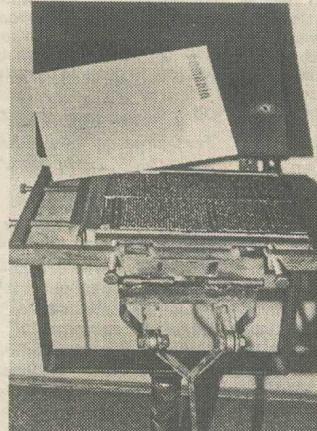
Am avut doii anchetatori: unul jucă ro-

MIHAI CREANGĂ

„Am ales această cale spre adevăr”

Iul anchetatorului „rău”, celălalt al anchetatorului „bun” – era clar că erau roluri, pentru că se urmărea, ca și înainte printr-o astăzi nu pot să-mi explic de pildă cum a fost „lucrat” un anume moment: la două-trei zile primeam un pămătuf cu spumă de ras, care mergea de la unul la altul, prin vizetă, și imediat erau condus de un gardian într-o cameră cu lăzări și oglindă; gardianul rămănea în fața acelei uși, și acolo erau ras cu briciul. Sigur, nu era placut, dar te obișnui. Era aceași individ mărunțel, negricios, drăguț, și după al doilea, al treilea bărbierit în felul asta te linisteai, mai ales că era un gardian care stătea în ușă. Și îta că, într-o zi, în locul tinerelului găsesc o namilă, cu o față lombroziannă, și în clipă în care a început să mă radă, gardianul a dispărut. O să ziceți că a lucrat numai imagi-

unele lucruri la care ei ar vrea să ajungă. S-a spus despre Securitate că avea metode extraordinare, că avea speciale formidabili ș.a.m.d. Este adevărat, nici astăzi nu pot să-mi explic de pildă cum a fost „lucrat” un anume moment: la două-trei zile primeam un pămătuf cu spumă de ras, care mergea de la unul la altul, prin vizetă, și imediat erau condus de un gardian într-o cameră cu lăzări și oglindă; gardianul rămănea în fața acelei uși, și acolo erau ras cu briciul. Sigur, nu era placut, dar te obișnui. Era aceași individ mărunțel, negricios, drăguț, și după al doilea, al treilea bărbierit în felul asta te linisteai, mai ales că era un gardian care stătea în ușă. Și îta că, într-o zi, în locul tinerelului găsesc o namilă, cu o față lombroziannă, și în clipă în care a început să mă radă, gardianul a dispărut. O să ziceți că a lucrat numai imagi-

Mașina de tipărit artizanală la care urmă să se imprime primul număr al ziarului clandestin *România*

năia mea. Evident, m-am gîndit că ăla a dispărut pentru că să fiu tăiat (îl se putea pune ulterior briciul în mînă și în felul acesta se putea lansa ideea sinuciderii). Știa că nu a fost numai impresia mea, pentru că după aceea i-am întrebăt pe colegii mei dacă au trăit la fel acel moment de teroare. Și mi-au spus că da, au avut aceeași spaimă pe care am avut-o eu. Dar poate că nu a fost aşa pentru că o regizaseră ei, ci pentru că, în fața unei astfel de situații, toți oamenii reacționează probabil la fel.

De ce spun că nu erau maeștri și că erau lipsiți de imaginea, pînă la urmă, și prizonierii unor reglementări de demult?

„Sifonul”

La un moment dat, spre seară, a fost introdus în celulă, vezi Doamne, „îmbrîncit”, un tip solid, care s-a și apucat imediat să-mi povestescă pentru ce a fost adus el acolo. I-am spus din prima seară: „nu-i aşa că *sîntea ofițer de securitate*?”. Era aşa-zisul „sifon”. Adică el se umple de informații de la tine, iese, și anchetatorul crede că tot ce n-a putut să smulgă el smulgă prin acest tip cu care îți împărți singurătatea. Și, într-adevăr, indiferent cine îți-a intrat în celulă, indiferent că și-a căstigat înțeleptul angajat, este totuși o bucurie să ai cu cine vorbi și împărți singurătatea. El poveste că era inculpat într-un proces cu subminarea economiei naționale și a fost scos la anchetă. Cind s-a intors, era murdar de cerneală pe degete, pentru că așa scria în manualul lor. Dar eu știam foarte bine că la anchetă îți se

dădea un pix, care nu lasă nici o urmă pe degete. Deci, o gogomăre care rămăse din manualul „sifonului”, de la instruire, de pe vremea când se foloseau tocii și călimara, dar cu aceea „dovadă” ei încerca să te prostească și acum... Cînd vezi lucruri din astea te întărești, capeți un alt tonus.

Pregătirea pentru moarte

Sunt multe mîngîieri de care ai parte într-o celulă. De pildă, atunci iarna fusese foarte blîndă, primăvara venea mai devreme și erau o mulțime de turturele în perioada de împerechere, și o zbîrătăceală și un gîngurit, iar peste acest ton veneau vocile unor copii de la o grădină din apropiere, care cîntau, să jucă, rideau – și astăzi erau sunete absolut minunate. Aș vrea să le mai aud aşa cum le auzeam atunci...

Dominul Mircea Martin a spus că dominul Balotă a descris astăzi de puternic închisoarea încît aproape că a făcut destinul său de invidiat. Vreau să vă spun că, într-adevăr, o asemenea experiență este de invidiat. Nu pentru că am trecut eu prin ea, dar cred că nu strică nici unu om, pînă la urmă. Îți dă o anume tărie. După ce am semnat condamnarea la moarte, acuzarea pentru care pedeapsa era aceasta, zece zile am fost lăsat în pace, să fierb în suc propriu, deși din cînd în cînd mă gîndeam că nu sănătatea mea să împuște pentru fleacul astăzi, dar am zis, dacă totuși se întîmplă, cel puțin să-mi cheltuiesc timpul antrenîndu-mă pentru acel moment. Și în ce a constat acel antrenament? În două lucruri: pe de-o parte, îmi rememoram toate greșelile, toate neîmplinirile, toate păcatele, în primul rînd față de cei dragi. Pe de altă parte, citesc unul dintre eroi, care urmă să fie împușcat, se temea ca glonțul să nu împătrundă în ochi. Îmi rămăsese astă în memorie – și într-adevăr e terifiant – și atunci am început să desfac momentul astăzi și să-l tot trăiesc, să privesc acel glonț, pînă am ajuns să-l privesc cam o jumătate de oră. După aia mi-am spus: „dar va dura o zecime de secundă” și realmente m-am linștit.

Tot la mîngîierile de care pot să ai parte (și de care cei care au stat în închisoare în prima perioadă n-au avut parte) mai vreau să amintesc că, după o lună jumătate sau două, atunci cînd am primit și *Scînteia*, am avut dreptul la un pacchet. Și iar au făcut o greșeală: pe un borcanel de plastic nevesta mea scriise: „miere + polen”, iar ei n-au rupt eticheta. Și scrisul ei acolo a însemnat ceva extraordinar – era singura informație pe care o primeam despre ai mei.

„Moartea lui Gheorghe Ursu ne-a salvat”

Multumesc pentru momentul de azi Fundației Academia Civică, pentru că a considerat că modesta noastră experiență se cuvine evocată aici, multumesc PEN-Clubului, care a acționat în favoarea noastră, a celor trei ziariști, despre care și-a spus că sunt oameni care, din proprie inițiativă, au încercat să protesteze față de arestarea noastră. Și vreau să mulțumesc și unor umbre, astăzi, din păcate: doctorul Zorel Filipescu, care, deși era în vizorul Securității, datorită fiului său Radu Filipescu, care fusese arestat, a telefonat și le-a adunat pe soțile noastre, le-a încurajat și le-a învățat să facă o scrisoare comună și tot el s-a ocupat ca scrisoarea să ajungă la Europa Liberă. Și mai vreau să mulțumesc inginerului și poetului Gheorghe (Babu) Ursu, care a fost omorât în acel arest, și eu cred că moartea lui a schimbat în bună destinul nostru. Fiindcă nu știau dacă chiar au vrut să-l omoare, dar au vrut să-l chinuie și l-au chinuit peste măsură, și într-un fel moartea lui ne-a salvat cel pe care l-am avut.

VICTOR FRUNZĂ

Istoria stalinismului în România

Nu m-am gîndit să scriu o carte despre ceea ce am numit generic „stalinismul în România”, decât cînd mă apropiase de vîrstă de 40 de ani. Acumulase multe suficiente întrebări, nedumeriri și eram de mult conștiînt că mistificarea istoriei devenise ră o normă. A cercetat adevarul istoric, fie și numai pentru tine, dar mai ales a pronunțat cu glas tare și pentru alții, scoțîndu-i astfel de sub teroarea minciuni, era o modalitate de a te mulgăzi din modul de existență specific celor mai mulți: o omului cu conștiință dublă. Știam că prețul eliberării de povara dublei conștiințe va fi scump, extrem de scump, acest pas, plasîndu-te în mod automat în conflict cu regimul de dictatură. Aspectul cel mai important pentru a scrie o istorie a terorii comuniste în România nu era, la urma urmelor, cum să aflu adevarul. În momentul cînd am pornit să astern pe hîrtie ceea ce a devenit carte substanțială, dețineam documente care, imediat ce expirau și începea etapa următoare, devineau deja interzise, oprite de la cunoaștere și publicare. Mă trezisești astfel cu o mică colecție de asemenea texte, care au reprezentat un început. După unele ezitări și frânturi interioare firești, intenția de a porni la lucrul a devenit decizie fermă și irevocabilă, prin 1971–1972. Am luat-o și dintr-un motiv absolut personal: în afară de răspunderea pe care o aveam fiecare, în general, în societate, m-am trezit având familie și un copil. Astfel, mi-am pus problema că veni o zi cînd va trebui să-i răspund fiului meu la întrebarea: „De ce a tăcut generația voastră, de ce ne-a sacrificat?”. Si voind să preîntîmpîn scadența ei, să-l pot privi în ochi cu demnitate, dacă aveam să ajung să trăiesc acel moment, m-am gîndit că va trebui să fac ceva la timpul potrivit. (Din fericire, aşa cum mi s-a derulat apoi biografia cu exil cu tot, fiului meu nu a mai fost cazul să-i răspund, dar am făcut-o poate pentru alți tați, la întrebarea altor fiți.)

Stalinismul românesc – unul dintre cele mai longevive

Așa am început deci să scriu o istorie a Partidului Comunist Român, pe care în gîndul meu am numit-o *Istoria stalinismului în România*, pentru că și după moarte lui Stalin stalinismul a continuat să existe. Iar la noi s-a consolidat și mai bine. În timp ce în Rusia, stalinismul căpătase forme mai edulcorate, hrusciovismul deține demascase și anume „erori” ale trecutului (inclusiv dezafectase Gulagul), iar gorbaciovismul reprezenta chiar o negație a lui, la noi, stalinismul românesc, sub Gheorghiu-Dej, incremenise sau evoluase într-o formulă originală, dar nu mai puțin infernală, iar sub Ceaușescu, aberația stalinistă reușise chiar să blocheze mersul istoriei. Chiar în timp cînd scriam această carte, stalinismul românesc era o exrescență ferocă. Am dat de el fără să am acces la arhive – deși în anii optzeci, cînd lucrarea a apărut în Vest, am citit în diverse publicații din exil că aș fi reușit să înșel „vîljența” partinică și să mă documentez în secret în unele din ele – dintr-o documentare pe multiple planuri, adunând tabloul întreg, ca într-un joc de puzzle, din frunzuri. Aceasta este o primă parte, cea care privea laboratorul strict personal, săut numai de mine, pentru că nu dău la iveau un lucru nou: nu erau numai Sighetul, Gherla, Văcăreștiul, Aludul, Rahova închisorile României, ci toată țara era o închisoare îngrădită și care se definea prin aceea că tuturor ne lipsea esențialul, libertatea.

Scrisul în singurătate

Am scris-o deci pe ascuns. Singurul om care a știut de existența cărții și de preocupările mele reale, după ce mă întorceam de la facultate, era soția mea, Natela Frunză (născută Sulakadze), de origine georgiană-rusă, și care a avut cu mine o solidaritate tăcută extraordinară, pentru care și întîi recunoscător. Am încheiat carteoa pe la sfîrșitul anului 1975. Pe la sfîrșitul anului 1976, am început să o transcriu. Noi nu am avut un samizdat. Am abordat înfiîi această variantă, de a o face să circule pe ascuns, editînd carteoa, adică să o bat la mașină în cîteva exemplare într-un format mic, dar am renunțat, din cauză că eram sigur că în lantul cititorilor, transmișînd-o din mină în mină, nu va dura mult și la una din primele verigi, se va prăbuși totul. Or, scopul meu era, într-adrevă, să o răspîndesc, dar în același timp de a mă salva de la o represiune sigură. Am acceptat riscul, știindu-l, dar în același timp spunîndu-mă că sacrificiul nu trebuie făcut oricum, prosteste. Am adoptat varianta de a trimite textul cărții în Occident. Știam că interesul pentru scrierile provenind din Est, mai ales dacă abordează domeniul interzis, este, mai ales în Franța, destul de mare (apreciere însă prudentă, din pricina că prioritatea, observasem acest lucru, o aveau manuscrisele venite din URSS,

Cehoslovacia, Polonia). Nu știam care îi va fi soarta, temîndu-mă și de o posibilă lipsă totală de interes și deci de inutilitatea riscurilor asumate și a eforturilor. Am adoptat transcrierea pe foie de ligă sau de biblie, cu creionul cu vîrf foarte fin, pe care îl ascuțeam la 4–5 rînduri, scrisă cu litere care se pot citi numai cu lupa, dar eu o faceam cu ochiul liber. O filă îmi lua cam 3–4 ore. Într-un an de zile am definitivat-o.

Fără ajutorul exilului

În momentul în care Goma și-a început acțiunea sa („mîscarea Goma”), în primăvara lui 1977, eu mă aflam spre sfîrșitul transcrierii acestei cărți, o carte disidență, avînd mari regrete că nu avusesem prioritățea, cu toate că decizia mea de a scrie o carte de opozitie fusese cu mult anterioră atitudinii sale deschise, din 1977. L-am admirat și l-am prețuit pe Goma pentru tot ce a făcut și acest sentiment îl păstrează nestribit pînă astăzi. Dar, mai ales după ce i-am citit *Jurnalul*, mi-am dat seama că ne diferențiau anumite lucruri: Goma își publicase o carte sau chiar două la Paris, se bucura de sprijin, inclusiv din partea mediilor independente din Occident, nu mai vorbesc de *Europa Liberă*, și pentru a ține treaz acest interes, ba chiar a-și spori notorietatea, parcă își căuta cu lumînarea conflictul cu dictatorul, pe care îl provoca, îl înfuria cu formule teribile („Domnului Nicolae Ceaușescu, Palatul regal...”). Plus că era vorba, transât, de o cerere de expatriere. În ceea ce mă privea, eu nu doream să plec

- N. 8 iunie 1935 •
Facultatea de istorică a
Universității „Lomonosov”
din Moscova (1958)
• Versuri: „Globul din
stînga” (1968) • Profesor
la Facultatea de
Ziaristică (1971–1978),
• Devine disident publicind
în Occident „Scrisoare
deschisă secretarului
general al partidului”
(1978) • Expulzat în Danemarca (1980)
• Inaugurează editura „Nord” (1982) • Editează
revista „Alergătorul de la Marathon” (1985)

din România. Nu am scris carteoa nici pentru a pleca din țară, nici pentru a deveni celebru. De aceea, în acel moment, între posibilitatea de a-mi sacrifica această carte și alte lucruri pe care le proiectaseam, respectiv critica de pe poziții de analiză a regimului Ceaușescu, și a tăcea pînă la momentul potrivit, am ales să cerea temporară, pentru a duce la bun sfîrșit lucrarea, să o văd trimisă și eventual editată. În anul următor, 1978, m-am decis să plec în Franța și să întreprind personal demersurile necesare. Nu aveam legături cu exilul. Am primit foarte ușor un pașaport: eram profesor (cu titlu de conf. univ.) la Facultatea de Ziaristică, funcționînd în cadrul Academiei „Stefan Gheorghiu” (era singura facultate de profil, care în loc să fie împreună cu filologia, prin demența dictatorilor, care pretinseau că ziaristica este o formă de propagandă, a fost adusă la Academia de partid, și în mod automat am devenit și noi profesori la acest institut). Așadar, am plecat în Franța, în 1978, cu scopul de a căuta o editură care să-mi publică *Istoria stalinismului în România* și în același timp să public o scrisoare critică la adresa lui Ceaușescu, a situației drepturilor omului în România, pe care o redactaseam acasă și o învățasem pe dinăfară, ca să nu mai risc și transportarea ei. Filele *Istoriei*, un pachet minuscul, gros cît o ciocolată, le-am introdus în buzunarul unui balonzed. Nu am fost controlat, cum mă afiam în vagonul de dormit de clasa întîi, am trecut foarte ușor. Aș putea spune că, atît cît a depins de mine, totul a mers strună. Securitatea avea să-mi preia carteoa direct de la editură, iar pe mine să mă introducă în colimatorul ei la întoarcere.

Agentii Securității la Paris

Ajungînd la Paris, primul meu gînd a fost să rezolv prima parte a problemei: găsirea unui editor pentru *Istoria stalinismului în România* și am început să contactez diferite case de editură. Am făcut o vizită la editura *Gallimard*. Era la sfîrșitul lunii august. Atunci în Franța este luna vacanțelor și la *Gallimard* m-a permis o persoană, doamna, care s-a uitat cu o foarte mare curiozitate la culegere de foi scrise atît de mărunt și, foarte mirată, mi-a zis: „c'est domage, monsieur, c'est pas en français...”, dacă aș putea să o traducă. Cea mai serioasă discuție am avut-o la

Robert Laffont, unde am dat peste o redactoră, în temă cu situația din est, dar care mi-a cerut să am răbdare o săptămînă, pentru că trebuia copiată la xerox, cîtită de un lector (român) și consultată conducerea editurii. Am acceptat, dar înainte de a primi răspunsul definitiv, am cerut originalul textului, pentru a continua tatonările. Textul l-am arătat și la *Flammarion*. Aici am fost primit la fel de bine, a avut loc o discuție în prezența unui redactor, devenit un personaj-cheie pentru ce a urmat și, la fel, a rămas să revin peste cîteva zile. După discuția în franceză, acel domn m-a invitat la o cafea, vorbindu-mi pentru prima dată românește: era Virgil Tănase. Din acel moment, am devenit oarecum prieten, prietenie care s-a încheiat brusc după 1990. **Robert Laffont** mă-a răspuns pozitiv, la fel și *Flammarion*. A trebuit să optez și am avut proasta inspirație de a opta pentru ultima editură, la mijloc fiind Virgil Tănase. Am semnat contractul. S-a plătit chiar un mic avans, pe care nu l-am incasat eu, ci o verișoară a soției. După aceea m-am ocupat de a două problemă, pentru care venise la Paris: difuzarea *Scrisorii* mele către dictator, pe care am predat-o agenției *Reuters*. Despre aceasta se știe mai mult, pentru că a fost publicată imediat și difuzată la *Europa Liberă*. În discuția pe care am avut-o la *Flammarion*, o condiție strică a căreia am pus-o editură a fost de a nu se vorbi prin nici un mijloc de informare despre această carte, pînă nu apare. M-am înăpoiat în țară, între timp *Scrisoarea* se azuise la *Europa Liberă*. *Securitatea* m-a luat în primă parte de la graniță, am fost supus unei anchete care a durat timp de o lună și jumătate (de la începutul lunii septembrie, pînă în 16 octombrie), de trei-patru ori pe săptămînă, cîte săse-opt ore de fiecare dată, în incinta Academiei „Stefan Gheorghiu”, chipurile... de partid și nu de securitate, dirijată chiar de Ceaușescu, erau doar „liber”, nu m-au arestat, și... deodată aud, în octombrie, în timpul *Tirguilui de carte de la Frankfurt/M*, la *Europa Liberă*, știrea că editura *Flammarion* a anunțat pentru anul următor apariția cărții *Istoria stalinismului în România* de..., care va fi un punct de atracție editorial. Pentru mine a fost un soc încrezăcător acestor convenții, ceva mai tîrziu creîndu-mi-se senzația, aproape certitudinea, că nu știu cui de acolo i-a creat un alibi special, pentru ca să se spună că *Securitatea* nu a aflat de existența acestei cărți de la o persoană anume, ci de la o sursă de informare publică, pentru ca să-și concentreze apoi acțiunile pe anihilarea lucrării. Ceea ce se-a și întîmplat. În 1979, în luna februarie, primes un telefon de la editura din Paris, pentru completarea unor date biografice, comunicîndu-mi totodată că, în aprilie, carteoa va fi în librării. Era chiar prezisa sosirii președintelui Frantei, Valéry Giscard d'Estaing, la București, într-o vizită oficială la Ceaușescu, dar vizita să-a amînat din pricina faptului că avionul nu a putut ateriza din cauza unui viscol puternic. Peste cîteva zile, a avut totuști loc, apoi Ceaușescu, la rîndul lui, a fost invitat în Franța. Nu dispun de documente sau dovezi, este doar o convîngere din informații pe care, prin 1982–1983, mi le-a dat cu jumătate de gură însuși Virgil Tănase, că, printre altele, această carte a fost una dintre cele mai vizitate în Franța. Despre apariția ei, din acel moment, nu s-a mai spus și nu s-a mai auzit nimic. Cum putea să apară o lucrare care, printre altele, avea un capitol, *Nenorocirea istorică numită „Anii lumină”?*

Urmare a unei represiuni în libertate la care am fost supus timp de doi ani (1978–1980), pînă la urmă mi s-a făcut vînt din România. *Securitatea* a fost aceea care mi-a ales pînă și țara de exil: Danemarca, încîn, în august 1980, danezii s-au trezit cu mine și cu familia mea pe aeroportul din Copenhaga. Cartea a ajuns totuști la conștiința românilor. După apariția ei, în 1984, la Aarhus, în limba română (în editura *Nord*), sub titlu *Istoria PCR*, postul de radio *Europa Liberă* a difuzat-o într-un serial. Postul de radio *Voce Americii*, în limba română, a cîtit numeroase fragmente. A fost comentată în numeroase publicații de limbă română din afara granitelor, inclusiv în organele scrise la *Securitatea* pentru a î se anihilă influența. În 1990, la inițiativa domnului Gabriel Liiceanu, editura *Humanitas*, a editat-o sub titlu original (redactor M. Stoica). La lansare (la Librăria „Eminescu”), cei care au dorit să o cumpere au stat cîteva ore la coadă. Tirajul s-a epuizat practic imediat după apariție. Pot spune că scopul pe care mi l-am propus atunci, în anii șaptezeci, cînd în clandestinitate am hotărît să scriu o istorie a comunismului românesc, a fost atîns: ea a ajuns, în populația masurilor *Securității* de a fi anihilată, a ajuns la conștiința celor pentru care a fost scrisă. Este oare o răspplată mai mare pentru un autor decât aceasta?

Fragment din intervenția la cea de-a două Conferință Internațională a Centrului PEN român, desfășurată la Sighet

JACEK BOCHENSKI,
președintele PEN Club-ului Polonez

Viața mea înainte și după închisoare

Experiența mea personală de detinut politic e foarte modestă: am fost închis pentru o săptămână, în urma impunerii legii marțiale de către autoritățile comuniste din Polonia anului 1981. A fost singura dată din viața mea cind am dormit sub o pătură jegasă, într-o celulă supraaglomerată, mîncind zreamă pentru deținuți din gamelă.

Spre deosebire de mine, victimele opresiunii politice din Polonia de-a lungul istoriei au avut o vastă experiență a detinției. Pentru polonezi, perioada de apogeu al opresiunii (și cea mai singeroasă) a început încă din timpul războiului, și s-a datorat atât nazistilor, cît și totalitarismului sovietic. Tot ce s-a întâmplat mai tîrziu a fost mai bine decît atunci, în ciuda abuzurilor staliniste și a altor forme de violență comunistă ulterioare.

Între naziști și sovietici

În septembrie, 1939, Polonia a fost ținta a două acte de agresiune armată simultane. Acest lucru nu s-a mai întâmplat în nici o țară din Europa. În 1939, în România era încă pace și ea a putut primi pe teritoriul ei sute de refugiați și exilați polonezi, civili și militari. E un gest pentru care noi le suntem și astăzi recunoscători românilor. Prin contrast, Hitler și Stalin și-au împărțit Polonia în două, ambele părți căzind pradă unor cumplite atrocități.

În partea „germană”, au fost: exterminarea evreilor, impușcarea, devenită rutină, a membrilor reali sau potențiali ai mișcării poloneze de rezistență, arderea satelor, spinzurările de prizonieri, decimarea intelectualității poloneze, torturile Gestapoului, raziiile din Varșovia. Scriitorii s-au aflat și ei printre cei ucisi, închiși, torturați, la Auschwitz și în alte locuri...

În zona de ocupație sovietică, au avut loc masacrul de la Katyn al ofițerilor-prizonierilor de război, mii de arrestări în rîndul așa-zisilor „dușmani de clasă”, (proprietari, demnitari, juriști, polițiști și preoți), sute de mii de deportări în lagările din Siberia sau în stepele inghețate. Si aici au existat scriitori printre cei ucisi, închiși, deportați.

Dominația armonios conjugată a lui Hitler și Stalin asupra Poloniei a lăsat o urmă dureroasă în memoria polonezilor; însă nu a durat mult. După cîteva atacuri ale Wehrmacht-ului, Armata Roșie a fost forțată să se retragă, cedind nemînilor fostele teritorii poloneze.

A fost un lucru greu de acceptat de către polonezi mai tîrziu: datorită luptelor de atunci cu Germania nazistă, Uniunea Sovietică a lui Stalin ajunsese să fie asimilată cu speranța unei lumi libere. Însă faptele sunt fapte. Sub presiunea pericolului iminent, unii, inclusiv din Polonia, au fost tentați să considere comunismul ca fiind singurul remediu eficient împotriva fascismului. Ar fi deci incorrect să spunem azi că, în momentul revenirii victorioasei Armate Roșii, ideologia comunistă li s-a impus tuturor cu forță.

Polonia nu și-a mai recăpătat niciodată teritoriile pierdute din Est. Sfîrșitul războiului i-a adus pe polonezi în pragul unei noi convulsii, în vreme ce o parte din ei erau înstrăinăti: jumătatea de vest a fostei Polonii de dinainte de război s-a extins și în Germania de Est – locuitorii germani din zonele respective au fost mutați –, încît o parte din polonezii din jumătatea Poloniei interbelice, anexată de Uniunea Sovietică, s-au instalat în zona de Vest.

Ispitele prezentului

Nu e imposibil de înțeles atitudinea naționaliștilor polonezi actuali, care consideră că singurii persecutați „autentici” sunt cei închiși pe vremea lui Hitler și Stalin. În opinia lor, aşa-numiții disidenți de-mai tîrziu, cum sunt Adam Michnik sau Jacek Kuron ar trebui socoliți mai puțin „autenți”, în ciuda mărturisitorilor lor privind ani întregi petrecuți în închisorile comuniste.

O a doua ispita vine din sens aparent opus, dar, în fapt, este inseparabil de prima: conceperea comunismului ca un sistem pur abstract, un soi de idee platonică, și care a fost în mod uniform – în toate perioadele și în toate locurile – la fel de criminal: un genocid. Uciderea prizonierilor de război de la Katyn a fost, spun ei, mereu perpetuată de către cei acuzați în bloc de a fi fost vreodată comuniști. Nu numai activiștii sovietici, care intrădevăr comiseră crima, dar și alții – între care tineri comuniști idealisti care s-au și revoltat împotriva comunismului – chiar și Kuron, care se știe că a fost deținut în închisorile comuniste, însă a fost la vremea sa membru al Partidului Muncitorilor din Polonia.

Dacă acceptăm că 1989 a adus sfîrșitul marii încarcerări a popoarelor și a națiunilor din această parte a Europei și că toți ne-am obținut libertatea – deși acest fapt este de asemenea pus sub semnul întrebării de către unii – atunci, în afară de întrebarea dacă intrădevăr am lăsat totul în urma noastră, s-au mai ridicat și alte probleme. Ne-am aflat noi satisfăcută odată cu libertatea? Cît de diferită e libertatea de tiranie? Cine sunt cei care au luptat pentru libertate: cei din închisoare, ori gardienii lor? Sau poate chiar cei cărora nu le-a păsat deloc și care nici nu conștiințizează că rol au jucat în această perioadă?

De-a lungul perioadei comuniste, Polonia era considerată „cea mai fericită bacă din lagăr”, potrivit unei glume din acea vreme. Adevărul este că în Polonia, cel puțin după 1956, multe erau permise, și pentru scriitori, printre alții. Dacă nu criticau în mod deschis guvernul partidului comunist, mai ales Uniunea Sovietică, au putut în schimb cultiva suprarealismul, au putut călători în străinătate și vorbi liber despre sexualitate, s-au putut ocupa de metafizică, teatru absurdului, contemplație religioasă. În același timp, chiar în Polonia, opozitia față de sistem s-a dezvoltat cu un avergură nemaivăzută în nici o altă țară comunistă.

Fenomenul anilor '70 a fost mișcarea intelectuală, care, virtual, a înlăturat cenzura, creând o cale subterană pentru publicare. Muncitorii au ocupat centrul scenei în anii '80, cind sindicatul „Solidaritatea” a apărut, și s-a transformat în timp într-o forță politică de primă mină a țării. În cele din urmă a fost capabilă să forțeze comuniștii să cedeze puterea – prima dată cind acest lucru s-a întâmplat în lume. Scriitorii au jucat un rol activ în toate acestea, și unii s-au trezit petrecind perioade mai lungi sau mai scurte de timp în închisori, sub o pătură murdară, pe un prică și cu o gamă.

Acestea sunt faptele. Dar totul pare că s-a oprit după 1989. Ca și cind pe toți i-ar fi covisit deodată sentimente de rușine și de nerăbdare. Astăzi unuia scriitor nu-i place să-și reamintească experiența din închisoare, și nici publicul nu mai vrea să audă despre ea.

Traducere de Sandu Iordache

EUGENIJUS IGNATAVICIUS

Generația războiului

Generația mea este generația celui de-al doilea război mondial, un timp marcat de fascism și bolșevism. Sînt copiii războiului. Noi n-am învățat doar de la părinți, de la școală și de la biserică catolică. O mamă spunea că trebuie să crezi în Dumnezeu, alta zicea că nu există nici un Dumnezeu – și pe lume nu avem decit viitor comunist. O deosebită importanță a avut-o în educația noastră punut KGB. Cartea vieții n-am aflat-o în ziare, n-am ascultat-o la radio, ci am citit-o din urmele tancurilor lăsate pe drumurile copilăriei noastre.

M-am născut într-o țară care se află la răscruce dintră Vest și Est, în vecinătatea a două mari puteri, unde am avut de înfruntat situații de forță. După ce am fost ocupată de două ori – prin cele două „eliberări”, cum se zicea, pădurile ne-au fost nimicite. Îar în perioada 1940–1953, populația noastră a scăzut cu o treime – am pierdut, din 3,7 milioane locuitori, aproape un milion. Părinții noștri, considerind că simțem doar niște copii, ne-au spus să nu ne amestecăm în politică. Dar noi am considerat că adevărul trebuie spus în față. Cu toate fibrele ființei, noi simțeam că patria noastră a încăpăt pe măna forțelor asiatici de ocupație.

Cei care au spus adevărul sau au ridicat arma împotriva ocupantului au fost nimiciti sau deportați în teritorii îndepărivate, în Siberia. Primele deportări s-au produs pe 15 iunie 1941. Într-o singură noapte au fost duși în Siberia, aproape de zona polară, 40.000 de locuitori ai Lituaniei, printre care 11.000 copii. În prima iarnă am pierdut foarte mulți. S-ă și trăs în oameni, mulți au fost uciși ori răniți – printre care și un băiat de 12 ani.

Deportările au continuat în anii 1945, 1946, 1947, 1948, 1949 – pînă în 1953.

Timp de 10 ani după al doilea război mondial, aproape 130.000 de familiile lituaniene au cunoscut pușcăria ori lagărul de concentrare. Între 1944 și 1954 au luptat împotriva ocupantului 50.000 de bărbați și femei, dintre care au pierit 20.000. Numai două mii de partizani au fost prinși și deținuți și împușcați.

Poporul nostru a ajuns să se împără în mai multe categorii: o parte s-a opus, o altă parte a avut o atitudine pasivă, o parte au fost colaboraționisti, o patră categorie de oameni au fugit în Occident.

Rezistența care au supraviețuit cîmpurile concentraționare și deportărilor au revenit în țară. În anul 1990, Lituania și-a declarat independența de stat. Însă... partizanii de odinioară, deportații și rezistenții – oameni cu o gîndire diferită – nu simt bucuria eliberării. Ei au sentimentul că au fost îngelați. Le e dat să audă de mii de ori condamnarea fascismului și a nazismului. Dar nu aud pe nimeni că ar trebui înălțat din omire ideologia comunistă și KGB-ismul. Cele două totalitarisme au produs un rău similar. Îar acum, foști ofițeri KGB și nomenclatura comunistă s-au adaptat la forme noi, la alte meserii, ori afaceri. Neocomuniștii și-au dat alt nume, s-au instalat în posturi importante ale ierarhiei de stat, ii tratează pe foștii rezistenți cu superioritate cincică: „libertatea pentru ei, bunurile pentru noi”.

Aveam o societate bolnavă, care se sufocă din cauza creșterii infractionalității, pragmatismului și a libertății fără responsabilitate. Nu înțelegem de ce astăzi trebuie să se înfrâtească victima și călăul? De ce comunismul, care a ucis 80 sau 100 de milioane de oameni, nu este condamnat? Înfractorii, care în Lituanie s-au făcut vinovați de genocid, sunt în libertate, cind ar trebui să se afle pe banca de acuzare, în fața întregului popor. Vom ajunge la un al doilea Nürnberg sau nu? Eu sper că acest lucru se va întimpla – și poate chiar la Vilnius. Umanismul trebuie apărat împotriva celor care s-au făcut vinovați față de acesta. Nu mai vrem să fiu singur, nu mai vrem noi lagăr de concentrare – dorim în schimb să existe protecție morală internațională. Altfel nu vom avea niciodată o societate sănătoasă. Celulele cancerioase ale post-sovietismului trebuie înălțate, pentru a nu intra în mileniul următor cu toată vina și rușinea comunismului și KGB-ismului. Au ucis acestea atîtea milioane de oameni? Este cea mai mare culpă împotriva umanismului și democrației. În numele atitor vietii distruse, al victimelor care ne privesc din veșnicie, trebuie să apărâm această cauză. Astăzi încă mai este vreme să acționăm, mîne va fi, poate, prea tîrziu.

Vorbim, îată, frumos despre vinovăție, dar ne temem să-i condamnăm pe vinovați.

Scuzăți-mi greselile de exprimare (în limba germană), cred însă că acestea n-au fost și greseli de adevăr.

Sighet, 24 iunie 1998

Traducere de Ioana Ieronim

N 17 august 1963, Cluj • Facultatea de Litere, 1985 • Redactor la revista clujeană *Steaua* (din 1991) • Doctor în Literatură (1997) cu o lucrare pe tema Gulagului românesc (din care este extras fragmentul de mai jos) • A publicat: poezie (Zona vie-1993, Grădina deliciilor-1993, Câdere deasupra orașului-1994 și Oceanul Schizidian-1998), romanul *Călătorie prin oglindă* (1989) și volumul de povestiri *Purgatorii* (1997). În curs de apariție eseul *Călătorie spre centrul Infernului. Gulagul în conștiința românească*.

Pentru a rezista înăuntru Gulagului, deținutul descoară și creează o filozofie a detenției care să fie aptă să înlăuciască universul din afară, pierdut pentru multă vreme, dacă nu pentru totdeauna (...)

Apelez, pentru început, la un text care a făcut deja carieră, anume, *Testamentul politic* ce prefacează *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt. Autorul vorbeste despre trei soluții de a rezista universului concentraționar: soluția Soljenițin – de a te considera mort și deci, inabordabil de către aparatul de represiune – soluția Zinoviev – de a juca rolul unui fel de nebun-vagabond înadaptat structural la sistem, și soluția Churchill-Bukovski – de a lupta cu volupțate împotriva sistemului concentraționar. N. Steinhardt nu precizează dacă aceste soluții majore sunt aplicabile înăuntru sau în afara Gulagului, referindu-se în general la sistemul concentraționar, de aceea el trebuie rediscutate; de pildă, soluția Soljenițin este, evident, aplicabilă mai ales înăuntru Gulagului (în afara lui nici nu și-ar avea rostul), iar soluțiile Zinoviev sau Churchill-Bukovski sunt aplicabile mai ales în afara Gulagului (...) N. Steinhardt nu epuizează toate soluțiile de rezistență, dar *Jurnalul fericirii* mărturisește despre încă o posibilitate, cea a credinței. Aici se cunoaște specificul: soluția credinței are două nuanțe, cea relativ obișnuită, a credinței prin tradiție, și cea mistică, ultima presupunând adaptarea spirituală a universului concentraționar la un scenariu christic arhetipal trăit de deținut. După ce are revelația credinței în hrube și genuini, mai întâi crezind „numai pe jumătate, ori pe sfert, ori și mai puțin, aproape de loc”, N. Steinhardt depășește primul stadiu, trăind deținția în chip mistic. El ajunge în relația cu ceilalți la *agape*, la iubire creștină, fiind marcat permanent după botezul în închisoare de o veselie lăuntrică indestructibilă (...).

După perioada deținției, salvat interior, N. Steinhardt nu va mai pune nici chiar problema ultării răului (tertarea o rezolvase deja). Darul său, dincolo de singurătate, deziluzie și senectute, rămîne prospețimea creștinismului. Cazul lui N. Steinhardt este cu atât mai interesant, cu cît nu este vorba despre un profesionist al credinței, fapt ce ar indrîptu să se vorbească despre soluția mistică (...).

Soluția credinței

Cel care au cunoscut „reeducarea” teribilă de la Pitești vorbesc despre soluția credinței (chiar dacă nu sunt niște credințoși fervenți) înainte de a trece prin furcile caudine ale degradării; în timpul „reeducării” propriu-zise nu se mai pune problema credinței, ci a refușării, morții sau neburunei. Dumitru Gh. Bordeianu declară în *Mărturisiri din mașina disperării* că, dacă ar fi intuit schingurierea de amploare care urma să aibă loc în închisoarea luciferică, deși creștin, ar fi ales într-un fel sau altul moartea, căci „eroismul de moment este preferabil eroismului de durată, care macină, degrădează, schimbă și distrugе ființa umană”. Aflat în pre-„reeducare”, deținutul se călăuzește după îndemnul de a-l cuprinde pe Dumnezeu în inimă; primul pas este acela de a curăța inima de realitatea din afară, pentru a stopa suferința și neliniștea pentru pierderea acestei lumi; demersul, deși exaltat și oțios, este cvasi-ascetic, modelul declarat fiind acela al sfintiștilor penitenți în pustiu (...). La Pitești (în timpul cumplirii experimentului „reducării”) s-a rezistat doar prin credința solitară, iar nu prin grietenie sau solidaritate, susținute Dumitru Gh. Bordeianu. Cerința de se lepădare de Dumnezeu, reeducatul o face într-o formă aparte; el nu declară „nu cred”, ci „nu mă mai rog” și, într-adăvăr, Bordeianu renunță la rugăciunea interioară, simțindu-se satanizat din 1951 pînă în

1954, cînd încearcă regăsirea lui Dumnezeu. Cartea sa este o mărturisire a credinței regăsite.

(...) Nu rareori, prin soluția credinței, deținutul realizează o „dezmarignire” a sufletului de trup, credința devenind un strat protector al trupului maltratat (...). (Aurel Coța, *Raze din celulele morții*). Cornelius Coposu (*Mărturisiri. Cornelius Coposu în dialog cu Vartan Arachelian*) vorbește despre o anume hirerizare a deținutului politic; mărturisitorul exemplifică prin sine însuși, căci pierzind mai mult de jumătate din greutate (și supus la tot soiul de torturi), el are realmente senzația de zbor: odată îndepărtat balastul trupului, deținutul simte o predispoziție intensă spre spiritualizare și chiar o euforie de purificare.

Inchisoarea este o școală a vieții, a voinei, a disciplinei și a răbdării, ea schimbă perspectiva valoriori și interiorizează (...).

Există, însă, și alte modalități de rezistență, mai puțin spectaculoase, dar valide. Nicolae Mărgineanu (*Amfiteatre și închisori*) își destăinuie simplu secretul rezistenței: „marele avantaj al intelectualului român a juns la închisoare acesta a fost: bogăția vieții sale, care-l face să-și ajungă să-și și să nu se simtă singur oriunde să-ri affa!”. După 16 ani de osindă, Nicolae Mărgineanu își justifică rezistența fizico-morală prin conștiința curată, autoimpunerea unui regim intens de gîndire și, nu în ultimul rînd, prin camaraderie din deținție.

Ion Pantazi (*Am trecut prin iad*) clasifică rezistenții din închisoare în două clase: cei care bravează cu cerbice, „eroii” cotidiene, care fac din opozitia lor făță un ritual de sfidare a autorității penitenciare, și rezervații, anticolaboraționisti printre-un comportament retras, neprovocator, preferind tăcerearea. Primii sunt zgomotoși și vizibili, ultimi sunt estompați și silențioși. Despre primul tip va depune mărturie și Marcel Petrișor (*Fortul 13 Jilava*), descriind un deținut care își tratează tortionarii cu aceeași agresivitate și cu același limbaj, dominându-i. Esențial pentru acest deținut nu este cind moare (moartea fiind asumată), ci cum moare, de aici intransigența sa zgomotășă.

Clasificind deținuții politici în trei categorii psihologice (*optimiști*, *pesimisti* și *mediatori* – „navele de cursă lungă”), Constantin Cesianu (*Salvat din cursă lungă*), Constantin Cesianu (*Salvat din înfern*) afirma că rezistența morală a acestora cuprinde două componente esențiale: „speranța dură ca o lămă de otele” și „credința, un fel de acceptare a Destinului”. Este vorba despre o speranță care nu fragilizează interior și despre o credință percepțuală nu atât ca resemnare, cît ca asumare a destinului. Deși la Canalul Dunărea-Marea Neagră funcționează un sistem piramidal al friciei (de jos în sus și de sus în jos), deși orice complot sau rezistență ar fi fost absurde aici, autor informează despre existența unei rețele de deținuți organizată din interior (este vorba de anul 1951), care, la utopica intervenție a Alianților, ar fi reacționat prompt.

Ion Ioanid – un luptător tenace și năstrușnic

Ion Ioanid (*Inchisoarea noastră cea de toate zilele*) se va referi și el la rezistența dinăuntru Gulagului. În cazul său, avem de-a face cu un luptător tenace și năstrușnic, maestru al jocurilor de inducere în eroare a delatorilor și autorităților. Descriind viața din lagările de muncă, Ion Ioanid atestă că, deși abrupți și epuizați, deținuții politici reușesc sabotaje care sfidează organele de represiune și își impun sărbătorile (Crăciunul și Paștele), chiar dacă persecuțiile sporesc. Într-o altă etapă a deținției, provocările administrației vor stîrni o opozitie organizată, grupul lui Ioanid declanșând o grevă a foamei ca sfidare a represiunii. Pentru a bruscă apăția deținuților, greva este organizatămeticulose pe straturi de greviști, bătrâni și infirmi,

Soluții de rezistență

oscilații și rezistență. La început, administrația este în diferentă, apoi devine conciliatoare, dar încearcă să întrețină greva; urmează momeli, capitulări și izolare „mohicanilor” agresați, totuși, de perspectiva hrăririi artificiale; spre a-i îmbăntățește, iar comportamentul gardienilor se ameliorează, dar totul este efemer. După nouă avaleană de despotism penitenciar, la înfringeare grevei, bătrâni și tineri manifestă aceeași radicalitate împotriva sistemului: deși trăiau cu speranța eliberării, deoarece aceasta trebuia mereu amînată, și nu în utopie, cî în realitate, cei mai tineri deținuți politici devin în mod explicit un fel de alergători de cursă lungă.

Ion Ioanid clasifică două tipuri de deținuți reprezentativi pentru rezistență înăuntru Gulagului românesc: *cavalerii intransigenti*, avînd un cod strict al onoarei, și *adaptații moderati*, cei care folosesc aceleași arme (morale, psihologice) ca și autoritățile, uneori găsind chiar soluții de compromis (autorul se consideră printre cei din urmă (...)). Un lucru necesar în deținție, susțină memorialistul, este umorul negru, element dacă nu optimizator, atunci cel puțin de adaptabilitate ironică la iad. Este antologică scena în care, după ce capturează sute de muște, deținuții agață fire colorate de piciorușele lor, panicându-i pe gardieni și anchetařii care presim în apariția „exotică” a muștelor un sabotaj (...). Spiritul de inventivitate și fantasia i-au salvat adesea pe deținuți, care, în ciuda supravegherii stricte, au inițiat o adevarată industrie manufacтурă a minusculului, reușind să stabilească rețele de comunicare paradoxale. În închisoare va cunoaște Ion Ioanid adevarata comuniune între oameni extrem de diferenți, liant fiind cîteva personalități care mediază caracterele. Înțelegerea aceasta, dincolo de condițiile mizeriale ale deținției, probează faptul că Gulagul era un spațiu de trie și verificare a caracterelor, dar și unul de igienizare benefică a conștiințelor. Într-un moment dificil al deținției sale, cînd celula în care se află este infestată de molimă oportunistului, Ion Ioanid reușește, cu o răbdare și urzeală de uneltilor, o mică „lovitură de stat”, schimbând atmosfera sumbră din celulă și împunînd un cod moral și camăradesc. Absența demoralizării mărturisită de Ion Ioanid în memorialistica sa despre închisoare se leagă de pactul interior asumat de autor, dublat de instinctul de supraviețuire și de un optimism defensiv, care l-a făcut să nu cedeze moral niciodată.

Al. Paleologu filtrează experiența sa penitenciară prin ris, văzind deținția (*Stidarea memoriei*) sub latura ei comică și evitînd atât perspectiva tragică, precum și pe aceea autocompătimitoare, față de care manifestă alergie. El descorește în Gulagul românesc, și mai ales în coloniile de muncă, un grotesc de tip rabelașian și aristofanesc; perspectiva sa nu sublimemează tragicul și crizumea, dar le include în grotesc. Risul lui Al. Paleologu va fi receptat de ceilalți deținuți în ipostază dublă: fie va fi prejudecat ca reconfortant, fie va fi criticat ca fiind cinic și reprobabil. Ca spectator al grotescului în deținție, Al. Paleologu percep Gulagul prin grila carnavalescului, a „lumii răsturnate” (...).

Teohar Mihăada (*Pe muntele Ebă*) rezistă fiindcă își asumă orgolul de bărbat-luptător (el înțelege prin orgoul forță caracterului) și opozitia fățușă față de călăi: „Există o volupțe, poate că una dintre cele mai bărbătești, aceea de a spune NU, indiferent de urmări” (...). Reacția sa principală este aceea de insubordonare în fața membrilor aparatului de represiune.

Rezistența lui Paul Goma (*Gherla*) este zgomotășă și nonconformistă; maltratat fiind la Gherla, răspunsul său la violență este un urlet-sfida, este netăcerăea ca revoltă. Deținutul nu-și mai protejează capul sau organele genitale, locuri în care se agresă cu voluptate, ci gura; dacă într-un protest obisnuit opozantul are la dispoziție cuvîntul, torturatul Paul Goma are la dispoziție urletul. Mai tîrziu, în anchetă din timpul regimului Ceaușescu (*Culoarea curcubeului '77*), corpul lui Paul Goma, independent de frica normală a stăpînlui său, reînvăță statul de deținut, apoi mintea se readaptează și ea; anchetatul rezistă deoarece corpul său se dovedește a fi un scut călit: „Carnea și măruntiale cu memoria lor neatină să urmăre, paralel, drumul lor de deținut-rearestat. Un paralel pe dedesubt, ca un fel de platformă pe sine, în gropătă. Celulele refuzaseră să mă asculte, se re-

Înăuntrul Gulagului românesc

așezaseră după formula sătătă, bine învățată, acum douăzeci de ani (și repetată, zilnic, de douăzeci de ani).

Nu rareori, rezistența în închisoare are loc printre dăruire pedagogică ieșită din comun, de care dă dovadă un deținut precum George Manu, profesor universitar de fizică nucleară care predă în izolare închisorii Aiud, inventând o nouă metodă Morse, pe firul de ată. Exercitindu-și vocația de pedagog în lagăr (1945), Onisifor Ghibu (*Ziar de lagăr*) propune proiectul „Universitatea Liberă a Lagărului Caracal”, din dorința de a contracara analfabetismul tărânilor și cultura rudimentară a învățătorilor, dar și pentru a opri irosirea timpului, încercând să-l folosească în mod întelept. Fără activă, profesorul Ghibu reușește provizoriu realizarea proiectului său, acceptat efemer și de autorități, dar intenția sa este unaabilă, de antrenament spiritual: „Vremurile de acum și de aici nu trebuie să fie nici vremuri de văcăreala stărpă, de aşteptări de minuni din afără sau de trăndavie, ci vremuri de autoexaminare, de urmare a ideilor și faptelor trecute și contemporane și de pregătire pentru viitor”.

Rezistența feminină, rezistența tărânească

Oana Orlea („*la-ți boarfele și mișcă!*”, interviu realizat de Mariana Marin) face parte din categoria luptătorilor pasionali, mărturisitoarea afirmind că doar să fie o Zoaia Kosmodemianska, dar anticomunistă. Una dintre observațiile sale, care nu vrea să propună vreo ierarhie a durerii, este aceea că femeile suportă mai bine detenția decât bărbații, datorită unei obișnuințe structurale la durere. Detenția Oanei Orlea este promiscuă și dură, dar, pentru o adolescentă pasională, ea poate fi privită și ca o aventură. Turbulență, Oana Orlea ajunge des la izolare și la regim carceral, face greva foamei – „cod de onoare al deținutului făță de el însuși”, simulează chiar și o sinucdere, ca să evite singurătatea. Soluția ei de rezistență în închisoare este revolta continuu, chiar dacă aceasta păcătuiește, după cum recunoaște, prin eroism gratuit.

Adriana Georgescu (*La început a fost sfîrșitul*) este o luptătoare moderată: deși torturată și trăind un coșmar continuu, ea găsește două soluții de rezistență: moarte pe care și-o asumă (*soluția Soljenițin*) și sublimarea fricii; există două tipuri de frică la fel de periculoase și care fring deținutul: atât cea mentală, cât

și cea viscerală; Adriana Georgescu reușește să o domine pe ultima, rămînind tributară celei dintăi și fiind obsedată de tortură.

Suflet simplu (...) Ania Nandriș-Cudla (*20 de ani în Siberia*) recunoaște trei sentimente care i-au insuljeț și alimentat rezistența în exilul siberian: patriotismul, credința creștină și iubirea de clan. În cazul ei nu există sușiuri și coborîșuri sufletești, nu există nuanțe și griuri, ci doar o rezistență fatalistă, adevarată, dar de o tenacitate tărânească naiv-primitivă.

Considerindu-se o mască în detenție, Elisabeta Rizea (*Povestea Elisabetei Rizea din Nucșoara*) recunoaște că a putut rezista înăuntrul Gulagului datorită acestiei măști a răbdării și a unei viențe tărânești tipice, pe lîngă inaptitudinea și alergia la trădare. Mască i-a fost impusă și de chinurile la care a fost supusă. Spunându-și „păpușă de cîrpă”, Elisabeta Rizea numează obediția față de autorități, dar nu cedează niciodată, taina rezistenței sale fiind credința (cîte cruci cu limba și rugăciuni în inimă) și tăcerea. Arestată a doua oară, ea este de-acum o inițiată, practiciană a întransigentei și răzbinoaică camuflată: deși riscă inclusiv condamnarea la moarte, fiind pusă în lanțuri și trecind prin izolare, gesturile sale sunt categorice.

Înțelegind că nu obediția este soluția, ci revolta, chiar dacă nu una de factură zgromotăsoasă, și simțind nevoie să înfrunte presiunile exteroare și izolare, Lena Constante își construiește compensatoriu o lume imaginără minuțioasă, în prima etapă a detenției sale (*Evdarea tacută*). Refugiu este interior și estetic: uneori construiește o casă utopică sub pleoape, altori evaziunea constă în alcătuirea unui dicționar mental de versuri disparate. Cealaltă lume, opusă anchetei și detenției, este poezia, solitudinea fiind depășită printr-un uriaș gest estetic recuperator; dar evadarea mentală este dificilă (...). Deoarece perioadele de abandonare din partea agresorilor ei alternează cu cele de tortură, Lena Constante își asumă și moartea ca ultimă speranță, dar înțelege mai apoi că moartea este intangibilă pentru un martor necesar într-un proces stalinist. Martorul poate cel mult să se afle mereu pe pragul morții, în pre-mortore, dar moartea totală îi este refuzată. Uneori, deținuta respinge fărimele de libertate cu care este momită, de teamă să nu cedeze moral, altori, le acceptă la nivel minim: astfel, ea își învăță rolul de marionetă la proces, dar mizează pe o singură salvare – condamnarea la moarte, iar nu libertatea. Starea generală este de angosă (...)

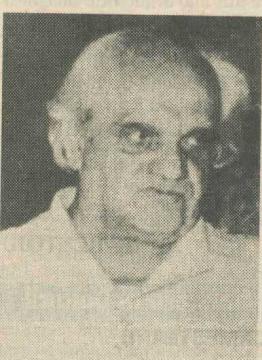
„Cartea neagră” (*Evdarea tacută*), în care depă-

șirea detenției reușește datorită refugiu în imaginar, este urmată de „cartea cenușie” (*Evdarea imposibilă*), unde soluția evadării estetice este abandonată (...). Renunțind la evadarea mentală, Lena Constante acceptă dialogul uman cu celelalte deținute, deși ea conservă o anumită distanță tactică (psihologică), nerenumerind complet la o mască rece care îi camuflază reacțiile interioare. De ce nu a funcționat soluția credinței la o deținută interiorizată precum Lena Constante? Din *Evdarea imposibilă* reiese că majoritatea deținutelor erau credințioase, iar credința lor era structurală, prin tradiție; în ambele cărți, autoarea vorbește la un moment dat despre rugăciunea-drog, care, rostînd în cadență, reușește nu atât să înșeneneze, cit să provoace uitarea. Dar Lena Constante are o explicație pentru neacceptarea soluției credinței de către ea însăși: autoareva evită această cale, deoarece atât timp cît majoritatea surferă, soluția individuală a credinței i se pare egoistă și îndepărtă. Refuzul acestei soluții poate fi concretizat prin una din cele mai violente scene din *Evdarea imposibilă*, aceea în care este descrisă moartea micăzării a unei bătrâne anonime, alături de care alte deținute își devorează râja zilnică, ignorând și dispreunind evenimentul funebru (...).

Într-o primă etapă a detenției sale, George Tomazu (*Jurnalul unui figurant*) îl găsește pe Dumitru, fără să-l caute, din instinct de conservare. Mai tîrziu, el ajunge la un fel de siblinică *soluție Slojenițin*, referindu-se la o „libertate ultimă (...) egală cu sinucidere”, care fortifică și echilibrează interior. Dar cea mai obișnuită metodă de rezistență este „gimnastică mintii”, un fel de recapitulare culturală pentru uz propriu, ca, în sfîrșit, cea mai potrivită cu firea sa să fie o soluție înrudită oarecum cu cea a Lenei Constante din *Evdarea tacută*: George Tomazu rezistă ca memorizator și colecționar de versuri, ca improvizator de către affective, ca repetitor de simfonii și concerte interioare, ca pictor mental, cu alte cuvinte, ca estet; el face și oficul de „vînzător de nisip”, adică de povestitor de circumstanță (...).

Rezistența colectivă se manifestă adesea prin co-lovii, dizertații, lectii în limbi străine, cu alte cuvinte, printr-o „universitate” penitenciară despre care mărturisesc majoritatea memorialiștilor. Meticulos, Constantin C. Giurescu (*Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet*) inventariază, de pildă, toate conferințele și prelegerile ținute în închisoare, realizând chiar o listă bibliografică ce precizează tema discutată, celula unde a avut loc discuția, autorul prelegerii etc. Un deținut precum Constantin C. Giurescu își ascunde memoria și supraviețuiește mai ales datorită antrenamentului mental la care se supune, atât în soliditate, cit și în fața unui auditoriu.

(Fragmente din textul „Rezistența înăuntrul Gulagului Românesc”; titlurile și subtitlurile aparțin redacției)

Suferința cu masca clownului

Voi vorbi despre I.D. Sârbu, scriitor foarte important, care a scris în 1985 romanul *Adio Europa*, un roman premonitoriu atât pentru ceea ce a însemnat experiența detenției politice în România, dar mai ales pentru ceea ce avea să însemne derizorul preluării acestei experiențe grave, fundamentale, de către societatea de după 1990.

De ce l-am ales pe I. D. Sârbu? În carte lui *Adio Europa* experiența detenției e mutată în realitatea în care se întoarce fostul deținut politic. Sîi ei realizează că pușcăria din afara pereților unei pușcării este mult mai odioasă pentru că nu sănătatea cu atită putere de delimitare nici gardienii, nici tortionarii, nici delatorii, nici cei cu care împărți o suferință comună. În lumea din afara pușcăriei lucrurile se amestecă mult și valorile sint grav răsturnate.

În această carte sînt semne ale unei previziuni referitoare la alunecarea voită, premeditată în nesemnificativ a unor semnificații majore apartinînd istoriei României – și nu numai României. I.D. Sârbu a fost jucăuș și a repus în prim-plan suferința acoperită de masca clownului, un soi de comentator care

are oricare de a rosti cuvintele grave și atunci le îmbracă în oarecare derizoriu. Acum, de la derizoriul pe care îl asumi tu, ca subiect care ai suferit, și care ai jena de a numi cu cuvinte mari propria suferință, și pînă la derizoriul în care martorii acestei suferințe vor să te alunge și vor să basculeze niște adevăruri, distanță este uriașă. Mărturia lui I.D. Sârbu are un farmec deosebit și o umanitate în plus, prin lacrima de clown pe care și-o pune subiectul care a fost un deținut politic, o lacrimă pe care am mai întîlnit-o în *Sfidaarea memoriei*. Acolo aș spune că am întîlnit un soi de hedonism fizic al suferinței: Alexandru Paleologu descoreșterea faptul că el cară tot mai multe căldării cu apă și că munca sazica fizică împinge un trup de bărbat tînăr, în definitiv privat de o viață normală, și această contemplare a unui trup care se face frumos în pofta tuturor avatarilor avea și ea un anumit omenească. I.D. Sârbu ne spune încă din 1985 că dacă nu vom privi, nu cu gravitate, ci cu un sentiment de onestitate, care se împotrivesc oricărei forme ilicite de furt al memoriei României, șansa basculării istoriei României într-o subistorie este oricind prezentă. Suferința nu este un privilegiu, ci un lucru pe care un destin și-l asumă. Dacă nu ai avut acces la ea, nu înseamnă că nu intri într-o suferință mult mai gravă, care este cea a unei amnezii instalate de foarte tineri. Am întîlnit la I.D. Sârbu acest accent fundamental: „nu vă bateți cu noi pentru că memoria voastră nu e memoria noastră”.

DOINA URICARIU

Poezia ca supraviețuire

Tema comunicării de față o constituie un dosar de o sută de pagini dacătografiate la un rînd și jumătate, cuprinzând o culegere de 90 poeme originale, plus cinci traduceri, în total aproape 2,300 de versuri. Toate poemele au fost compuse și finisate în memorie de către un detinut la Sighet. Autorul lor, Aurelian Bentoiu, a fost totuști soțul meu, compozitorul Pascal Bentoiu.

La eliberarea sa din prima detenție, în iunie 1956, grija sa dintii a fost să dicteze soțului meu, ca într-o febră, aceste poeme (...) Transcriindu-le, doare desigur să le salveze, dar și să-si simtă memoria degajată de apăsarea lor. Odă textul bătut la mașină, 1-a corectat, fără să aducă nici o modificare (...)

Memoria lui Aurelian Bentoiu a fost totdeauna excepțională, dar e sigur că și-o dezvoltase foarte mult în captivitate. Totuși, chiar pentru el, păstrarea acestei opere în integralitate ei se dovedea un efort. Zilnic, în celulă, își recita în minte unele poeme. O singură dată, își amintea el cu recunoștință, i-sau dat hirtie și toc, îngăduindu-i acolo, în izolare, să aștearne unele din ele în scris. Foile le preda seara și nu le mai revedeau, dar imaginea lor vizuală l-a ajutat să fixeze unele miscătoare ale memoriei.

Poate că unele poeme fusese înighete înainte de sosirea la Sighet, în alte inchisori; aici însă regimul monocultural i-a fost impus timp de aproape un an. După mărturisirea lui, a fost experiența sa cea mai chinuitoare. Principiul dominant pentru detinuții de aici a fost izolare. O izolare ermetică (...) și a definițiilor între ei. Nu stiau în ce se zăfălă, nu stiau cine e în celula vecină. Istorul Constantin C. Giurescu, a cărui carte, *Cinci ani și două luni în penitenciarul de la Sighet* (1994), ne dă cele mai prețioase amănunte, scrijelise zilele pe vopsea interioară a ușii (...) Bentoiu, Giurescu, Victor Papacostea și cățiva alții, relativ mai tineri, au reușit, în lungile luni de izolare, să-si stăpînească mințea. Giurescu și Papacostea schițau scheme de articole și de lucrări, revizuindu-și cunoștințele de istorie. Bentoiu alcătuia poeme în versuri bine scandante, compuse într-un perfect echilibru clasic.

Au existat și perioade mai destinate, în special după moartea lui Stalin. Detinuții au fost mutați în celele colective de patru sau sase persoane, îi s-a dat voie să vorbească între ei (...)

Tot profesorul Giurescu ne relatează temele „conferințelor” care s-au ținut

nu în diferitele „colective”. Ele privneau istoria, geografia, literatura; se povestea cărti, filme, călătorii. Aurelian Bentoiu a ținut prelegeri de drept, a reconstituit procese, dar mai ales și-a recitat propriile poezii: zeci de prelegeri, repetate. Îl putem imagina: prestația fizică, vocea care fusese cîndva baritonală, experiența oratoriei. Imaginăm și publicul: oameni bătrâni, îndurerăți, bolnavi, loviți de soartă dincolo de puterile lor. Ei par a fi reacționat mai ales la poemele de

dintre cei mai mari avocați pe care îi aveam și pe care i-am avut vreodată”, era un agricultor pătimăș, care și transformase domeniul într-o fermă model; un om politic care îndeplinește cînste, ca liberal, funcțile de subsecretar de stat și ministru al Justiției. Venit de la țară în adolescență, își datora succesul exclusiv puterii sale de munca și unei inteligențe neobișnuite. și deodată, în acest punct de maximă realizare a vieții sale, se pomenește redus la condiția de sclav, depoziat

ficiu, nu-și simte porniri iconoclaște. Acestea se vor manifesta mai tîrziu, la terineri născuți într-o țară care le pare așezată pentru vecie; ei vor ceda ispitei curentelor violente, contradictorii și vor dori să clătine, be chiar să dinamiteze ceea ce părintii lor au construit. Aceștia însă, în adincul suferinței lor, rămân credințoși valorilor sigure: aici, construcția fermă a poemului, precizia gîndirii, concentrarea expresiei, muzicalitatea unui vers alcătuit prelungită memorie și auz.

Spre a defini ceea ce mi se pare a fi esența acestui volum, aș hazarda expresia de „creștinism cosmic”. Știm cu toții că dininile bisericesti structurează viața satului, dar Bentoiu ne spune, de pildă, că însuși aratul se justifică prin obligația de a asigura anafura pe altare și piinea pentru pomana morților. În ochii lui, întreaga fire este „o catedrală / În care Dumnezeu oficiază”. Rouă în cer este „cerescul mir”; parfumul florilor de salcim, „un sfînt miros de smîrnă arsă / În amfora cădelei divine”.

Centrul vital al volumului îmi pare a fi constituit din trei poeme grupate sub titlu „În căile Domnului”. Primul din ele, „Răzvrătire“, este o izbucnire de revoltă în care problema răului e pusă fără cruce. Divinității supreme î se aruncă zeci de întrebări care sănătățe atîțea acuze. La cățiva pași de Cimitirul Sărăcilor, cineva strigă în intuieric: De ce sicru de aur sub boltî de piramide, / Cind altuia nici cruce de lemn la cap nu-i puî? / De ce la rugă ce-lui ce suferă și plînge / Te-nvăluite genunea imenselor tăceri? / De ce aripa mintii în zbor spre cer se fringe / Si tu așfă, Doamne, pe Tine nicăieri?

Totuși, Divinitatea pară a-i fi răspuns. „Fișii de cer albastru” apărute printre zăbrele, o stea aprinsă în noapte au fost pentru sufletul chinuit tot atîțea semne. Poemul „Cunoscut-am mila Ta” stă mărturie pentru ceasul de împăcare și luminare. Iar al treilea, „Psalm”, este o mărturie de căință și o rugă umilă, ca după spovedanie (...).

Morală care se desprinde și a fidelițăi față de valorile muncii, răbdării, credinței. Orice complezeță față de sine e cenzurată, și pentru noi, care cunoaștem astăzi condițiile de viață ale celui ce a creat această lume poetică, putinătatea mărturisirilor de sufereță, ca scăpate din nebăgare de seamă, e cu atît mai dramatică. Imaginea ideală a omului este stejarul – dintr-o fabulă al cărei titlu singur spune tot: „Stejarul și baliga”. Ea se potrivește celui care în primăvara lui 1946, în preziunea alegorilor, s-a despărțit public de gruparea tătăresciană în care se aflase, pentru a candida pe lista vechilor liberali brăteniști, asumîndu-și conștient riscurile unei poziții fără urmă de compromis.

ANNIE BENTOIU

Aurelian Bentoiu

N. 1892, comuna Făcăeni (Ialomița)
• Absolvent al Facultății de Drept și Filosofie • Participare pe front, 1916-1918 • Subsecretar de stat, apoi ministru al Justiției • Noiembrile 1946: candidat în alegeri (cap de listă în Ialomița – Partidul Liberal) • Arestat în octombrie 1948. Închis la Jilava, Aiud, Pitești, Craiova, Galați, Sighet. Eliberat în 1956 • Rearestat în noiembrie 1957. Condamnat la 25 ani temniță grea • Moare la Jilava, la 27 iunie 1962

regret sau de gravă melancolie.

Fără să putem întreba de ce acest om al legii a ales, ca formă de exprimare și de rezistență, poezia. Răspunsul e simplu: a fost vorba de o vocație mai veche. Coleg în liceu, la Facultatea de Filosofie și la Școala de ofițeri de rezervă cu Camil Petrescu, la întoarcerea din război dezbatușera între ei care le va fi drumul în viitor: Camil a ales literatura, Bentoiu a sfîrșit prin a se hotărî pentru drept. Încă din vremea liceului, publicase totuși niște versuri în *Ramuri*; în 1948, radiat din barou, se occupa cu traduceri din Pușkin. În după experiența carcerală, hotărîrea lui, ne spunea el, era definitivă; nu s-ar mai fi indeletnicit, dacă i-ar fi îngăduit-o soarta, decit cu literatură. Se documenta pentru o piesă în versuri închinată lui Constantin Brâncoveanu (îl fascina trădarea Stolnicului) și începuse niște Amintiri, rămasse la stadiu unor fragmente de o extraordinară prospetime și forță de sugestie.

La data arestării sale, Bentoiu se afla în puterea vîrstei: 56 ani. Era, spunea în anii '40 un contemporan (Mircea I. Manolescu, *Artă avocatalui*, ed. Humanitas, București 1998), „unul

de toate, izolat de toți, împiedicat, mai ales, să acționeze. „Calitatea lui esențială”, ne spune același autor, „este voia, voința de a realiza. El este un om care face, care lucrează, care realizează”. La provocarea destinului, Bentoiu a răspuns fărănd. Prin însuși faptul de a îngheba alcătuiri artistice, personalitatea umilită se înaltează deasupra destinului, căută a-l înțelege, a da suferinței un sens și încearcă, într-un cadru de o urîtere sordidă, să reașeze frumusețea în drepturile sale.

În plus, poezia îndeplinește o funcție compensatorie (...).

În poemele sale, Bentoiu reînviază trecutul: copilaria, Bărăganul, viața simplă a satului, muncile cîmpului, bunicii, biserică, scaldă în Dunăre. Foarte des se lasă prinși și de vreia evocările istorice, căci subiectivismul îi repugnă, îi cedează rar și cu multă discreție. Cît despre descrierile de natură, ni se stringe inima constatind cîte de dese sint, în mintea osindului lui la un teritoriu de doi–trei metri pătrați, evocările spațiilor largi: „Cînd merg pe căi apuse, cu gîndul, vîd în zare/Un cerc intors și verde pe care nu-i o steară... / E sesul drag, imensa întindere pe care/Stă risipită toată copilaria mea.” Sau: „Cu primăvara-n aripi plutevor berze iară/Pe marea de lumină a cerului senin.”

Estetica sa este cea clasică (...) Generația lui, a celor care au luptat pe front și au sentimentul că au realizat întregirea țării prin propriul lor sacrifiu,

Sensuri diferite

Cuvîntul „fascism” ar trebui să devină clar pentru toți intelectualii din Occident. El are un singur sens, propriu, și desemnează o mișcare italiană, existînd în istorie cu un început și un sfîrșit. În afară de asta, el este o notiune vidă, chiar o injurătură. Ca atare, orice intimidare pe planul acesta este absurdă.

Din comunicările de aici a reieșit că notiunea „închisoare” sau „detenție” are cu totul alt conținut concret în lumea noastră decît are în Occident. De exemplu, un student occidental poate să-și dea doctoratul în închisoare, căpătind documente și cărti ca să studieze.

Alt cuvînt pe care l-a vră „reabilitat”, este cuvîntul „idealism”, care, în vocabularul și în retorica socialistă, este și el un fel de injurătură. Or, noi am aflat aici că se rezistă, în condiții de limită, prin credință, prin poezie, prin un anumit sens al demnității. Deci, prin idealism. Timpul pe care l-a avut la dispoziție cei care au fost închiși le-a permis o adîncire a propriei lor vieți, o meditare de care noi nu suntem capabili, în vîrtejul continuu de activități superficiale în care suntem prinși.

Supliment apărut cu sprijinul Ministerului Culturii

**Responsabilă de proiect: GABRIELA ADAMEȘTEANU
Grafician: DAN PERJOVSCHI**

**Redactori: Iulian Anghel, Alice Taudor, Sandu Iordache,
Mihai Belea, Mădălina Schiopu, Oana Zăbavă**

Tehnoredactor: Florin Anghel

Introducere text, corecțură: Rodica Toader, Mara Ștefan

Fotografii: Florin Eșanu (de la Conferința PEN)

S-au utilizat materiale prezentate la a doua Conferință Internațională a PEN Clubului Român.

Drama
evreilor din
România,
1941-1944

Drumul spre dezastru

Transnistria

Elementul evreiesc din Basarabia și Bucovina trebuie azvîrlit peste granițe

Generalul Ion Antonescu spune în discursul pronunțat la 8 iulie 1941, în seara Consiliului de Miniștri: „Cu riscul de a nu fi înțeleși de unii tradiționaliști care mai pot fi între dumneavoastră, eu sunt pentru migrația forțată a întregui element evreiesc din Basarabia și Bucovina, care trebuie azvîrlit peste granița. Îmi este indiferent dacă în istorie vom trece ca barbari. Imperiul Roman a făcut o serie de acte de barbarie față de orizontul contemporan și a fost, totuși, cel mai mare așezămîn politic. Nu există în istoria noastră un moment mai favorabil. Dacă este nevoie, să trageți cu mitralieră“.

Antonescu vorbea la mai puțin de trei săptămâni de la declanșarea razboiului împotriva Uniunii Sovietice. Armata română și armata germană au început eliberarea Basarabiei și Bucovinei, teritorii anexate de URSS cu un an înainte. Pentru populația evreiască din aceste teritorii, vara lui 1941 a constituit începutul unui calvar de trei ani. Considerată de statul român responsabilă pentru instaurarea regimului bolșevic în Basarabia și nordul Bucovinei, importantă minoritate evreiască din aceste teritorii a suferit represalii deindeată ce armata română a revenit, la un an după cedarea celor două teritorii prin pactul Ribbentrop-Molotov. Sabs Roif avea 11 ani și era locuitor al satului Duruitoarea Veche.

SABS ROIF: Noi, cind a început războiul, am încercat să ne refugiem. Dar era prea tîrziu și am fost nevoiți să ne întoarcem înapoi în sat. Norocul nostru a fost șeful de post de jandarmi, domnul Ciutacu. Noi îl pomenim și să-i fie tărîna ușoară. N-a fost împușcat nici un evreu la noi în sat; dimpotrivă, ne-a ajutat domnul Ciutacu. Însă, pînă a ajunge înapoi în sat, mergînd pe jos, în satul Văratic, tot în același raion, am fost prinși și aduși la postul de jandarmi – unde mai erau cam 26 de oameni –, am fost închiși într-un serai și am auzit prin ușa aceea cu crăpături cum s-a dat ordin să pregătească o mitralieră să ne scoată la ripă, la împușcătură. În acest timp, a venit preotul de la biserică, Gheorghe Benea – de asemenea, fie-i tărîna ușoară – care l-a contactat pe șeful postului de jandarmi, a luptat cu dumnealui (noi l-am auzit tipind), pînă cînd probabil l-a convins și am fost eliberat.

O dată m-a salvat de la moarte preotul și a doua oară m-a salvat crucea. Am fost scos la împușcat în cimitirul creștin din satul Briceva. Cînd am încercat să ne refugiem, vreo 80-100 de oameni – și copii erau acolo, se jucau pe stradă – am fost prinși de jandarmi și dusi la cimitir. Au tras cu mitraliera în noi și pe mine mă salvat crucea de piatră care a fost mai mare decît mine, pe vremea aceea.

Dar nu numai armata și jandarmii s-au dedat la represalii împotriva evreilor, ci și populația civilă din Basarabia și nordul Bucovinei. Eugen Lazo, evreu creștin, își aduce aminte de soarta tatălui său.

EUGEN LAZO: Mama era legată cu moldovenii, eu nu putea să înțeleagă ce se întîmplă și se vedea că tata a insistat să plecăm împreună cu Armata Roșie. Mama nu a vrut și atunci tata îi spus: „Tu rămî și păzește copilul“ și a luat, că aveam atunci, un cal. S-a suiat pe el și, în satul vecin, Rădeni, se spune că l-au ucis oamenii.

Și românii au fost martorii unor răzbari împotriva evreilor. Dumitru Crihan era elev în comună basarabeană Parcova.

DUMITRU CRIHAN: Seară, au intrat definitiv românii și germanii în sat, iar a doua zi, treisind spre școală, sus în deal, am văzut cadavrele a doi bărbați evrei care aveau o dugheană în sat. Amîndoi împușcați. Zâiceau într-o balta de sînge, jos în ripă. A doua zi după asta, am văzut o familie evreiască, doi adulți și doi copii, tîrziu de doi jandarmi spre marginea satului, unde au fost probabil împușcați. Eu nu am asistat la acest masacru, dar îmi închipui că aşa a și fost.

O parte dintre evreii basarabeni au reușit să se refugieză împreună cu putere sovietică. Unii istorici estimează că o treime din cei 300.000 de evrei au fost evacuate din calea armatelor române și germane. Alții îi au făcut astăzi de norocoși și n-au ajuns decât în Transnistria, fiind anunși din urmă de avansul rapid al forțelor româno-germane. Efim Tcacî, evreu din Bălti, a fost prins împreună cu familia sa în apropiere de Odessa.

EFIM TCACI: Vine un ofițer, locu-

au fost înmormântați de vii, de către jandarmi, săse oameni tineri. Cînd ne duceau în Transnistria încolonați, am fost opriti în pădure, în satul Căsăuți, raionul Soroca, pe malul Nistrului, unde erau gropile cele mari, de 30-50 de metri lungime – adîncimea n-am văzut-o, pentru că ele erau de-acum cu oameni care fusese împușcați înaintea noastră. Am fost dus și pe marginea gropii și s-a tras cu mitraliera, iar noi îl am căzut. Astă era pe la sfîrșitul zilei și toată noaptea am stat între morți. Erau foarte mulți oameni. Ei au tras cu mitraliera și au plecat. Dimineața am ieșit din groapă plin de sînge, care nu era al meu, era străin.

Evreii bucovineni au fost și ei deportați. Nu numai cei din nordul Bucovinei, anexat în 1940 de sovietici, dar și cei din sudul Bucovinei, care rămăseseră sub autoritatea statului român. Miriam Bercovici locuia la Cimpulung Moldovenesc în toamna lui 1941. Spre deosebire de evreii

atunci noi nu mai eram oameni: nimici, absolut nimici nu a spus nici un cuvînt, absolut nimici nu a încercat să fugă, să salveze copilul. Nu ștîu dacă ea a aruncat copilul ca să nu continue să sufere sau dacă l-a aruncat din greșeală – a vrut să arunce boarfele și a aruncat copilul.

După trecerea Nistrului, a urmat deplasarea pe jos, în convoiaj, pînă în lagărul de muncă. Era o toamnă extrem de plioasă și friguroasă, dar evreii trebuiau să se deplaseze repede. Mulți nici nu mai ajungeau în lagăr.

FELICIA CARMELLY: Eu am văzut o singură execuție: a venit un țăran ucrainean, s-a uitat la noi și a văzut pe unul dintre bărbații din convoi purtând un palton care lui i-a păcălit. S-a dus la soldat și i-a spus: „Vreau paltonul dă“. Soldatul l-a scos pe acel om din convoi, l-a împușcat și i-a spus țăranului: „Du-te și ia paltonul!“.

MIRIAM BERCOVICI: Era un camion acoperit de o prelată și, la o răs-

Unul din primele grupuri de evrei basarabeni deportați în Transnistria (17 iulie 1941)
Fotografie preluată din carte Evrei sub regimul Antonescu de Radu Ioanid, apărută la editura Hasefer, 1997

tenant, cu un grup de soldați, intră, se uită la noi și le spune soldaților: „Băieți, vedeti pentru ce-i bună pușca mitralieră?“. Ei nu știau că noi înțelegem românește. Am numărăt: 16 oameni erau cu toții. Și ne-au scos afară să ne împușcă. Mătușa era învățătoare, avea un fel de diplomă a Ministerului Instrucției Publice din București. A început să vorbească cu ofițerul românesc, i-a arătat diploma asta. Eu, pe urmă, m-am gîndit că poate era un rezervist, un învățător, în orice caz a spus: „Norocul vostru că vorbiți românește“ și a făcut semn soldaților și au plecat.

Transnistria

Antonescu și-a pus planul în practică și a ordonat deportarea tuturor evreilor din Basarabia și Bucovina, peste Nistru, într-un teritoriu ucrainean, care urma să fie administrat de România – Transnistria. Evreii din Basarabia au fost grupați în gheteuri și apoi depălați pe jos, în convoiaj, spre Nistru.

SABS ROIF: Acolo am văzut cum

basarabeni, cei din Bucovina au fost dusi pînă la Nistru în vagoane de vite. După patru zile au ajuns la Atachi, de unde au fost trecuți pe un pod de pontoane la Moșcilev, în Transnistria.

MIRIAM BERCOVICI: În ziua de 10 octombrie s-a bătut toba – astă era vechea formă de anunțare în Cimpulung – și au apărut niște afișe: toti evreii („jidani“, așa cum spunea toată lumea), indiferent de vîrstă și de stare de sănătate, vor fi deportați din Cimpulung. Eu personal am fost confruntat cu violența de-abia la treceea Nistrului, cind un soldat a vrut, nu pot să-mi aduc aminte de ce, să mă lovească. Poate pentru un cuvînt sau pentru o privire. În orice caz, în astă perfect minte, i-am dat brățara de argint pe care o purtam pe mînă.

FELICIA CARMELLY: La trecerea Nistrului, o femeie care avea un copil a stat lîngă mine pe această platformă, iar în spatele meu erau mama și tata. Într-o mînă ea ținea copilul, iar în cealaltă ținea niște boarfe ale copilului. Deodată, a aruncat copilul în apă. Acum îmi dau seama că

cruce, nemîii ne-au întrebat dacă vrem la Kopaigorod sau la Giurin. Noi n-am știut nici unde e una, nici alta, dar unul dintre noi spune: „A, la Giurin e o fabrică de zahăr“. Și bărbații au zis: „La Giurin vrem“. Una era la dreapta, alta la stînga. În orice caz, am ajuns la Giurin. Absolut din întîmpinare. Trebuie să știți că toți cei din Kopaigorod au fost omorîti.

De regulă, evreii care au încăpăt pe mină trupelor germane sau a etnicilor germani, care populau multe sate din sudul Transnistriei, au fost lichidați rapid și în totalitate. Pe malul Bugului, care era frontieră de est a Transnistriei, în județul Golta, se aflau și trei lagăre de exterminare sub administrație românească, conduse de prefectul Modest Isopescu: Bogdanovka, Domanevka și Ahmeiecta. Aici au fost exterminati zeci de mii de evrei în iarna 1941-1942. Sonia Palty a ajuns la Bogdanovka în 1943, cind masacrelle incetaseră.

SONIA PALTY: Atunci am fost luate de mînă de o fetiță, Esther Gelber.

(Urmăre în pagina 10)

Drumul spre dezastru

(Continuare din pagina 9)

man, care avea un an mai mult decât mine, și ea m-a dus și mi-a arătat rîpa unde au fost uciși. Ea a pierdut acolo un frate, geamân, un frate mai mare, de 20 de ani, și mama care a fost ucisă în fața ei. Rîpa era aproape toată acoperită cu zăpadă. Din zăpadă ieșea cîte un os de picior, cîte un os de mînă. Imaginele astăzi îmi apar și azi în cosmarile.

Sonia Palty facea parte dintre cele cîteva sute de evrei bucureșteni, singurii din Capitală, trimisi de Antonescu în Transnistria. Supraviețitorii ai lagărelor morții de la Bug au declarat că acolo execuțiile erau facute în special de polițiști ucraineni, dar și de jandarmi români, sub comanda prefectului Isopescu, în coordonare cu germanii. Dar, de multe ori, nici nu era nevoie de execuții pentru exterminarea evreilor în Transnistria. Foamea, frigul – iarna 1941–1942 – fosea cea mai cruntă de pînă atunci, din întreg secolul 20 – și boala au facut ravagii în rîndurile deportațiilor evrei. Tifosul exantematic a fost, probabil, principala cauză a morții în lagăre.

FELICIA CARMELLY: Diferența între lagările celelalte și lagările din Transnistria a fost că în lagările din Transnistria au fost mai puțini oameni omorțti. Am fost de făță cind oamenii se rugau de soldați să-i impună, iar soldații răspundeau: „Pentru ce să cheltuiesc un glonte pentru tine; dacă nu crăpi azi, o să crăpi mâine“. Majoritatea oamenilor au fost fortări să moară de mizerie. Gropile comune se săpau cu lopata, dar, cind a înghețat pămîntul, nu s-a mai putut săpă. În timpul iernii, s-a adunat o mulțime de morți, unul peste altul, ca un munte. Tatăl meu s-a îmbolnăvit de nervi și i-a albit părul într-o noapte, pentru că el a trebuit să tائă cu toporul bucăți din acest munte de oameni morți, ca să poată să-i arunce în groapă. Era un munte înghețat de morți.

Dar cum se putea supraviețui în aceste condiții? Cei mai mulți evrei au vîndut toate lucrurile pe care le aduseaseră cu ei din tără. Și mai era și munca. Munca forțată, după cum spune Efim Taci, supraviețitor al lagărului de la Kriopol.

EFIM TCACI: Mergeam la lucru. Pe urmă au început să ne ia la lucru și ucrainenii, la grădină. Eram iobagi. Uneori ne mai dădeau să mîncăm, dar se întimplă să nu ne dea de mîncare,

Drama evreilor din România, 1941–1944

lucruri toată ziua și veneai acasă.

MIRIAM BERCOVICI: La marginea ghetoului veneau tărâni ucraineni și le dădeau o cămășă pentru ceva de mîncare. La început nu știam cît și cum să cerem, mai tîrziu s-a alcătuit un fel de mercurial – ce și cît valorează. Mama era cea care schimba lucrurile, ea facea trocul.

Primii evrei repatriati au fost cei originari din sudul Bucovinei. Cei alții au fost eliberați de armata sovietică în martie 1944. De-acum, erau doar niște rămăși, după cum spune Sabs Roif, supraviețitor al lagărului de la Obodovka.

SABS ROIF: Toate chinurile acelea, iernile, foamea... Pe noi ne decea la lucru, iar la lucru mai mîncam cîte ceva. Oamenii au murit de boli. De pildă, în Obodovka, chiar și în alte părți, am socotit că au rămas cca 7–8% din cei internați.

Vocile supraviețitorilor

Miriam BercoVICI, din București, Felicia Carmelly, din Toronto, și Sonia Palty, din Tel Aviv, au fost toate trei deportate în Transnistria și toate trei au scris despre dureroasa experiență a deportării. Toate trei vorbesc astăzi despre întertare, dar nu uită ce s-a întâmplat.

MIRIAM BERCOVICI: Sufăr crunt acum – aici în România, mai sintem 600 de supraviețitori din Transnistria – cind nu sintem puși nici măcar pe picior de egalitate cu veterani de război, foști soldați care au fost în Transnistria, care ne-au păzit pe noi.

FELICIA CARMELLY: Eu nu urăsc pe nimeni, dar dacă întîlnesc pe cineva care este de origine germană sau de origine română sau ucraineană, care este de vîrstă la care ar fi putut să fie în armată pe timpul cind eu am fost în lagăr, prima întrebare care îmi trece prin cap este dacă omul acesta este răspunzător pentru moartea unei părți din familia mea.

SONIA PALTY: Eu una, personal, am ierat, dar de uitat nu pot. Nu cred că aș fi ierată de cei care au pierit atunci acolo.

(Adaptare a documentarului radiofonic BBC realizat pe 4, 11 și 18 iulie de PETRU CLEJ)

Ziaristul Anton Uncu a început din viață

Anton Uncu s-a născut în București, la 13 noiembrie 1938. A absolvit Academia Superioră de Marină și Facultatea de Filologie din cadrul Universității București. A lucrat în cadrul redacției cotidianului *România liberă* din 1970 pînă în 1997. 15 ani a fost titularul rubricii „Bursa Ideilor“.

Între anii 1980 și 1987, a fost redactor-șef al revistei *Magazin*. A continuat să lucreze în redacția economică a *României libere*, cu precădere în domeniul analizei. Pe data de 25 ianuarie 1989 a fost arestat împreună cu Petre Mihai Băcanu, Mihai Creangă, tipograful Alexandru Chivuoi, Ștefan Niculescu Maier, pentru realizarea

edîției clandestine a *României libere*. Pînă în 1997, a făcut parte din conducerea ziarului *România liberă*, în calitate de redactor-șef adjunct, editind, de asemenea, cotidianele *Momentul* și *Informația Bucureștilui*, al căror redactor-șef adjunct a fost. Din toamna anului 1997 a devenit redactor-șef al cotidianului *Curentul*. Redacția revistei „22“ transmite condoleanțe familiei și prietenilor.

SANDA GOLOPENTIA

„Iată cum am pierdut

Petre Ștefanucă s-a născut la Ialoveni, a studiat la liceul „Alexandru Donici“ din Chișinău, apoi la Facultatea de Filologie a Universității din București – unde i-a avut ca profesori pe Caracostea și Cartojan, între alții – și a devenit, după absolvire, unul din colaboratorii lui D. Gusti, imbinând tineretea munca de profesor la liceele din Tighina, Cetatea Albă și ulterior Chișinău cu activitatea de secretar (începînd cu anul 1934) și, mai tîrziu, director (în 1939) al Institutului Social Român din Basarabia.

Concentrat în Drobogea în 1939, el este demobilizat în iunie 1940, sosind la Chișinău cu două zile înainte de anexarea Basarabiei. Evenimentele se înălțuiesc rău. Dintre cei trei copii, mijlociu, în vîrstă de patru ani, are hernie. Părintii, bătrâni și bolnavi, nu pot fi contactați la Ialoveni în zilele haotice care urmează. Petre și soția sa, Nina Ștefanucă, decid să rămînă pe loc pe cîteva luni și soarta.

Peste o oarecare vreme (de la angajare, S.G.) au început să îmble zvonurile compromisătoare despre trecutul său. Eu am început să mă interesez și am aflat că el a scris felurite articole în gazete, jurnale, că au fost cîteva articole contra Uniunii Sovietice“ (p. 12). Mărturia lui Arcadiu Evseevici Tendler nu prezintă decât avantajul scurtmisi: „Îl știu pe Ștefanucă după lucrările sale. Articolele însă sunt publicate în editura Fundației regale. Toate articolele au fost de caracter antisovietic despre faptul că în Uniunea Sovietică moldovenilor le este rău de trăit, este foame, pe tărâni îi trimit în Siberia. Aceste articole se referă la perioada anilor 1937–38. Ștefanucă a colaborat la editura Fundației regale, a fost aproape prin lucru cu profesorul Boga. Acesta a fost un organ contrarevoluționar, reacționar, agresiv. Pe baza publicațiilor în presă se vedea că Ștefanucă este un naționalist – romanofil înverșunat“ (Protocolul sedinței judecătoriei, pp. 237–238 și p. 13 în volumul Ștefanucă, *Folclor...*, I). Condamnarea nu va întrăzvia: „Ştefanucă Petru al lui Vasile... pe baza art. 54–III 57–13 al CP al RSSU... de supus pedepsei capitale – împușcarea cu confiscarea întregii averi personale. Sentința este definitivă...“ (I, p. 29).

In cadrul ultimului ei număr, apărut în 1943, revista *Sociologie românească* publică un „Memoriu asupra situației soțului meu, fost profesor de limba română și director al Institutului Social Român din Basarabia, referitor la activitatea sa sub ocuparea comunistică“ al Nînei Ștefanucă¹. Apoi soarta lui Ștefanucă și a familiei sale intră din nou în noapte. Într-temp, cererea de comutare a pedepsei va fi acceptată – cum afilăm cu certitudine abia în 1991 doritorul cercetărilor întreprinse în arhive de Botezatu și Hincu. Condamnăt la zece ani închisoare intr-un lagăr pentru detinuți politici (*ispravitelino trudovaia colonia*) din RSS Tâtară, Petre Ștefanucă dispără spre a muri în detenție, la 12 iulie 1942, conform spravăcii de moarte, figurind sub numărul 1.804 în dosarul său. Avea 36 de ani.

Atacat și de comuniștii sovietici, și de nemocomuniștii români

În 1989, într-un „Cuvînt despre Petre Ștefanucă“ publicat în *Limba și literatura moldovenească* (nr. 1, p. 53), I. D. Ciobanu își amintește incalificabil: „La procesul lui Ștefanucă m-am pus

un savant de o mare cultură“

martor. Extrem de greu mi-a fost. Puteam să îndrug conform conjuncturii, să infloresc exemplele negative din articolele acuzatului, puteam să spun vreo minciună-două din comportarea lui la lucru... și adevărul ar fi fost călcat în picioare. Am hotărît, ce-o fi, să spun cum gîndesc: da, în articolele lui Ștefanucă se întîlnesc idei antisovietice, iar mai departe să pledez în fa-

luni de la moartea neștiută a lui Petre Ștefanucă – și scrisă în limba română: „În Chișinău, strada Mihai Viteazu colț cu M. Kogălniceanu, locuiește D-na Ștefanucă care pretinde că are soțul deportat, totuși, numita D-nă duce o viață luxoasă, se pare că are în-deletniciri dubioase. Urmează să se facă grabnic o cercetare asupra originei etnice intrucât se spune că este ji-

să adaoag încă o notă de tristeță. Este vorba de un modest, dar harnic profesor basarabean, Petre Ștefanucă, care a căzut victimă a regimului bolșevic în provincia românească dintre Prut și Nistru și a căruia dispariție dramatică simbolizează marea tragedie a Românilor basarabeni din anul 1940–1941, întruchipează spiritul de rezistență și de dirzenie a poporului românesc din această provincie, atât de rău încercată de către destinul istoric“ (Ștefanucă, *Folclor...* II, pp. 482–483).

In jurul lui Petre Ștefanucă s-au concentrat astfel toate clișele, și-au dat întîlnire toate „limibile de lemn“. Cuvinte manipulate primitive i-au vizat cu succes, pe el și pe ai lui, și sub comuniștii sovietici din 1940, și sub necomuniștii români din 1943. Iar cînd a fost să se vorbească despre el cu căldură, locuri comune altfel durerosse au fost, ca printre-ur-facut, din nou convocate. Petre Ștefanucă „victimă“ și „martir“, scriu îndurerăți dar amoroți cercetătorii moldoveni, „modest dar harnic profesor basarabean... dispărut ca un ero“; etichetează condescendență de la un București miez al lumii și socotindu-se încă imun un autor despre care sănătatea să fie afectată.

Un intelectual puțin obișnuit

În scurta lui viață activă care să înceheiat la 34 ani, Petre Ștefanucă a fost însă, cu pasiune, un folclorist, sociolog și, mai presus de toate, un intelectual puțin obișnuit. El s-a demarat deopotrivă în raport cu îngustimea locală și cu cele din România. A încercat să lămurească realitatea complexă a convițuirii culturale și economice a românilor alături de și împreună cu rușii, ucrainenii, nemții, evreii, francezii și elvețienii din Basarabia. A scrutat multiplele fațete ale assimilării, fie ea în direcția rusificării românilor sau a românizării rușilor și a ucrainenilor. A luptat în permanentă împotriva clișelor, răscind viața părțile certitudinii rîndede. Nu e Ștefanucă cel care a scris despre solidele biblioteci personale ale tăranilor din Nișcani, pentru ca apoi, într-un alt articol, să se întrebe cum se face că un sat 80% alfabet - Iurcenii - are o viață culturală infinit mai dinamică decât altele în care numai 20% din populație nu știe carte? Mereu atent la a spune exact pe nume lucrurilor, Ștefanucă a scris despre o Românie care se mută la București, despre culoarea

basarabeană a săraciei și modalitățile reale de a o elimina, neinsultând-o.

Ca folclorist, studiile lui majore – „*Folclor din județul Lăpușna*“, „*Literatură populară a satului Iurcenii*“, „*Cercetări folclorice pe valea Nistrului-de-Jos*“, „*Două variante basarabane la basmul „Harap-Alb“ al lui Ion Creangă*“, „*Datinele de Crăciun și Anul Nou pe valea Nistrului-de-Jos*“, „*Amintiri din războiul mondial (Adunate de la soldații moldoveni din comuna Cornova, jud. Orhei)*“, căroia li se adaugă alte aproximativ douăzeci de articole de mai mici dimensiuni, atestă agerimea unei priviri care vede dinuntru, intens, fără a o înfrumuseța sau reduce, cultura populară basarabeană în toată compoziția ei. O cultură care se modernizează de mai bine de un secol, în care Crăciunul și Anul Nou s-au „posomorit“ (căci nu se mai aud vocile copiilor cîntind colinde), iar jocul, lipsit de strigături, e de acum „mut“.

În care, femeile lucrînd la cîmp cot la cot cu bărbații, dispărind industria casnică de confecționare a îmbrăcămintii și, implicit, portul național. Unirea e, în parte, și ea una din cauzele istoriilor folclorului basarabean. La numai cîțiva ani după 1920, flăcări și fetele nu mai cintau decât „cântișii din Regat“ pe care cei dinții le desprîneseră în armată. În contracimp și pe un alt plan, Unirea a diminuat în unele zone basarabene un dinamism economic anterior care se cere refăcut, insistă același Ștefanucă. Astfel, regiunea Nistrului de Jos, înainte legată prin fluviu de patru orașe (Odessa, Tiraspol, Tighina și Cetatea Albă), devine pe zi ce trece un tînt în izolat care va trebui ajutat să revină la formele active interioare. Cei care se vor apleca asupra paginilor scrisice de folcloristul și sociologul Ștefanucă le vor descoperi neașteptat de actuale și de pline de învățămînt.

NOTE

1. I.D. Ciobanu, „*Cite ceva despre limbă*“, *Moldova socialistă*, 1938, 6 iunie, p. 2.

2. Cf. *Prigovor Verhovnogo suda MSSR* от 13 aprilie 1941, g., TGA MSSR, fond 3.085 n° opisi 2, ed. hr. 8.318, p. 7. Cu excepția lui Ștefanucă, care a insistat în a-și exercita dreptul de a se apăra în limba română și a vorbit cu traducător, judecătorii nefiind-o, toti ceilalți au depus în limba rusă. Fragmentul citat, ca și toate cele care urmează, apare în traducere lui Botezatu și Hincu în volumul I din Petre V. Ștefanucă, *Folclor și tradiții populare*, la care vor trimite de acum înainte paginile între paranteze...

3. Cf. SR IV (1942), nr. 7–12 (iulie–decembrie), pp. 565–568.

(Fragmente din lucrarea
Vârmine grave în curs de apariție
la editura Univers)

(Subtitlurile aparțin redacției)

Catedrala din Chișinău, incendiata de trupele sovietice (iunie 1941)

voarea savantului, să susțin munca lui nobilă în folosul poporului, să mărturisesc că el a făcut mult și are să facă și mai mult pentru știință și cultură tîrnă națională. Dar aici am fost brusc întrerupt de judecător, care a exprimat: destul, aceste amănunte nu ne interesează. Iată cum am pierdut un savant de o mare cultură“ (Ștefanucă, *Folclor...*, I, p. 11). Cercul s-a închis. Martori tulburi scriu acum sfatul amintirii.

Ca și cum un dezgust nu ar fi de-a-juns, „*Documentele*“ publicate în volumul II includ o „notă informativă“ datând, de această dată, din 9 februarie 1943 – trecuseră deci peste șase

dăucă și se trage din familia Cușnir de la Tighina“ (II, p. 481).

Chiar cînd încearcă să spună, în sfîrșit, lucrurile cum au fost, textele publicate atîn în România anilor 1943, cit și în Moldova anilor '90 sunt deosebite de a-i face totuși dreptate pe deplin lui Petre Ștefanucă. Iată ce scrie, într-o notă intitulată „*Petre Ștefanucă*“, publicată în numărul mai sus-menționat al *Sociologiei românești*, Ștefan Ciobanu: „La dolul care învăluie sufletele de la amintirea personalității distinsului profesor Virgil Madgearu, amintire invocată cu atită căldură și duioșie de către eminentul meu coleg Dimitrie Gusti, să îmi dai voie

HUMANITAS
Cartea care dă învăță

Titus Burckhardt
ALCHIMIA
Sănătatea și înțelepciunea de-a lungul vîrstelor

Vladimir Lossky
După chipul și asemănarea lui Dumnezeu

Titus Burckhardt
Alchimia
în colecția Terra lucida coordonată de Andrei Pleșu

Vladimir Lossky
După chipul și asemănarea lui Dumnezeu
în seria Religie coordonată de preotul Vasile Răduță

POLIROM

Cristian Bădiliță
Călugărul și moartea

E.R. Dodds
Grecii și iraționalul

In pregătire:
Jacques D'Hondt
Geoffrey Chaucer
Gabriel Albu

Comenzi Ia: CP 266, 6600, Iași, Tel. & Fax: (032)214100; (032)214111; (032)217440
București, Bd. I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, Tel.: (01)3138978
Bașoară, str. Toamnei nr.7, bl. 4, Tel. & Fax: (068)150318
E-mail: polirom@mail.dnts.ro

NOUTĂȚI
august '98

Cristian Bădiliță
Călugărul și moartea

E.R. Dodds
Grecii și iraționalul

Hegel și hegelianismul
Povestirile din Canterbury
Introducere într-o pedagogie a libertății

ION BOGDAN LEFTER

Un model explicativ al lumii postmoderne

Deși a trecut deja destul timp de la apariția *Turnirului khazar*, cartea lui Andrei Cornea a fost incredibil de puțin discutată. Am în vedere nu doar faptul că a făcut pînă acum obiectul unui număr relativ mic de recenzii (în genere competente, oricum foarte favorabile), ci mai ales ratarea - cel puțin deocamdată - a transformării ei într-un eveniment cultural, așa cum ar fi meritat - sau ar fi trebuit - să se întâmple.

La prima vedere, lucrul ar putea părea surprinzător, de vreme ce autorul, unul dintre eseștii noștri de vîrî din ultimele decenii, a fost după 1990 și extremitatea politice publicistic, mai ales prin comentariile politice din „22”, ceea ce l-a transformat într-o dintre vedetele intelectuale ale momentului. „Popularitatea” ar trebui - deci - să-i fie asigurată. Și îi este, însă cu prejul unei schizoidii de imagine pentru care viața nu-i aparține autorului, ci mediului nostru cultural actual. Înainte de a mă ocupă „la obiect” de *Turnirul khazar*, voi insista asupra acestor date generale despre care se vorbește rar sau deloc și căre, poate că neconştientizate, și oricum neanalizate, contribuie la perpetuarea unui anumit blocaj foarte păgubitor pentru „sănătatea”, adică pentru complexitatea, pluralismul, dinamica și capacitatea dialogică a unui moment cultural.

Două planuri, două imagini și o lipsă de comunicare

Ca eseist, filozof și analist al mentalităților, Andrei Cornea se bucură de recunoașterea elitelor noastre intelectuale, dar mai degrabă în orbita acelei mondenități subtil atinsă de kitsch-ul cu aer vag-occult rezultat din voga patetismelor noicisto-cioraniano-elioadești și din cea a spiritualismelor mai voalat sau mai direct fundamentaliste, alimentate cînd de neo-ortodoxismele „postdecembriște”, cînd de (pseudo)filozofile orientale sau orientalizante comercializate abundent pe piața editorială românească a anilor ’90. Omologarea lui Andrei Cornea la acest nivel se datorează mai multe identificării - în bună măsură corecte - a apartenenței sale la o categorie stilistică, autorul nostru participant și el - cu sau fără voie - la menținerea într-o prea îndelungată actualitate a modelului de scriitură eseistică patentat de C. Noica.

Amuzant - sau... trist! - e faptul că validarea lui Andrei Cornea în atare context se face în depină ignorare a incompatibilității sale de fond cu acela spiritivist, „noocratic” și absolutist, după cum o dovedesc campaniile sale publicistice, de-a lungul căror a susținut constant valorile democrației, drepturile omului și ale minorităților, principiile corectitudinii politice. Schizoidie de imagine care se poate constata și pornind în sens invers, dinspre acest din urmă nivel, jurnalistic: foarte apreciat și aici, autorul nostru e perceptuat doar ca analist politic, comentator al evenimentelor curente, practic fără legătură cu gîndirea sistematică și conceptualizată a filozofului.

Nu mai este - atunci - de mirare că *Turnirul khazar* n-a stîrnit dezbaterea pe care ar fi meritat-o. Cartea continuă mai vechile demersuri ale lui Andrei Cornea tocmai de refacere a legăturilor dintre speculația „înalță” și existența concretă, dintr-filozofie și viață, incluzând dimensiunile ei sociale și politice. În diverse forme, pornind de la diverse preteze, astă făcuse și în *Mentalități*

culturale și forme artistice în epoca romano-bizantină (300-800) (1984), în *Penumbra* (1991) sau în *Platon. Filozofie și cenzură* (1995). *Turnirul khazar* realizează acest efort integrator, propunînd o interpretare filozofică a înseñi realității socio-culturale și politice a zielor noastre, cea despre care, la concret, articlierul din „22” scrie săptămînal. Ce se află dincolo de evenimentele cotidiene care ne acaparează atenția, dincolo de mici-le-mari agitații ale noastre și ale lumii acestui deceniu, ale acestui final de secol și de mileniu? De mult decâtă din aptitudinea sa de a construi mari sisteme explicative, mai poate filozofii să ne spună ce se întîmplă cu noi, sub ochii noștri?

Căutînd răspunsuri la asemenea întrebări, Andrei Cornea cade în falia din cele două planuri în care - în fiecare în parte - se bucură de multă simpatie. El rămîne „popular” în mediile elitare, dar acestea nu se ocupă de politicul imediat și - deci - nu pot priza *Turnirul khazar*, prea „impur”, dedat la teme eminente „jurnalistică”, „triviale”, nedemne de reflexia filozofică. „Popular” se află și în ipostaza de analist politic, dar pentru un public prizonier al imediatului, al pasiunilor stîrnite de bătăliile scenei noastre publice, care nu mai lasă loc pentru reflectia detasată, pentru perspectiva largă, pentru integrarea în ecuații de interpretare foarte generale.

Vasăzică, dacă vrei să vezi în acestă tip copaci și pădurea, să cuprinzi cu privirea și particularul, și generalul, te plasezi *de facto* în afara regulilor jocului unui mediu socio-cultural care funcționează pe etaje izolate între ele, ca-ntr-o clădire înaltă, căreia-i lipsesc scările și liftrile. Dacă te ocupi și de actualitatea imediată, ești prea neseros pentru lumea subînă, îți pierzi timpul cu mărunturi în loc să produci numai opere fundamentale; iar dacă faci jurnalistică politică fără să renunți la alte preocupări intelectuale, mai „înalte”, dacă observi lumeni din jur nu doar în termeni gazetărești, ci și cu instrumentele analizei culturale, ale istoriei mentalităților sau ale filozofiei, ești prea serios și prea complicat pentru publicul presei noastre care de toate zilele.

Prestația lui Andrei Cornea polemează indirect cu această lipsă de comunicare între „etajele” existenței noastre intelectuale. Fenomenul poate fi reăgită la toate nivelele: blocaje similare există între diverse specialități sau domenii creative, între practica artistică și cercetare, între diferitele tipuri de presă - și așa mai departe. Consecința cea mai gravă este inapetenția de care a dat dovadă în ultimii ani mediu intelectual românesc în materie de punere în relație a comentariilor, opiniei, teoriilor sau ipotezelor de lucru în așa fel încît să se poată articula ceea ce ar trebui să numim „dezbateri de idei”. E un îngrijorător fenomen de atomizare culturală. Nu îl semnalez pentru a-l deplinge, ci pentru a reclama urgența combatării lui. De pilotă prin comentarea unor cărți precum *Turnirul khazar*, care oferă totate premele unei „dezbateri de idei”...

O carte despre recîștigarea valorilor „universale”

Ce și propune Andrei Cornea în *Turnirul khazar* este nici mai mult, nici mai puțin decât să ofere un model explicativ global al societății actuale, al lumii postmoderne. Punctele sale de pornire

Andrei Cornea,
Turnirul khazar.
Împotriva relativismului contemporan, editura
Nemira, colecția
„Totem”, București,
1997

mejdia cea mai mare” ar veni dinspre „discredarea oricărei încercări de a compara și de a ierarhiza valori și sisteme culturale” (ibid.). În consecință, pentru a găsi argumentele care să poată totuși fundamenta valorile bune ale comportamentelor sociale, autorul trece la construirea modelului *comparajie intrinseci*. Aici se află miezul demonstrației sale și ideea originală, de mare interes pe care carteaua o propune.

Pe scurt, dacă orice sistem de valori e în sine legitim și - deci - e inoperantă evaluarea lui pe baza unor presupuse „universalii” la care ar fi raportat printre abuzivă *comparație extrinsecă*, realizată - adică - pe criterii exterioare logicii lui interne, atunci trebuie căutate argumente *intrinseci* care să poată susține posibilitatea de a alege consensual repere comune mai multor sisteme diferențiate și care să recupereze astfel „universalitatea” unor valori. Sursa de inspirație pentru modelul *comparajiei intrinseci* Andrei Cornea o găsește între turnurile credințelor în urma cărora, de-a lungul Evului Mediu, regi sau autoritați echivalente au declarat victorioase anumite modele religioase în detrimentul altora. Celales de autorul nostru este așa-numitul „turnir khazar”, care opuse un musulman, un creștin și un evreu. Kaganul Bulan, liderul khazarilor, o populație turcă trăitoare undeavă pe Volga, le ceruse celor trei să indice nu doar credința care li se pare superioară celorlalte, punct la care fiecare a ales-o - firește - pe cea căreia îi aparținea, ci să opteze și pentru una sau altă din celelalte două. Afiș creștinul, cîștă mahomedanul au acceptat că, după credința fiecaruia dintre ei, mai aproape de Adevar este iudaismul, adică *Vechiul Testament*, recunoscut de ambii ca o carte sacră. Așadar, dacă prima alegare e în totdeauna exclusivistă, se poate - totuși - ajunge la un consens la nivelul *opțiunilor secunde*, care permit comparația sistemelor de valori pe criterii *intrinseci*: „*Comparajia intrinsecă valorizează (...) cea de-a doua alegare. Important în cazul ei devine secundar, ceea ce oamenii doresc, iubesc, preferă numai în al doilea rînd, atunci cînd, dintr-un motiv sau altul, dorința lor cea mai puternică ajunge să fie îngăduită*” (p. 55). Opțiunile prime sunt „tari”, radicale, partizane și pasionale, pe cind cele secunde, mai „slabe”, sunt mai temperate, mai raționale, negociate între ceea ce vrei și ceea ce se poate. Ele asigură acceptarea consensuală a valorilor bune și - în ultimă instanță - stabilitatea lumii actuale.

De aici încolo, ideea e dezvoltată atât în plan teoretic, unde e definită valoarea de referință a anumitor sisteme, cît și la nivelul practicii sociale, unde această calitate e identificată în cazul democrației și al liberalismului. Nu mai intru acum în amănunte. În penultimul capitol, „*Parohialismul și științific și filozofic*”, o serie întregă de ipoteze, teorii, direcții de gîndire care și-au avut sau își au încă voga vor fi demonstate cu argumentele modelului explicativ construit de autor. Demonstrația conduce către concluzia că un sistem de valori universale există, nu neapărat perfecte, dar îndeajuns de bune, acceptabile și acceptate grăție opțiunilor secunde, și că el este cel al civilizației occidentale.

Meritele și limitele curajului hermeneutic

Ce poate fi mai stimulativ pentru o „dezbatere de idei” decât o asemenea oferă hermeneutică la scară mare a lumii, a existenței globale? Modelul explicativ pe care Andrei Cornea îl propune e cu atât mai prețios cu cît sănătatea de răre la noi elaborările teoretice de anvergură, care cer calități precum curajul asumării ideilor importante și a perspectivelor larg-cuprinzătoare, viziunea chiar, plus vocația interpretativă și speculațivă care să poată susține atari con-

sint multiple: filozofice, religioase, morale, culturale sau politice. Cu exemple diverse și cu trimiteri bibliografice asemenea, el ne arată că ne-am aflat într-un moment al evoluției umanității în care valorile considerate cîndva ca universale par definitiv compromise: marile repere transcendentale și metafizice, Binele, Frumosul, Adevarul, raționalitatea clasica și așa mai departe. Diversitatea situațiilor locale, particolare, legitime fiecare în felul ei și în sistemul ei de valori, ar fi dus la o „parohializare” generală, la „*parcizarea adevarului*” și la „*eroarea convingerii că universalul mai e cu putință*” (p. 22). De aici - proliferarea discursurilor culturale, filozofice, științifice relativizatoare împotriva căror auto-

ANDREI CORNEA

TURNIRUL KHAZAR
Împotriva relativismului contemporan

rul nostru se ridică.

Și totuși, constată el, „lucrurile încă nu stau astă de rău pe cît ar trebui să ne așteptăm” (p. 31), lumea fiind mai puțin „anarhică” și „haotică” decât s-ar deduce din respectivele premize atomizante. Relativismele proclamate în teorie nu împiedică existența în practica socială a comportamentelor consensuale care par să recupereze mai degrabă instinctiv decât conștient „universalii”: „*înțelesul destui oameni buni, opere și lucruri frumoase, ba chiar și spuse adevărate, alături, desigur, de cele false, însă de care pot fi distinse, în poftă, faptul că nu mai știm ce este Adevarul, ce este Falsul și care este deosebirea filozofică ori logică dintre ele*” (p. 37). Sau, cu alte cuvinte: „*Un număr considerabil de acțiuni practice se comportă mereu ca și cind aceste universalii ar continua să garanteze și să fundamenteze practicile respective*” (p. 40). Autorul mai numește această acceptare a unor sisteme de valori inapăratice „*practică somnambulică și deopotrivă destul de benefică*” (ibid.): „*reusim să «funcționăm» somnambulic într-un mod care, dacă nu este deloc perfect, nu este nici cel mai rău imaginabil*” (p. 42).

Aceste observații pesimiste la început dar pînă la urmă optimiste nu i se par lui Andrei Cornea deloc liniștitore. El crede că există marele risc ca teoriile relativiste să ajungă să „paralizeze” atare practică a bunului-șimt: „*Argumentele parohialismului ar putea treptat săubrezi practici lipsite de orice statut legitimabil prin teorie*” (p. 41). În condiții de „parcizării” Adevarului și ale legitimității tuturor adevarărilor parțiale, „pri-

structii hermeneutice. La acest nivel intelectual foarte înaltă și lansată provocație *Turnirului khazar*.

Se va fi înțeles deja din prezentarea pe care i-am făcut-o că, în esență lui, modelul „opțiunii secunde” ca bază de legitimitate a universalității civilizației occidentale mi se pare admirabil. Argumentat convingător, el are o capacitate explicativă remarcabilă, care îi asigură funcționalitatea în operația de cunoaștere și de înțelegere a epocii contemporane. Puterea de seducție a cărții și sportivă – apoi – de stilul eseistic cunoscut al lui Andrei Cornea, care se mișcă relaxat printre idei și teorii, mereu expresiv, mereu captivant. Iar interpretarea „turnirului khazar” ca parabolă „maximală” a existenței sociale are un săm aparte.

Din această lejeritate decurge – însă – și prima dintre rezervele pe care le-aș formula la marginea acestei cărți provocatoare. Adevarul este că *Turnirul khazar* e atins pe unele portiuni de o carecare de ordine. Rezumatul meu, în care am introdus termeni proprii și explicații clarificate, degăzăză firul uneori cam înciclit, prea divagant al demonstrației. Saturile de la o temă la alta sau de la nume de mare autoritate la unele de calibru discutabil sau efectiv mic pot fi riscante. Sunt în cartea pagini și capitoare care, par compuse pe îndelire, în timp ce pe altele le suspectez de redactare grăbită, sub semnul nerăbdării. În asemenea momente, retorica simplificării la care autorul recurge pentru a aborda marile teme direct, fără fasoane academice, poate aluneca pînă la granita înșelătoare care o desparte de simplicitate. După părerea mea, miza majoră a *Turnirului khazar* justifică efortul unei rescrieri mai atente la detaliu.

Venind la fondul problemei, să observ că Andrei Cornea respinge numeroase teorii postmoderne, dar nu și ideea postmodernității înseși. Impresia mea este că, și în privința celor dinții, el se servește de o selecție personală de cazuri particulare pentru a... absolutiza relativismul indicat ca trăsătură definitivă și generalizată. În realitate, se pot cita și referințe postmoderne mult mai „pozitive”, care să sprijine și cu argumente teoretice stabilitatea intuitiv-consensuală a democrației liberale actuale.

Altă reacție la provocarea *Turnirului khazar*, cred că se poate sustine foarte bine și faptul că lumea a fost din todeauna „parohială” și că abia în timp tinde spre „globalizare”. „Universalitatea” care au dominat epocile mai vechi au controlat – de fapt – doar centrele de putere și au fost impuse marginilor, provinciilor, coloniilor, spațiilor de influență. În rest, în teritoriul încă și mai înțins, ele au fost ineficiente, lăsînd „parohialismul” cîmp liber de manifestare. Postmodernitatea nu face decât să recunoască această diversitate și să abandoneze utopia impunării unor modele coercitive de la centru. În locul lor, în maniera explicată de Andrei Cornea, se produc coagularii de jos în sus, în zonele din ce în ce mai vaste în care civilizația occidentală e asimilată.

Rămine să aşteptăm în continuare dezbatările de idee...

Precizări

1. Fotografiile de la masa rotundă a GDS „România, întocă” (nr. 29, 21 – 27 iulie) au fost făcute de domnul Florin Eșanu;

2. Fotografiile privind „Religia în Universitate”, apărute pe coperta nr. 17 (28 aprilie – 4 mai), au fost făcute de d-l Cristian Galeriu;

3. În stîrea „Memorialul

Revolutiei – Timisoara”, din nr. 30 (28 iulie – 3 august), în loc de „inaugurat cu prilejul împlinirii a 20 de ani de la revoluția română”, corect este... 10 ani de la revoluția română”.

Reflectii asupra Turnirului khazar

O carte bună merită citită. Dacă ea constituie pe deasupra și un eveniment cultural, în sensul că dezbată cu seriozitate și inteligență o problemă acută a timpului, este absolut de neînțeles lipsa unor reacții pe măsură. Postmodernismul (și relativismul adus de acesta) este o problemă asupra căreia reflectă orice intelectual al culturii noastre. Este și normal: o specie nouă, atrăgătoare și totodată monstruoasă în peisajul cultural românesc, importată odătă cu valul de cultură (de multe ori anticultură) occidental, de pronunțat iz american. În consecință, o carte care se ocupă de această manifestare cu multe chipuri se cere comentată. Este ceea ce voi încerca să fac, legîndu-mă nu de argumentația propriu-zisă a cărtii, ci de punctul ei de plecare. El este formulat explicit în *Introducere* lucrării:

„Ideeza aceste cărți este că o respingere eficace a sofisticii contemporane (sau postmoderne) nu se poate susține pe o credință (ie ea în Dumnezeu, OM, Raijune, Istorie etc.). Ea trebuie să renunțe la această primă opțiune în favoarea unei a două opțiuni, firește, mai slabă, mai modestă, dar mai stabilă și mai generală, ce se descorează, printre altele, în încredere” (p. 7).

Cu alte cuvinte, pentru a scăpa de relativismul, bulversant la nivel existențial, al postmodernismului ar trebui să abandonăm calea mai grea și aspiră la credință, sitându-ne într-un alt gen de opțiune, mai slabă, modestă, dar mai stabilă.

Ceea ce pare absolut surprinzător la Andrei Cornea este o idee prezentă ca presupozitie abia perceptibilă în textul de mai sus. Atunci cînd afirmă că respingerea eficace a sofisticii contemporane nu mai poate fi susținută pe o credință, domnia sa pare să implică că această raportare la realitatea a ființei umane – credință – ar fi apărut unei epoci trecute. Voi spune de la început: actual credinței nu este un moment în dezvoltarea conștiinței umane (parafrazînd o afirmație a lui Eliade), ci o constantă a acestei conștiințe.

În al doilea rînd, este vorba de opțiunea propusă. Opțiunea unei căi „mai slabă, mai modestă” este tocmai o consecință a postmodernismului ce se dorește combătut în carte. Aceasta aduce cu sine o ciudată slăbiciune, lipsă de fermitate a interiorității umane, soldată cu opțiunea pentru soluții pe măsură.

Pe de altă parte, o cale mai modestă și mai slabă nu este mai stabilă, după cum afirmă Andrei Cornea. Din contră, după părerea mea, stabilitatea ei se manifestă doar la un nivel superficial. Aceasta se poate observa mai bine dacă analizăm pozițiile esențiale diferite ale participanților la comparația întrinsecă: printul Bulan, pe de o parte, musulmanul, creștinul și evreul, pe de altă parte.

Așa cum este prezentată situația, decizia lui Bulan pare extrem de rațională. El alege ce este mai bun în sensul celei de-a doua opțiuni. Alegere rezonabilă.

Nu stîm cum s-au petrecut lucrurile într-adevăr, dar ceea ce e important este că Bulan pare a face o alegere rațional rezonabilă între trei opțiuni, care la rîndul lor nu sunt alegeri rațional rezonabile. Acest aspect mi se pare deosebit de important.

Bulan este într-o situație curioasă (nu cunosc situația istorică concretă, dar acest lucru nu are importanță pentru argumentul meu, în măsură în care exemplul funcționează paradigmatic, independent de context): el a pierdut orice contact cu propria tradiție religioasă și are nevoie de un import, ca și în cazul lui Vladimîr. În sănătatea astfel triei oferte și el, în urma comparației întrinseci, decide pe care să o aleagă, determinat de o copirile străine?

Pe scurt, opțiunea lui Bulan nu are nimic dintr-o convertire religioasă, ci mai mult din rezolvarea practică a unei afaceri în care există un număr limitat de soluții. Iar în șine unei alegeri rațional rezonabile și prezintă însă instabilitatea profundă, manifestă în situații la limită ale existenței noastre.

Cred că principala caracteristică postmodernismului este aceasta: unei raționalități absolute, incremenite (ca produs degradat al unei raționalități ce se hrănește dintr-un contact cu transcendenta), îi opune o sumă de raționalități individuale, contradictorii și echivalente valoric. Aceste raționalități multiple sunt produsul imaginărilor pur subjective ale indivizilor, iar nu descoperirea faptului că nu există o unică realitate. Sau poate invers: ideea că nu există o unică realitate este un produs al exacerberii imaginării creative individuale.

Că orice imagine strict individuală și cea a postmodernității cu produsul ei nu este decât consecința situații la un nivel extrem de superficială și conștiință. Fac aici referire la lipsa unor experiențe care să lege individul de adincul său, adinc ce-i ar indica clar irelevanța produselor imaginării sale individuale. Ceea ce Nietzsche sustine în *Năsterea tragediei* relativ la epoca sa, este acut adevarat pentru noastră.

Postmoderniștii au început să dezvolte diferite tipuri de raționalități, subînțînd subiectul tradițional, dar acest lucru s-a înfăptuit printre-o „joacă” la un nivel tot mai rațional al conștiinței.

Acesta este de altfel motivul mai profund pentru care orice răspuns rațional va putea fi în principiu demontabil. Ce argumente raționale poți aduce unei culturi ce face posibil (și nu

doră într-o carte!) un asemenea dialog:

„Maureen (merging de-a lungul unui corridor, către Arnold): Aici este ora de bucătărie postmodernă?

Leslie (auzind-o, izbucnește în ris): Bucătărie postmodernă? Nu aveai cum să nimerești greșit. Chiar acesta-i cursul.

Arnold: Nu este. Este un seminar de epistemologie!

Leslie: Care este diferența? Las-o să stea!“ (subliniearea mea) (Paul Feyerabend, *Three dialogues on knowledge*, p. 7).

Singurul răspuns, cred eu, posibil în aceste condiții este nu un contraargument rațional, ci un mod de a fi puternic, care să reziste interperioilor vietii, nu precum un obiect purtat de colo-colo de vînt, nici ca un piron înfăptit cu soliditate și grosolanie în pămînt (omul nu are totuși această soliditate) și nici prin eşuarea într-un univers de coșmar tip Nietzsche (mă refer nu atât la doctrina filozofului, cît la boala psihiacă unde a condus inevitabil aceasta).

Sigur că aici atingem probleme mai grave, cum ar fi rostul filozofiei și poate chiar și pe cel al scrișului, probleme ce nu constituie scopul acestor reflectări.

„Pe scurt, soluțiile la relativismul contemporan nu țin doar de o încercare de contraargumentare rațională, ci poate primordial de dobîndirea unei fermități nerigide a interioității, a unei atitudini existențiale anti-relativiste. Este scopul educației filozofilor din *Republica*, scopul ascezei religioase și al difiterilor inițiatori.

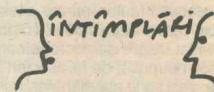
În societatea de azi, postmodernă, apare un fenomen ciudat, produs tocmai de ruptura între straturile raționale, generatoare de discurs predominant logic, și cele iraționale, generatoare de atitudini. E uimitor să vezi oamenii ce susțin un anume relativism, având însă o atitudine mai adincă ce transpare în spatele acestui discurs, extrem de absolutist. De asemenea, am întîlnit și cazul invers: susținătorii unui set de reguli, canon general valabil, poziție ce la o interogație mai acută se dovedește a fi doar o fațadă pentru un relativism total.

Am încercat prin acest articol, deși critic în ceea ce privește punctul de vedere general al cărții lui Andrei Cornea, să aduc un anume elogiu autorului. Critica este o manifestare elogioasă pentru cei ce caută împreună adevărul. Distanțindu-mă, am adus în discuție o lucrare foarte bine scrisă, în care erudiția și-a găsit măsura potrivită și, nu în ultimul rînd, o sansă rară de a gîndi bine, pe tematica vremii, vreme ce începe să prezinte aceleași condiții „climatice” aici, ca și dincolo în Vest. O fi bine, o fi rău?

Valentin Cioveie

ALEX. ȘTEFĂNESCU

Tentativă de furt la Bruxelles

La Bruxelles, într-o piațetă, există o cutie de lemn în care se colectează, de la binevoitori, îmbrăcămintă pentru lumea a treia. Cutia are o deschizătură laterală, prevăzută cu clape interioare, care-i protejează conținutul. Drept urmare, seamănă cu o imensă cutie poștală.

Comparația este îndreptățită și din cauza modului în care procedeaăză donatorii de îmbrăcămintă. Ei vin cu hainele invariabil spălate, călcate și împăturite și le introduc cu grijă în cutie, ca și cum ar expedia uriașe scrisori unor prieteni.

Intr-una din zilele în care m-am aflat eu la Bruxelles, în 1995, o tigancă din România a găsit cu cale să fure haine din această cutie a milieui internațional. Pentru a-și atinge scopul, și-a introdus plodus prin deschizătură, cu capul în jos; ea îl ținea de un picior, iar el trebuia să cotrobăiască prin cutie și să înțepte că mai multe haine. Iată însă că la un moment dat copilul i-a scăpat femeiei din mîni și a devenit astfel prizonierul cutiei.

Cum au reacționat belgienii la acest insolit accident? S-au mobilizat extraordinar. În cîteva minute au sosit la fata locului o mașină a poliției, o autospecială a pompierilor și o ambulanță. Toate forțele s-au desfășurat rapid și riguros, în timp ce tigancă tiga ca din gură de sarpe. Polițiștii au eliberat locul de curioși, pompierii au escaladat cutia și au recuperat copilul, iar un medic și o asistentă medicală l-au luat imediat pe cel salvat în primire pentru a verifica starea sănătății.

Un bărbat cu ochelari stătea de vorbă, în vremea asta, cu tigancă. Era – n-am nici o îndoială – un psihiatru care încerca să-i restabilească delicatul echilibru sufletesc.

Contextul

În România nu s-a prea tradus, și nici nu s-a prea scris despre relativism. Au fost publicați un număr redus de postmoderniști francezi (cîte un volum Deleuze și Lyotard, vreo trei semnate de Foucault, cîteva ale lui Barthes și Baudrillard) – și astăzi în caz că aceștia ar merita numele de „postmoderniști”. Lipsesc aproape cu totul Derrida, după cum lipsesc și comentatorii lui ilustrați: Bennington, Habermas, Rorty, Gasché, Norris, etc. S-a mai scris un puțin despre poetica postmodernă, prea puțin și prea puțin mediatizat (la capitolul *best-seller* cultural mai sintem încă la Noica, Cioran și Liceanu). Mai găsești trimiteri la Sorin Antohi și chiar Lucian Boia, dar specializate și, din nou, prea puține. Nu există lucrări de sistematizare, în traducere românească, a curentelor relativiste, lucrări în care lumea anglo-saxonă exceedează. Mai important însă, după părerea mea, nu există oferită de „literatură relativistă” alternativă, ceea ce rezultă în faptul că toată lumea sindă să identifice relativismul cu postmodernismul. Dacă despre Derrida sau Foucault mai auzi vorbindu-se în sîntă și dreaptă, de Richard Rorty, Stanley Fish, Nelson Goodman (aşa-numita miscrea neo-pragmatistă), chiar că nu pare află.

Mai grav decît precăritatea informației despre ceea ce înseamnă relativismul azi este faptul că nu există o grilă de lectură a scrierilor relativiștilor contemporani. Acest din urmă fapt face foarte convenabilă interpretarea lor, tendențiosă sau pur și simplu facilă: scoți două citate din context, unul obscur și altul anti-capitalist și ai transformat ușor relativismul într-o anatemă universală.

Într-un astfel de context apare, aşadar, volumul semnat de Andrei Cornea: *Turnul khazar: Împotriva relativismului contemporan* (Nemira, 1997). Un volum care are în vedere nu doar o critică a relativismului, ci și oferă unei alternative. Îmi permit la început o observație globală: dincolo de argumentele propriu-zise și generale, există în *Turnul khazar* nenumărate imprecizii, alăturări bize și interpretări grăbite. De la o lectură facilă a lui Thomas Kuhn la o încadrare politică ambiguă a lui Paul Feyerabend (autor, printre altele, al unui volum care militează pentru o deschidere a științei înspre democrație care ar surprinde pe mulți); de la asocierei de autori care, deși sună asemănător, nu au absolut nimic în comun (Guenon și Monod) la interpretări standardizate ale unor Rorty sau Foucault, volumul de față se poartă nedrept cu autori și idei demne de o prezintare măcar fidelă.

Argumentele anti-relativiste

Trivializarea relativismului este, probabil, una dintre armele cel mai des utilizate împotriva acestuia curent. O a doua este asocierea curentului cu o seamă de practici și idei nefaste, ce repugnă instantaneu și intuitiv. Textul lui Andrei Cornea abundă în astfel de argumente care, tocmai datorită răspândirii lor, se merită analizate pe rînd.

1. Dacă relativismul neagă existența oricărui criteriu ultime de adevar și validitate, el ar oferi implicit validate și legitimitate oricărui atitudinii, opinii, idei (p. 11) și s-ar putea, prin urmare, ca miine să vină cineva să nege Holocaustul. Trebuie remarcat, mai întîi, că asocierea dintre relativism și negarea Holocaustului este artificială. Dacă acesta a fost negat, uneori chiar și cu argumente relativiste, nu a fost negat de relativiști. Apoi, pot să fi foarte bine universalist și să-negi genocidul nazist, în măsura în care te simți în stare să pui cap la cap îistorie coerentă. În fond, universalismul s-a arătat foarte confortabil cu negarea altor Holocausturi sau cum au fost cele împotriva locuitorilor Americii post-columbiene.

În al doilea rînd, relativismul neagă existența unor criterii *ultime*, și nu a oricărui criteriu de validitate. (Strict vorbind, argumentul de față este un *non sequitur*.)

LIVIU ANDREESCU

Post-relativisme

2. Relativismul, deși poate mai sofisticat, ar fi referit și ar trebui abandonat în măsura în care există alternative mai ferice. „*O anumită naivitate epistemologică, rezumată în motto-ul Times-ului, „facts are sacred, comment is free”, e, în realitate, extrem de fertilă, chiar dacă greu de justificat*” (p. 34) Implicit, se afirmă că libertatea de gîndire și expresie compensează existența valorilor ultime. Doar că citatul din *Times* nu este naiv doar epistemologic, ci de-a dreptul naiv politic (dacă-l tratăm, cum face Andrei Cornea, ca pe o asemjudecătură, nu ca pe o metaforă): că libertatea de a comenta există dacă faptele (adevărul) sunt sacre? Căci dacă „sacru” este aici un termen mai mult decît pur ornamental, sacrălitatea adevărului implică existența unei interpretări *arămăne* a sa cu valitatea ultimă; ceea ce înseamnă că devierile permise vor fi întotdeauna minime.

3. Relativismul implică incompatibilitatea și, prin extensie, statutul egal al differitelor „conceptii ale Universului”. După Eliade sau Whorf, rationalitatea omului arhaic nu este cu nimic mai prejos decît rationalitatea omului modern. Totuși, simplu fapt al existenței cercetărilor lui Whorf indică existența unui (meta)discurs capabil a descrie și explica, deci a conține, discursul despre univers al tribului Hopi; ceea ce îi conferă acestuia meta-discurs o anume precedentă. (p. 39)

Adevărător, dar trivial: orice interpretare (căci aceasta este metodadiscursul antropologiei sau etnologic) are precedentă asupra faptelor pe care le investigează, tocmai pentru că faptele sunt produsul discursului respectiv. Tot așa, și interpretarea pe care un Hopi îl dă obiceiurilor europene, are „precedență” față de aceea din urmă. (Andrei Cornea contestă că un astfel de interpretare există, pentru motive pe care însă le ține ascuns.) Se răspunde astfel și observațiilor, de altfel juste, de la p. 125, cum că, în fapt, atunci cind opune rationalitatea europeană rationalității Hopi, antropologul nu lucrează decît cu propriul lui model al „rationalității omului arhaic”. Dar tot așa, recenzia de față are precedentă asupra volumului recenzat, care nu este decît un construct al proprietății carcase conceptuale. Ce semnificație evaluativă are această „precedență”, însă, este neclar, și Andrei Cornea nu face nimic ca să ne explice.

4. Capitolele trei și patru ale volumului introduc următorul argument: democrația nu este numai o orînduire politică printre altele: similar, liberalismul nu este doar o ideologie politică. Ele sănătățile fundamentale, căci stau la baza altor orînduirii politice sau ideologii. Astfel, autorul observă că atât fascismul și comunismul se reclamă într-un fel de la tradiția democratică. O pervertesc, ce-i drept, o deformază, dar folosesc printre „citările” lor principiile ale democrației. Chiar și comunismul afirmează o legătură între fericire, bucurie și producție. Pe de altă parte, liberalismul „stă la baza” (este o referință a) unor ideologii fundamentale diferite, cum ar fi naționalismul (mai exact, principiul liberal al „guvernării prin popor pentru popor”).

Două chestiuni se cer observate aici. Înființat că democrația și liberalismul se constituie în referință pentru alte sisteme și ideologii pare să alibă o explicație pur istorică, și nu este de loc clar de ce ar fi nevoie de mai mult decît așa; după cum nu e clar ce implicații normative are o astfel de „precedență” istorică. Faptul că primii liberali făceau referire – se justifică în raport cu – monarhiile ce le precedau (împreună cu chiar principii politice) nu indică de loc un venit avantaj al acestora din urmă.

In al doilea rînd, există sisteme politice și ideologii politice care nu se raportează la democrație sau liberalism: sistemul indian al castelor sau societatea isla-

mică. Argumentul domnului Cornea este falsificat empiric.

Punctul forte

Unul dintre punctele tari ale pledoariei împotriva relativismului teoretic este, cum era de așteptat, oferă unei alternative tot teoretice. Că de fîravă este ea, vom vedea în cele ce urmează. Andrei Cornea distinge între două tipuri de judecată comparativă: *comparația extrinscică și comparația întrinscică*. Ca exemplificare a cazului dintîi se alege modelul unei confruntări de tipul următor: un arbitru trebuie să aleagă între trei opțiuni, fiecare dispunind de un avocat care se săleză să prezinte opțiunea sa într-o lumină ce îi mai favorabilă și ca fiind preferabilă în raport cu celelalte. Se poate întotdeauna arăta, conchid relativiștii și se pare că autorul nostru le dă dreptate, că opțiunea aleasă de arbitru are ca justificare criterii „arbitrare”, care corespund, altfel spus, preferințelor acestuia din urmă. Cu alte cuvinte, dacă arbitruul ar fi fost altul se poate crea ca opțiunea sa să fie și ea alta; căci arbitru va interpreta pleoarile fiecărui dintre avocați în mod diferit, într-o grilă diferită, în funcție de predispozițiile (ideile, opinile) sale. Concluzia firească este că parohialismul cultural (relativismul, pe scurt) este justificat într-un astfel de model de dezbatere. Și, din nou, Andrei Cornea subscrive, pentru a observa mai apoi că „*adeptii parohialismului* au neapărat dreptate numai în limitele modelului oferit de comparația extrinscică” (p. 50).

Mai există, însă, un al doilea model, cel al *comparației intrinscici*, model exemplificat de ceea ce eruditul numesc „*corespondența khazară*”. Anume, în loc ca arbitru să asculte pleoarile fiecărui avocat pentru propria opțiune și împotriva celorlalte, el cere fiecărui să aleagă opțiunea pe care o preferă în eventualitatea lipsei proprietății (un soi de *second-best*, admisind că fiecare avocat va prefera întotdeauna opțiunea pe care o reprezintă). Apoi se decide asupra opțiunii finale numărind voturile obținute de fiecare opțiune secundă în condiții specificate. Aparent, modelul comparației intrinscici poate să pară atrăgător. Nu este, însă, din mai multe motive. Înființă, ca algoritm, din considerente practice: ce te faci dacă „voturile” sănătățile? (Posibilitatea pe care autorul o întrevede – p. 88 – dar căreia nu îi găsește o soluție.) În al doilea rînd, din considerente epistemologice: de ce ar fi opțiunea cu număr mai ridicat de voturi cea mai bună? Mai bine spus, ce garanții epistemologice îi oferă faptul că o opțiune este preferată alteia de un număr mai mare de persoane?

In al treilea rînd, în fine, pentru că... comparația este doar aparentă intrinscică: într-adevăr, arbitru nu mai judecă opțiuni pe o bază *substantivă* (adică în funcție de conținutul pleoarilor), ci pe una *procedurală* (adică în funcție de rezultatul unui proces în care el nu mai intervine). Doar că formula care indică procedura este ea însăși expresia preferințelor arbitrului. De ce, spre exemplu, arbitru să se decidă exact asupra procedurii respective (alegând opțiunea cea mai frecventă pe locul secund pe lista preferințelor fiecărui avocat) și nu asupra alteia? Deși e adevărător că orice arbitru care ar

arbitra un „turnir” după modelul khazar ar obține același rezultat, nu este adevărător că orice arbitru – care își poate alege singur regulile – ar arbitra un „turnir” după modelul khazar. De bună seamă, în spatele unui algoritm procedural se află tot o formă parohială de raționalitate, o „preferință” și o comparație întrinsecă devine, în ultimă analiză, tot una extrinsecă.

Realismul somnambulic și relativismul

Si totuși, observă Andrei Cornea, chiar presupunând că relativiștii au dreptate, cum se face că, deși nu există Bine, sau Frumos, binele și frumosul se întâmplă? Cum se face că știință progresează, deși nu există progres, că oamenii cultiva valori deși nu există fundamente ultime pentru valoare? Această stare de „ignoranță” față de teorie sau „practică în poftă de teorie” – *realismul somnambulic* – se dovedește totuși a fi posibilă și chiar benefică. Dacă nu există un adevăr, de ce se comportă oamenii ca și cum ar exista? Să fie acesta semnul cel mai clar al erorii relativiștilor? se întrebă Andrei Cornea.

Dimpotrivă. Si ca justificare aș porni de la un pasaj din text. În ciuda porinilor noastre relativiste, afirmă Cornea, avem cu toții convingeri nestramătate. Știm că Holocaustul a fost un râu imens. La fel: „*Nu ne îndoim... în particular, că „antiprotocronismul românesc” și nu currentul opus oferă mai curînd temeiul unei bune descrierii a societății tim-pului*” (pp. 45–6). Iată cum Andrei Cornea ne asigură de existența unui adevăr indisputabil. Știm însă că de el se îndoiesc protocroniști, adică „currentul opus”. Ce e de făcut? Să reiterăm legitimitatea adevărului (absolut) pe care-l deținem? Poziția relativiștă afirmă necesitatea convingerii celorlalți, că avem dreptate, jonglind cu principii mai adânci, umbind la sensibilitățile comune. Nu împărtășim cu ceilalți așa ceva? Nu mai discutăm. (Simte cineva dintrę noi – liberali, toleranți, critori ai „22”-ului etc. – că există ceva de discutat cu Vadim Tudor sau Gheorghe Funar?) Dar nu ar trebui ei pedepsiti, scosî din arena publică, acoperiți de rușinea publică? Ba da. Dar se poate face aceasta dacă ești consecvent cu principiile relativiste? Iată cum: acceptînd faptul că nu există justificare ultimă pentru ideile tale, dar încercînd să convinci opinia publică că ai dreptate, apelînd la argumente (în măsura în care există o bază argumentativă comună), la retorică (în măsura în care există un *background* comun de „sensibilitate”). Dacă așa ceva nu există, oricum nu ai nici o sansă. Si nici dreptate, decit din propriul punct de vedere și al acelora care-l susțin. Posibilitatea con-viețuirii, astăzi ca și pînă acum, nu este asigurată de credințe ultime și ferme (desi pot fi), ci de ceva la fel de eficient: faptul că accidentele istorice, hazardul, întîmplarea au produs fînde umane care împărtășesc idei, obiceiuri, sentimente pe care nu le pot justifica decit într-o anumită măsură celor care gîndesc în mod asemănător și, din nefericire, deloc celor care gîndesc radical diferit. Sansa acestor oameni este că pot forma comunități distincte, bazate pe comuniunea de idei, obiceiuri și sentimente, din care un Vadim Tudor sau păotă fi exclus. Iată cum misterul viețuirii „somnambulice”, intuit bine de Andrei Cornea, este perfect explicabil și justificabil pe o filieră relativistă.

DIN SUMARELE VIITOARE

• Interviu cu Nicolae Noica, ministru Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului • „Contractul Bell Helicopters” – ancheta de Iulian Anghel • Vizita premierului Radu Vasile în Israel – corespondență de Andrei Cornea • Gabriela Adameșteanu: „Despre ambiguități și incompatibilități” • Mihaela Miroiu: „Antifeminism” • I.B. Lester: „Tara libertății” • Bujor Nedelcovici: „Sansale literaturii române la Paris” • Lansare de carte: Momentul oniric • „Istoria românilor sau istoria României” – ancheta

DAN C. MIHAILOSCU

Trăiește-ți grila!

Mixajul doctrinar și relativismul sceptic

„Tu ce ești?” (d.p.d.v. politic) – iată o întrebare tipică în România post '89. Cine, dintr-acei cu vîrstă între 18 și 45 de ani, s-a întrebat vreodată cu a devărat, pînă în ianuarie 1990, ce culoare politică preferă ființa lui? Ieșit prima oară din țără în toamna acelui an, țin minte că am amuzat copios un grup de proaspăți amici francezi, care m-au pus în față unor teste (foarte banale la ei) de preferințe politice, economice, sociale-morale etc. (Și azi regret că nu le-am confiscat cărăcica aia cu întrebări și situații cu diverse variante de răspuns, cam ca la regulile autoare). Tare ar fi fost nimică de tradus la noi! Ei s-au amuzat, eu m-am îngrăjorat. Pe atunci, credeam că lărgi că musai trebui să fi CEVA, adică de-o singură culoare: liberal, ori tăranist, ori fesenist etc. Or, din toate gîrlile prin care m-au strecut amicii reieșea că, structural, eu sun conservator, economic gîndesc ca un liberal pur, dar că am puseuri plebeiene, de ecologism plus protectionism social, fiind, însă, un autoritar în privința administrației publice s.a.m.d.

Vă rog să să căredeti că este realmente un soc să vezi căte contradicții clocești în tine d.p.d.v. politic, social și etc! Să vezi, de pildă, că ești simultan pentru pedeapsa capitală și pentru drepturile homosexualilor! Pentru castigarea violatorilor (dacă se dovedește inocența totală și atitudinea neprovocatoare a victimelor), dar împotriva feminismului, care antrenează discriminarea pozitivă și anulează, pur și simplu, meritocrația. Să vezi că ești total pentru liberă concurență și pentru somajul conceput ca primă condiție a eficiențizării, dar și pentru etatismul interventionist la nivel macro, fizic economic; și sociocultural. Că ești pentru euthanasia activă (e dreptul meu să-mi iau viață cînd devin o povară pentru celalăi) și pentru libertatea avortului. Pentru liberal schimb, dar și pentru protectionismul vamal, la o adică. Pentru individualism, elitarism și anticollectivism în toate cele, dar împotriva exclusivismului etno-socio-financiar. Că ești republican și ateu, dar respectă ideea de monarchie și tote cutumele religioase, tradiția locului. În fine, că ești bine mersi naționalist în limitele adevarului, dar deschis la Evropa, conservator cultural, dar citorit de Toequeville, însă cu acesele americanofobe cînd vine vorba de masificare etc., etc.

Zilele trecute, cînd i-am înșirat lui H.-R. Patapievici, pe scări la „22” cîteva contradicții de acest gen, resuscitate de lectura cărții de fată, socat fiind de natura-mi de strucționă politicească, liberal-conservatorul H.-R.P. m-a vindecat pe loc, cu un suris, taxîndu-mă de „neconservator american”. Cu alte cuvinte, descoferisem oul lui Columb. Într-adevăr, se pare că nimeni, niciări, nu mai poate slui decît sincretismul politic, mixajul de convingeri, scopuri, metode și mijloace. E la modă amalgamul, se poartă pragmatismul pluricentric, care sfidează din start monovalența doctrinară. E mult mai comod, mai elastic, mai permisiv relativismul sceptic, decît absolutismul inflexibil, etans, sufoant. Guverne liberales cu practici conservatoare. Partide democratice cu practici totalitare. Oligarhie cu doctrină egalitaristă, antirăsășită cu opțiuni și gusturi curat rasiste, regimuri afișat despoticie, dar unde corupția flexibilizează pînă la... lichefiere. Conservatorism progresist și socialism medieval, cu tentă sclavagistă. Etc.

Un fel de new age-ism politic, ecumenism doctrinar, sincretism instrumental care a anulat de mult dihotomia stîn-

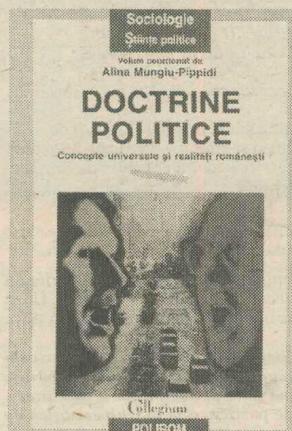
Doctrine politice.
Concepte universale și
realități românești.
Coordonator Alina
Mungiu-Pippidi, editura
Poliron, 274 pp.

ga/dreapta, dacă nu de altceva, măcar de frica schizoidiei, din bunul motiv că ambele semisfere sunt cuprinse sub aceeași chelie...

Și totuși...

Așa stînd lucrurile, într-o vreme a poliromiei, în plină post-modernitate de haos semidirijat și anarhie intens monitorizată, la ce bun o culegere de texte dedicate monocomoiei politice? Ce doctrine mai funcționează astăzi în stare pură, autonom și previzibil?

In 1924, cînd Institutul Social Român organizează ciclul de conferințe (Iorga, Marghiloman, Nae Ionescu, Mihail Mănoilescu) dedicat principalelor doctrine politice ale vremii, compunind volumul luat ca model, în 1997, de Societatea Academică din România, lucrurile erau infinit mai limpezi, adică mai ferm conturate. Dincel de multimea deosebirilor, asupra căroră e de prisos a insista, România de după 1989 nu putea avea decât un PCR atomizat în „n” parte, cu aceiași activiști, aceiași securiști, aceiași oportuniști și aceeași arhipersonalizare a partidelor. Care doctrine, care principii? Totul fără strategie, fără continuitate, cu tradiție ambiguă sau de-a dreptul putredă, totul plin de nostalgii și anacronisme, ori de singură foame de profit de moment. A face examenul doctrinelor și ceva, de nu ridicol, atunci îndușător.

Să totuși, ce au făcut aici Alina Mungiu și ai săi „guest stars” este un efort lăudabil din cel puțin trei puncte de vedere: 1) ne reduc aminte de ce va să zică program politico-economic și convingere moral-socială; 2) ne surprinde prin căteva texte care urmăresc tocmai eficiența interactivă dintre conservatorism și liberalism la români, unde – cum altfel? – înnoirea vine tocmai din conservare, iar progresul nu e nicidecum sinonim cu dezvoltarea beneficiă; și 3) punte în față vieții noastre politice și a practicilor de partid o oglindă teoretică de-o fideliitate, cum să zic, aproape inhibătoare.

Observînd cu justete că disjuncția stînga/dreapta a devenit ca și inoperanță, de nu direct provocatoare de aporii, de vremea ce schimbă de formă între dreapta neoliberală și welfaristă și soci-al-democrația care privatizează și descentralizează este un schimb din ce în ce mai intens, Alina Mungiu continuă: „astăzi putem remarcă un revîrtement al unei stîngi remaniate europene. (Era hazardat să credem că autoarea putea detecta revîrtementul unei drepte remaniate, n.n. DCM.) Am putea chiar risca ipoteza că haină neoliberală a social-democrației europene oferă

electoratului de stînga, devenit mai pragmatic după experiențele ultimelor decenii, justificarea necesară pentru a rămîne fidel valorilor și atitudinilor de stînga descrise de Eysenck” (p. 10). Ca să fiu rătăcios, voi spune că, dincolo de toate ismele doctrinare și de schimbările dintre ele, fundamental este astăzi absentismul (electoral) produs de indiferentism, ceea ce spune foarte mult despre lehamitea și ignoranța cvasi-generale. Cărți precum aceasta au, între altele, menirea de-a ne confrunta prejudecățile și îspitații într-absențism – cu principalele tendințe politice ale vremii.

Ce avem, ce nu avem

Opt secțiuni: Liberalismul, unde Aurelian Crăițu (A fi sau nu a fi liberal?), Alexandru George (Liberalismul românesc în specificitatea lui istorică) și Dragoș Paul Aligică (Liberalismul economic) ne fac, o dată mai mult, să ne întrebăm: de ce falimentul acestor doctrine în România post '89? Captiv între socialismul USD-ist și tărâanismul anacronic și gerontocrat, liberalismul compromis de Radu Căpceanu în fază inițială riscă să capete inadaptabilități funciare pe terenul unei țări cu o, totuși, redutabilă tradiție brâtenistă.

Conservatorismul, unde Adrian-Paul Iliescu (Conservatorismul), Ion Bulei (Conservatorismul românesc) și Andrei Pippidi (Monarhismul) ne fac să regrețim lipsa partidului omomim, cu toate că-i vorba de o trăsătură fundamentală a sufletului românesc.

Nationalismul studiat de Alina Mungiu-Pippidi (Nationalismul, politica etnică și național-comunismul), Béla Markó (Aspirațiile național-politice ale minorității maghiare din România) și Alexandru Zub (Istoricism și naționalism în România modernă), iar la capitolul creștin-democrației Enyedi Zsolt prezintă harta europeană a doctrinei, în vreme ce Teodor Baconsky se întrebă: „Ortodoxismul politic”: – pericol sau fantasmă?

Urmează social-democrația, în prezentarea lui Anatol Carpinschi, populismul (Sorin Ioniță, Scurtă analiză a populismului, ieri și azi), legionarismul, despre care scrie Dan Pavel, și, în fine, ca „doctrine post-materialiste”, ecologismul (Marcian Bleahu) și feminismul (Mihaela Miroiu).

Ne putem întreba, desigur: de ce nu a fost, de pildă, introdus legionarismul la naționalism, ca manifestare tipică de extrema de a cestia? Ce cauță populismul – mai mult o strategie etern și universală, o tehnică de manipulare, de santaj emoțional al mulțimilor – printre doctrine? (Însuși Sorin Ioniță noțează că este vorba de o „meta-doctrină, un soi de structură ideologică foarte generală, recurrentă, care poate parăzita alte doctrine mai bine definite” etc.) Să de ce lipsește socialismul propriu-zis? Sau comunismul? Sau mixajul de practici și doctrine al Chinei contemporane? Sigur, nu-i un manual de trenduri mondiale, ci o carte scrisă cu față la realitatea românească, însă socialismul rămîne un pericol redutabil, chiar dacă se ascunde adeseori sub salopeta de borangic alăstrușii a soci-al-democrației, ori își deghizează lupii despotaici în oile ecologismului, behând antioccidental și păscind iarba internaționalismului socialist cu nostalgii menșevice.

Subscrieri

Conspictează cu feroare, în ordinea sumarului, din:

Aurelian Crăițu: „în Europa de Est a sosit acum ceasul liberalismului (...) Specialiștii deplină aparțină unei culturi publice săracite, dominate de valori mercantile; ei critică retragerea tot mai accentuată a cetățenilor în spațiu viției private, în detrimentul participării lor civice. Organizațiile au devenit tot mai birocrațice sau corporatiste, iar societățile fluente cum e cea americană nu au rezolvat încă probleme sociale majore ca violența, ghetoizarea sau educația”. Oricum, „li-

beralismul a devenit (în Estul Europei) o sintaxă obligatorie a gîndirii politice”. Notez sinceritatea liberalului bursier în State: „Nu sun imun la anumite seducții ale conservatismului. Citesc cu interes critice conservatoare (autentice) ale liberalismului (Burke, Maistre, romantici germani, Oakeshott, Ortega y Gasset, Röpke)”. În fine, un drac stilistic mă îndeamnă să-i atrag atenția autorului că, în cîteva pagini, folosește de șapte ori calificativul „excellent”, și anume la capitolul Note (n. 7, 12, 14, 17, 24, 49).

Alexandru George: „liberalismul la noi în țără nu a fost o doctrină de clasă și în nici un caz nu a fost apănatul burgheriei (...) Boierii noștri au preferat să renunțe treptat la privilegiile, pentru a se salva în noile forme de conducere ce se plămădeau în nouă veac (...) Politologia occidentală este neînșărată să înțeleagă situația unei țări în care clasa boierescă s-a depoșitat de privilegiul printre-un act propriu de voință”. De salutat poziția lui Alexandru George față de Revoluția franceză, văzută ca o excepție și nicidcum ca expresia tipică a revoluționarismului, ca și formula „ridicole evenimente din mai 1968” (din Paris, adică). Imediat trebuie citat Ion Bulei: „În concluzie, distinct de tradiționalism, conservatismul potențează societatea românească modernă cu valoare și originalitate” (V. distincția față de tradiționalismul frenator lă p. 85, iar la p. 92 consecințele doctrinare ale curentului).

Adrian-Paul Iliescu: „Liberalii cred în raționalitatea anumitor principii. Dimpotrivă, pentru conservatori, valoarea și valabilitatea principiilor este determinată de consensul public (...) Pragmatismul conservatorismului implică un imens scepticism față de mecanismele economice exemplare (...) Conservatorismul refuză să confundă libertatea cu permisivitatea și autoritatea cu absența libertății (așa cum îndată să facă mulți liberali). Nu mai autoritatea poate garanta libertatea”.

Teodor Baconsky: „Recunosc faptul că discursul etnocentric al Bisericii ortodoxe române nu se poate armăza cu imaginarul suprastatal al reștricților euro-federative (...) Exponenții societății civile se întrec în a-i repreșa Bisericii ortodoxe atitudinea «nedemocratică», dar uită că dreptul Bisericii de a-și prezerva identitatea dogmatică reprezintă prima consecință a libertății religioase pe care democrația însăși este chemată să o aprobe. Mi se pare că exploatarea anti-ortodoxă a dizarmoniei dintre Biserică și societatea civilă este reprobată atâtă vreme că nu analizăm, cu bune intenții, cauzele fenomenului în sine”.

În sfîrșit, de reflectat cu folos la dispuțile actuale dintre liberali și comunitarieni (p. 24), la relația liberalismului englez cu cel românesc, în veacul trecut (p. 50), la avantajele monarhiei constituționale enumerate la p. 101, la schimbările de opinie față de axa naționalistă Iorga-A.C. Cuza-Codreanu, propuse de Alina Mungiu (p. 117), la ezitările creștin-democrației între stînga și dreapta (p. 161), la comparația populismului american cu cel răsesc (p. 199), la ideea fascismului „de stînga” la români (cf. Lipsit, citat la p. 225), după cum e de discutat serios suita de afirmații răscante din textul Mihailei Miroiu (mai ales p. 261, ideea că în parlamentul ceaușistru în guvern, pe cînd astăzi avem 3,4%, respectiv zero etc., etc., de parcă s-ar cere resuscitarea oamenilor-criteriu din prezidiu, a simplei figurări, în dauna valorii individuale, evident că transsexuale!)

Una peste alta, cartea ne oferă opt grile în care fiecare poate lupta să intre... cum-necum, mai mult, mai puțin, mai lesne, mai deformat. Este, de altfel, un exercițiu binevenit și la care, cum spuneam, nu te gîndești toată ziua. În loc de un „carpe diem” de vară, vă propun un: trăiește-ți grila politică! Încercă!

Germania acordă din nou burse studenților și absolvenților instituțiilor de învățămînt superior și oamenilor de știință români pentru anul universitar 1999/2000

În anul universitar 1999/2000, Serviciul German de Schimburi Academice pune la dispoziția membrilor instituțiilor românești de învățămînt superior burse de studiu și cercetare. Solicitanții trebuie să facă parte dintre cei mai buni studenți și tineri absolvenți ai unor instituții de învățămînt superior. Bursele se acordă în funcție de merit, pentru următoarele programe:

1. Burse anuale
  - 10 luni (octombrie – iulie);
  - pentru absolvenți (limită de vîrstă 32 de ani);

Bursele se acordă pentru realizarea unui proiect de cercetare, pentru studii aprofundate, specializare post-universitară, doctorat;

Cerările trebuie să fie bine motivate din punct de vedere profesional. Ar fi de dorit ca solicitantii să avut deja contacte, pe cît posibil, cu instituții de învățămînt superior din Germania;

Cunoștințe bune de limba germană sunt importante, trebuie obținute, pe cît posibil, înaintea începerii bursei.

2. Burse semestriale

- 5 luni (octombrie–februarie) – pentru studenții facultății de germanistică/limba germană ca limbă străină (limită de vîrstă 32 de ani), care, la începerea bursei, au încheiat anul III sau IV de studiu.

3. Burse pentru stagii scurte pentru studenții facultății de germanistică – NOU!

- 3 luni (între iunie și decembrie); - pentru studenți avansați de germanistică (limită de vîrstă 32 de ani);

4. Burse pentru stagii scurte de cercetare

- pînă la 6 luni în următorul an

calendaristic;

- pentru absolvenți ai unor instituții de învățămînt superior (limită de vîrstă 32 de ani);

- bursa servește la perfectionarea științifică/realizarea unor proiecte de cercetare;

- contactul cu îndrumătorii științifici și cunoștințele necesare de limbă trebuie atestate.

5. Cursuri universitare de vară

- durata 3–4 săptămîni în vara anului 1999 (iulie – septembrie);

- pentru studenți avansați din toate domeniile (limită de vîrstă de 32 ani);

- Bursele servesc pentru participare la cursurile de limbă și cunoașterii țării și ale instituțiilor germane de învățămînt superior.

6. Sejururi de studiu

- 1–3 luni în anul calendaristic 1999;

de 32 ani);

- Cunoștințe bune ale limbii germane sunt necesare;

- Bursele sunt menite să permită participarea la cursuri și seminarii la o instituție germană de învățămînt superior;

- La instituția germană de învățămînt superior stă la dispoziția bursierilor un tutor.

9. Program special pentru membri minorității germane din România.

Pentru membrii minorității germane din România, DAAD oferă, în afară de cele menționate mai sus, burse anuale și sejururi de studiu.

10. Călătorii de studii pentru grupuri de studenți străini

- în Germania, sub conducerea unui profesor universitar (cca. 2 săptămîni); scopul acestor călătorii este acela de a facilita grupurilor de studenți străini contacte profesionale și cunoașterea Germaniei.

Informații privind *bursele anuale, burse semestriale, burse pentru stagii scurte pentru studenții facultății de germanistică, burse pentru stagii scurte de cercetare, sejururi de studiu, Burse speciale ERP* și altele pot fi obținute la

Ambasada Republiei Federale Germania

Strada Rabat nr. 21
71272 București

Tel: 01 – 230 25 80

Cerările pentru burse nu se pot trimite direct la DAAD. Formularul de solicitare și documentele necesare se depun la Ambasada Republicii Federale Germania, Kulturreferat (Sectia culturală), Strada Rabat nr. 21, 71272 București.

Data limită de depunere a solicitării: 31 octombrie 1998

Data limită de depunere a solicitărilor pentru cursurile universitare de vară: 31 decembrie 1998

Informații privind călătorii de studiu și schimburi de cadre didactice universitare pot fi obținute de la Ambasada.

Burse Germania 1999/2000

- pentru absolvenți cu titlul de doctor ai instituțiilor de învățămînt superior și instituțelor de cercetare;

- motivația științifică și dovada unor contacte corespunzătoare cu instituțiile germane de învățămînt superior constituie o premisă.

7. Schimburi de cadre didactice universitare

- cadre didactice din ambele țări pot fi promovate pentru a efectua stagii de cercetare de 2 – 4 săptămîni în țara parteneră;

- procedura de cerere corespunde celei pentru „sejur de studiu”.

8. Burse speciale ERP (Economical Research Program) pentru studenți ai științelor economice

- 12 luni (septembrie – iulie);

- Pentru studenți ai științelor economice care doresc, în cadrul bursei, să absolve *penultimul an de studiu* în Germania (limită de vîrstă

Tîrgul de carte „Vacanța Univers”

Editura Univers, care s-a impus ca „editoră a publicului cultivat”, a organizat între 20–24 iulie, la Librăria „Halelor”, un tîrg de carte unde au fost prezentate aparițiile editoriale din cursul anului 1998, dar și cărti apărute în ultimii ani. Ideea tîrgului – afirmă Mircea Martin, directorul editurii – a avut ca scop *„revigorarea interesului pentru carte într-o perioadă nefavorabilă”*. Scopul a fost, se pare, atins.

Numeai în 1998, în colecțiile editurii care cuprind literatură universală clasică, modernă și contemporană, debuturi românești în roman, poezie, ese, opere ale scriitorilor și eseștilor români din exil, științe socio-umane, filosofie, literatură pentru adolescenți, roman istoric, serii de autor, opere complete ale clasicilor literaturii universale) au apărut nume de referință ale literaturii universale, precum: Simon de Beauvoir, Jürgen Habermas, Franz Kafka, Witold Gombrowicz, Lawrence Durrell, Aleksandr Soljenițin, John Irving, Carlos Fuentes etc.

Noutatea pe care a adus-o „Vacanța Univers”, în sîrul manifestărilor de același gen din ultimii ani a constituit-o cele patru seruri culturale care s-au bucurat de prezența unor scriitori, traducători, profesori de presfigiu.

Pînă la participanți s-au numărat: Alex. Ștefănescu, Adriana Bittel, Liviu Papadima, Florin Iaru, Ion Maiorescu (al cărui ultim roman, *Alexandru*, a fost publicat la Univers, în colecția „Prima Verba”). Pînă la de la tema „Profesori în vacanță”, s-a discutat despre necesitatea schimbării și revitalizării învățămîntului românesc prin introducerea unor manuale adecvate (editura Univers intenționează să participe la licitația manualelor școlare organizată de Ministerul Educației Naționale). La una dintre aceste serate, cu tema „Culisele literaturii”, a participat Mircea Ivănescu, traducător, pentru editura Univers, al operelor kafkiane. S-a vorbit despre biografia și amănuntul semnificativ din viața lui Kafka, Durrell, Gombrowicz, despre concretul existential care furnizează energia spirituală autorului. (M.S.)

CITITORII DIN STRÂINATATE

Se pot abona la revista "22" achitând la redacție (Calea Victoriei 120) costul abonamentului sau depunându-l în conturile deschise la Banca Comercială Ion Tîriac S.A. București, Str. Doamnei nr. 12 (mentionând CODUL SWIFT: CBTRROBU); (pentru dolari în contul 4024009230, pentru mărci în contul 4024009231, pentru franci francezi în contul 4024009235, pentru lire sterline în contul 4024009232, pentru franci elvețieni în contul 4024009233, pentru lire italiene în contul 4024009234) sau (pentru orice fel de valută) trimitînd un cec (money order) pe adresa: Revista "22", Calea Victoriei 120, cod 70179, sector 1, București, România.

Pentru a nu se retine un comision foarte mare de către bânci, rugăm abonații căroia le stă în putință acest lucru ca plătirea care se face prin cec (money order) să se facă prin cecuri plătibile în SUA și exprimate în dolari SUA sau prin cecuri exprimate în mărci germane și plătibile în Germania.

	1 an	6 luni	3 luni
– Europa	80 \$	40 \$	20 \$
occidentală	140 DM	70 DM	35 DM
și Israel:	500 FF	250 FF	125 FF
	140.000 LIT	70.000 LIT	35.000 LIT
	56 £	28 £	14 £
	100 CHF	50 CHF	25 CHF
– Ungaria, Polonia,			
Cehia, Slovacia,			
Slovenia	40 \$	20 \$	10 \$
– SUA, Japonia,			
Australia:	100 \$	50 \$	25 \$
sau echivalentul în orice monedă convertibleă.			

Revista "22" anunță exclusivitatea difuzării sale în străinătate. Difuzorii de presă neautorizați de redacție (inclusiv RODIPET) vor trebui să răspundă conform prevederilor legale.

Școală de vară la Păltiniș

Grupul pentru Inițiativă Culturală Studențescă organizează, în perioada 17–27 august 1998, cea de a III-a ediție a Universității de Vară – Păltiniș. Ca și la edițiile precedente, și de această dată sunt așteptate personalități din elita culturală și politică a României.

Dezbaterile vor avea ca temă generale: a) Reformă și liberalism; b) Intelectualii independenți în post-tranzitie; c) Mitolul amoralității în politică; d) Realismul în artă contemporană românească; e) Literatura română între protocronism și demisirare. Studenții și proaspătii absolvenți interesați de participarea la Universitatea de Vară – Păltiniș sunt rugați să expedieze: 1) curriculum vitae; 2) scrisoare de intenție; 3) eseul unei din temele propuse, la următoarea adresă: Redacția ICS, str. Nicolae Iorga, nr. 2, cod 4300, Tîrgu-Mureș. Data limită a poștei este 08.08.1998. Textele pot fi expediate și prin fax la *Liga Pro Europa* (pentru Redacția ICS) 065/214076; 065/217584.

INSTITUTUL EUROPEAN

Stephen Fischer-Galați

România în secolul al XX-lea

Traducere de Manuela Macarie
Cuvînt înainte de Kurt W. Treptow

Ediția princeps a acestei cărți fundamentele, publicată la New York în 1970 și adoptată ca manual pentru studiu în universitățile americane, a fost, vreme de două decenii, singura sinteză în limba engleză dedicată istoriei românilor din secolul al XX-lea.

Din cuprins: • Democrația anilor '20 • Pierderea identității naționale • „Epoca de aur” a lui Ceaușescu

În pregătire:

Nicholas M. Nagy-Talavera, Nicolae Iorga • Walter M. Bacon, Nicolae Titulescu

ISBN 973-586-133-X
264 pag

Redactor-suf: GABRIELA ADAMEȘTEANU
Redactor-suf adjunct: RODICA PALADE
Publicist-comentator: ANDREI CORNEA
Grafician: DAN PERJOVSKI

Contabil-suf: ALINA CORBU;
Sef dep. marketing/distribuție: MIRCEA IONESCU;
Asistent marketing/publicitate: MIHAELA CUCU;
Sef departament Politic: IULIAN ANGHEL;

Redacție/Sandu Jordache, Alice Taudor (departament Social), Dan Hera (istorie), Răvan Paul, Madalina Schiopu, Mihai Belea;
Distribuție abonație: Constantin Satală, Alexandru Petrescu;
Corespunzător Public: Toader,
Mara Stefan, Andreea Crișan;
Operare calculator: Cătălina Florea;
Casiere: Mihaela Antonescu;
Secretariat: Alina Matei;
Responsabil de numar: Dan Hera;

Fabrici: SERBAN ORESCU, EMIL HUREZEANU, STELIAN TANASE, H.-M. PATAPIEVICI, DAN PAVEL, CRISTIAN PREDA, RADU CALIN CRISTEA, I. BOGDAN LEFTER (comentariu politici), ILIE SERBĂNESCU (comentariu economic), VLADIMIR TISMĂNEANU (sociologie comunismului), DAN C. MINHĂESCU (românic literar), MARIANA CELAC (viajă urbană), IRINA NICOLAU (colajuri și sărbătoare), ALEX ȘTEFĂNESCU (înțimplări), IRINA COROIU (cronica de teatru), N. RĂDULESCU DOBROGEA (ecologie).

Consiliul consultativ: 22° SOPIN, ALEXANDRESCU, GABRIEL ANDREESCU, SORIN ANTONIU, MIHAI BELENDIU, ANA BIANDIANU, MIRCEA MARTIN, SERBAN ORESCU, SERBAN PAPACOSTEA, H.-R. PALAPIEVICI, MIHAI SORA, VIADIMIR TISMĂNEANU
Tîrgul la Pragăud Românești. Tehnică/edactare computerizată: Andrei Florin. Redacție și administrație: București, Calea Victoriei 120. Tel 311.22.08, 314.17.76; Fax 311.22.08 e-mail: r22@z2.sfs.ro, http://www.dntb.ro/22/

Număr apărut cu sprijinul Fundației pentru o Societate Deschisă și Fund for Central and East European Book Projects
ISSN-1220-5761